

aurkibidea

<i>Zenbaki bonetan</i>	3
Euskal Antzerkia (1876-1985)	
URKIZU, P.: Frantzisko Xabier Maria Muniberen teatroa	7
BARRIOLA, I.: Gerraurreko antzerkigintza	31
LASAGABASTER, Tx.: Gaurko euskal teatroaren gorabeherak	45
DORRONSORO, L.: Euskal antzerkiaren iraupenerako oinarriak	61
ASKOREN ARTEAN: Euskal teatroa gaur (mahaingurua)	87
LANDART, D.: Iparraldeko teatro-giroaz	89
ANTZA, M.: Profesionalismoa eta amateurismoa edota "Antzerti" k sortu nahi duen nahaspila	95
AROZENA, E.: Eusko Jaurlearitzaren antzerki-politika	99
IDIAKEZ, M.: Euskal Antzerki Taldeen Biltzarrea eta bere asmoak	111
ASKOREN ARTEAN: Elkarrizketa	117
ANTZA, M.: Amateurismoa <i>versus</i> Profesionalismoa (edo arazo hau kokatzeko saioa)	129
Gaiak	
AZURMENDI, J.: Victor Hugo Euskal Herrian	137
ARRIETA, J.A.: Gabriel Arestiren oroitzapenetan	167

© **JAKIN**

JAKINeko idazlanez
inon baliatzerakoan
aipa bedi, mesedez, iturria.

JAKIN

aldizkari irekia da eta
ez dator nahitaez
idazleen eritziekin bat.

Zuzendaritza

joan mari torrealdei
l.a. bilbao (kazetaria)

Idazkaritza eta administrazioa

Ategorrieta hiribidea, 23, 1. esk.
20013 Donostia. Tel. (943) 27 17 13

1985erako prezioak

barruan		kanpoan	
harpideduna	ez-harpideduna	harpideduna	ez-harpideduna
harpidetza ..2.000 pta.	-	2.200 pta. (110 FF)	-
ale arrunta500 pta.	675 pta.	550 pta. (28 FF)	725 pta. (36 FF)
ale bikoitza900 pta.	900 pta.	1.000 pta. (50 FF) ...	1.000 pta. (50 FF)
ale extra.....1.100 pta.	1.200 pta.	1.200 pta. (60 FF) ...	1.300 pta. (65 FF)

ZENBAKI HONETAN

Eskuetan duzun zenbaki hau 1985eko laugarrena eta azkena da eta bigarren aldi honetako 37.a.

Zenbaki honen gai nagusia, euskal teatro modernoa da, 1876-1985 urte-bitarteko euskal antzerkia. Baina gai nagusiaren atarian, mende bat lehenagoko teatroaz dihardu Patri Urkizuk: Peñafloidako Kondearen heriotzatiko berrehun urteak ospatzen ditugun urtean gaude eta, Patri Urkizuk haren eta zalduntxoeren teatroa eta antzerki-giroa aztertzen ditu.

Teatro modernoaren garaira etorrira, Iñaki Barriolak gerraurreko antzerkigintza azalizen digu, hemeretzigarren mendearen azken aldetik hasi eta 1936 urterartekoa. Garai honetako teatro-giroa pertsonalki ezagutu eta bizi izan ditu, parte on batean, Iñaki Barriolak berak.

Txuma Lasagabaster, bere aldetik, alderdi teorikoari lotzen zaio. Gaurko euskal teatroa du aztergai, eremu bikoitz batean: teatroa eta hizkuntza, batetik; eta teatroa eta gizartea, bestetik.

Lukas Dorronsoro atzera deskribapenaren alorrera itzultzen da. Ho-geitamar urtetan antzerkigintzan murgildua dagoen honek gaur egungo euskal antzerki-talde guztien berri ematen du banan-banan eta zehazki, balorazioak ahanzi gabe.

Deskribapenetik joera desberdinen gurutzaketara igaroz, mahainguru batean jaso nahi izan dugu zenbait arduradun eta ikasiren eritzia gaurko teatrogintzaz. Horretarako, Patri Urkizuren gidaritzapean, partaide hauek bildu ditugu: Daniel Landart, antzerki-idazlea eta Iparraldeko teatroaren suspertzaillea; Mikel Antza, idazle eta Argia aldizkariko antzerki-saileko arduraduna; Eugenio Arozena, antzerki-idazle eta -zuzen-

daría, Euskadiko Antzerti Zerbitzuko Zuzendari Teknikoa; Martin Idiakez, «Goaz» teatro-taldeko kudeatzailea eta EATBko zuzendaria.

*Mahainguruaren ondotik, Mikel Antzaren idazlana dator, mahainguru-
ruan irakurtzekoa zen txostena, alegia. Mahaingurua ospatu zen egun
haietan edo, «bestelako zereginetan» ibilki nonbait, ez zuen lan idatzirik
mahaira ekarri. Orduan esana bere lekuan eman dugu. Eta hau, berriki-
tan idatzia (azaroaren 16an), aparte jartzen dugu, txostenen sailetik lan-
da, elkarrizketaren dinamika propioari zor zaion begirunez.*

*Idazlan hauek mintzaldi izan dira ekainean. Jakin-ek eta Donostiako
Aurrezki Kutxa Munizipaleko Euskara Gabinetek elkarrekin antolatu
zuten Euskal Literaturaren Lehen Astea, Donostian, ekainaren 17tik
21era. Teatro modernoa hautatu genuen azterketarako, euskal literatur
generoetan bera delako gutxientxo aztertua eta burua jaso nahirik dabi-
lelako.*

*Gaiak sailean bi artikulu interesgarri dakartzagu, biak urteurrenen
bat ospatuz. Victor Hugoz ari da Joxe Azurmendi, haren heriotzatiko
ehungarren urtea dela eta: Victor Hugoren bidaietatik abiatuz, gogoeta
libretan mugitzen da gure idazlea.*

*Gabriel Arestiren oroitzapenetan, honen heriotzako hamargarren ur-
tean, Joxe Austin Arrieta idazleak Arestiren berraurkikunde eta berrira-
kurketa pertsonal eta sozial bat egiten du, umilki, zintasunez, eskerro-
nez, miresmenez.*

Patri Urkizu
Iñaki Barriola
Txuma Lasagabaster
Lukas Dorronsoro
Mahaingurua
Daniel Landart
Mikel Antza
Eugenio Arozena
Martín Idiakez

EUSKAL ANTZERKIA (1876-1985)

Frantzisko Xabier Maria Muniberen teatroa

Sarrera. Gabon-sariak. Zalduntxoan dibertimendu teatralak. «El Marischal en su fragua». «El Borracho Burlado» eta «El Carnaval». RSVAP eta teatroa.

Gerraurreko antzerkigintza

Hiru aro eta bakoitzeko antzezlan, antzerkigile eta ikusleriaren berezitasunak. 1876-1914: Soroa eta bere inguruko teatrogintza. 1914-1931: Euskal Iztunde Eskolaren inguruan. 1931-1936: Errepublikara, ugaritasuna.

Gaurko euskal teatroaren gorabeherak. Teatroa, hizkuntza, gizartea

Euskaraz idazten den testu dramatikoa. Euskaraz antzeztzen den teatroa. Euskal Herrian antzeztzen den teatroa. Teatroa eta hizkuntza. Teatroa eta gizartea. Ondorio gisa, proposamenak.

Euskal antzerkiaren iraupenerako oinarriak

Euskal antzerki-taldeak, afizionatu eta profesionalak. Talde elebidunak. EATB: Euskal Antzerki Taldeen Biltzarrea: historia eta iharduna. Eusko Jaurlaritzaren Antzerti Zerbitzua.

Euskal teatroa gaur (mahaingurua)

Iparraldeko teatro-giroa. «Antzerti»k sortu nahi duen nahaspila. Eusko Jaurlaritzaren antzerki-politika. EATBren filosofia, eta eskakizunak.

Amateurismoa versus Profesionalismoa

Zergatik da arazo amateurismoa? Zertarako profesionaldu euskal antzerkia? Epe laburrera, epe luzera.

Frantzisko Xabier Maria Muniberen teatroa

Patri Urkizu

Frantzisko Xabier Maria Munibe eta Idiakez, Peñafloidako zortzigarren kondearen heriotzaren bigarren mendeurrena ospatzen dugularik, zein omenaldi ederragorik eskain geniezaiokeen berak hainbeste maite zituen opera komiko eta antzerkiak berriro aztertzea baino? Beraz, hemen ondorengo lerrootan, XVIII. mendean Euskal Herriak izan zuen gizonik garrantzitsuenetarikoaz arituko gatzaizkizue, aztertuz eta ikertuz nola kokatzen dugun eta nola dakusagun bere bizitza eta idazlanak Europako Ilustrazio mugimenduaren baitan.

Argien mendea deitua izan dena aurreratuxea doakigunean jaioko da Gipuzkoako herri batean, Azkoitian, hain zuzen, urriaren 23an eta 1729. urtean.

Bere lehen pausoak, noski, ohizko ziren jauntxo eta handiki batenak, noble baten semearenak bezalaxeokak izango ziren, bere jauregian pottoko-pottoko zaindarien artean batera eta bestera antxintxikatuko zelaririk.

Lehen ikasketak jesuiten ikastetxean eman zituen eta badirudi ez zela ikasle onegia, garaiko irakasle zorrotzen eritziz “poco aplicado y aún flojo”, alfer xamarra eta kaskarra omen bait zen. Baina, antza, argirik ez zitzaion falta eta hor ikusiko dugu Frantziako

bidean Toulouse aldera doala, hamalau urte besterik ez duenean. Hantxe ikasiko ditu ikastetxe batean Matematikak, Gizarte-gaiak, Fisika esperimentalak eta utzi ezin izango duen biolina. Flouret, Charron, Tavernier, du Gache, Drulhe eta Salet irakasle jakintsuen itzal eta babespean, argitasunez, jakituriaz edo bederen jakintza-minez, zientzietarako gogo handi batez hornituz joango zaigu, eta ezin uka ikasturte haiek benetan fruitu oparorik ekarriko ziotela Euskal Herriari.

1746. urtean, ordea, aita hil zitzaion eta bere ikasketen tesiak urte bereko udazkenean Felipe V.ari eskaini ondoren eta diplomak jasorik, bere jaioterrira itzuli zen. Hemen, 1747. urtean, ekainaren hiruan, Oñatin, Maria Josefa de Areizaga eta Irusta etxe oneko alabarekin ezkondu zen, beragandik seme-alaba ugari izan zituelarik.

Ohartu zen, noski, gure kondea, Europan zehar bizi zenean ikusi zuenarekin konparatuz, zer-nolakoa zen herriaren ezjakina eta pobrezia, nola hantustez, fantasiaz eta sineskeriez zaintzen zuen bere miseria hura edozein ideia berriren aurka, kontutan harturik garaian ehuneko laurogeik ez zekiela irakurtzen. Berehala, bada, egoera honi erremedio jartzera prestatu zen, eta izan zuen, bidenabar, abagadunerik: 1749. urtean bere jaioterriko alkate izendatu zuten eta 50, 54, 58 eta 61.etan Gipuzkoako Diputatu Nagusi, eta 58an Madrileko gortetarako ere diputatu hautatu zuten.

Beraz, ez zen geldirik egoteko jaioa; honela deskribatzen digu bere lagun izan zen Joakin Maria Egia eta Agirrek, Narrosko hirugarren markesak Muniberen heriotzan egin zuen hitzaldi ohargarrian:

“... nuestro Conde presenta y regenta todas las funciones, así en el templo como en la plaza. En la iglesia se le ve delante del facistol, rodeado de todo el cabildo, llevando el compás y cantando las misas y arietes que ha compuesto él mismo. Se le ve en la plaza instruyendo al tamborilero y haciendo tocar zorcicos y contrapases de su composición”¹.

Hau da gure kondea. Bai elizan bai herriko plazan egiten diren elizkizun eta jaialdi guztietan parte zuzen eta eragilea hartzen du, bertako musiken konposatzaile, abeslari eta zuzendari izanik; hitz batean, Azkoitiaren gorputz eta arima.

Honela, Arantzazun bada Joseph Pla-ren «Stabat Mater Dolorosa» bat ohartxo honekin: “En el año de 1756, lo cantó el Sr.

Conde de Peñaforida en ésta de la Madre de Dios de Aránzazu, oyéndole toda la Comunidad con mucho gusto”².

Beste konposizioen artean, hortxe utzi zizkigun ere: “Aita gu-rea”, “Ave Maria” eta “Gloria”, Azkoitian lau ahots mistotan abesten dena, “Sentenciatu dute” eta “Emen Jesus il zan”. Hauek, aste santuan kantatzekoak eta aita Kardaberazen bertso batzu oi-narri harturik eginak. Baita ere Meza bat, “Irten Izazu” izeneko konposizioa, “Benedictus” bat lau ahotsetarako, eta “Adiyo Pro-bintziya...” izeneko zortziko, gero M. Paz-ek pianorako moldatua.

Baina hemen ez dugu bere musika aztertuko; aztertua dute bai aita Donostiak, bai besteek; eta azkenik Jon Baguesek sakonki egiten du laster Eusko Ikaskuntzak argitaratuko duen “El Conde de Peñaforida, impulsor de la Ilustración musical en el País Vasco” artikuluan; bere teatroa aztertuko dugu.

Kondeak asko maite zuen lagunartea; bere kideen artean aurki-tzen ziren Altuna birtutetsua (Rousseau-ren adiskidea) eta Egia (gorago aipatua), elkarrekin hirukote eder bat osatzen zutelarik, herriko eta aldameneko beste jakintsuekin, “garaiko intelligentsia” Jauregiko palazioan biltzen zen, mendeko gauzez elkarrizketatze-ko. Oro zen mintzagai eta araudi baten arabera antolatutak zeuzka-ten eztabaidak, era honetara hain zuzen: astelehenetan Matemati-kez, astearteetan Fisikaz, asteazkenetan Historiaz eta itzulpenez, ostegunetan musikaz eta kontzertuak antolatzeaz, ostiraletan Geografiaz, larunbatetan garaiko gertakizunetz eta igandeetan be-rriro musika-kontzertuak eta antzezemanaldiak prestatzen ziren.

Elkarrizketa hauen lehen ondorioa izango da elkarrekin edo idatzi zuten eta moldiztegitatu zuten lehen liburua: *Los aldeanos chriticos, o Cartas chriticas sobre lo que se verá. Dadas a luz por Don Roque Antonio de Cogollor*, Evora, 1758. Don Roque Anto-nio de Cogollor hau ezizen bat dugu, noski, eta inprimalekua ere faltsua da. Baina hau aski ohitura arrunta zen garaian. Liburu ho-nekin, mendeko eztabaidan parte hartzen dute; alegia, filosofia zaharraren eta berriaren arteko istiluan nolabaiteko lerratze bat suposatzen du, filosofia berria eta fisika esperimentalaren aldekoa, hain zuzen. Urte berean Isla jesuitak arrakasta handiz argitara zuen *Historia del famoso predicador Fray Gerundio de Campazas, alias Zotes* liburuan esaten zirenei nola-halako erantzuna da, bost gutunen bidez. Honela zioten sarrerako eskaintzan:

“Al Vetustísimo, Calvísimo, Arrugadísimo, Tremulísimo, Carcuéisimo, Carraquísimo, Gangosísimo y Evaporadísimo Señor, el Señor Don Aristóteles de Estagira, Príncipe de los Peripatos, Margrave de Anthiperhístasis, Duque de las Formas Substanciales, Conde de Antipatías, Marqués de Accidentes, Varón de las Algarabías, Vizconde de los Plenistas, Señor de los lugares del Tembleque, Potrilla, Villa-Vieja, Capitán General de los Flatulentos Ejercitos de las qualidades ocultas, y Alcalde Mayor perpetuo de su Prae-Adamítico Mundo”³.

Gero tonua serioagoa izango da, noski; baina ez da agertzen ez Aristoteleren ez Platonen aurka osoki, hauek dogmatikoki hartzen zituztenen kontra baizik, fisika berria mesprextatuz. Kritika eta laudorioen artean agertzen dira ere ohartxo batzu antzerkiaz; adibidez, Molière aipatzerakoan, txit baikor eta ontzat daukate honen *Ecole des femmes* (Andereen eskola), baina ez berdin bere *Tartuffe*, honen hizkuntza ausartegi, deabrutsuagatik, eta aurkezten dituen ekintza zikinengatik. Ondorio bezala, gertatu zen aita Islak (Francisco Lobon de Salazar ezizenez) gutun bat idatzi ziola Peñaflofidari eta horrela elkarren artean gutun-gurutzaketa bat, benetan interesgarria, suertatu zela 1759. urtean. Elkarri ziriak sartu ondoren, lagun on bezala amaitu zuten, honela idatzi bait zion Peñaflofidak Madrilen 1759ko martxoaren 31n dataturik duen gutun batean:

“Destiérrese de nuestra conversación todo lo que huele no solo a enemistad, sino aún a indiferencia. Hagámonos cargo de que (...)

Corsaires attaquant Corsaires
Ne font pas guère leurs affaires

y amémonos”⁴.

Alegia, elkar maita zezatela eta bat bederak bere gaiari hel zie-zaiola. Guk ere, giro-sarreratxo honen ondoren, lot diezaiogun haria Peñaflofidaren teatroari.

Gabon-sariak

Ikusi dugu lehenago nola kondeak parte hartzen zuen elizkizunetan, eta honen adierazgarri izango dira *Gabon Sariak*.

Gavon-sariak / edo / aurtengo gavonetan / Azcoytico Eleiza Nagusian can / tatuco diran Gavon cantac edo otsaldiak / Puer natus est nobis / Venite adoremus / Azkoitin Miserikordian MDCCLXII.

Honelaxekoa da “antzerki” honen lehen orrialdea. Egileak, Luisa Miserikordiakoak (Xabier Munibek hartzen duen goitzena) hitzaurrean esaten digunez, Bilbo, Madrile eta Cadizko Gabon-kantak moldiztegiturik zeudela ikusirik, burura zitzaion Azkoitiko musika aingeruzkoak ere inprimaeraztea. Nola bertso-konponketan eta -moldaketan Martin Beltzek lagundu duen, segidila, aria eta kopla handietan eta musika “Melon antxiñako organista buapo ark, ta Lorentzo dantxariak, biak alkar arturik, atera dabe”⁵.

Lan honek, dakidanez, lau argitaraldi izan ditu. Lehena Azkoitian 1762an, bigarrena *Euskal Erria* Donostiako aldizkarian 1889an, hirugarrena *Egan-en* 1956an eta laugarrena Auspoa bilduman, 48. alean, 1965. urtean, Gabriel Arestik prestatutako edizio batean.

Lehen hotsaldian tonadila eta segidilak datoz, “ai, aur ederra” estribiloarekin. Bigarren hotsaldian “Aria, karidadearen eta egiazko amorioaren auan”, eta hirugarren hotsaldia hitz lauz hasten da adirakaia batez, gero artzainen koroa datorrela Tersis eta Filis artzainen elkarrizketarekin, kopla jostailuak deituriko zortziko batzurekin amaitzeko. Hona hemen bukaerako jostailu bat:

“Baña kanta berri au
geitxo luzatu da,
nere eztarri tristea
ia urratu da;
Nahiago det ixildu
katarratu baño;
Agur, nere jendeak,
Urrengo urteraño”⁶.

Euskal Erria aldizkariko edizioan “El primer melodrama éuskarro del siglo XVIII” izendatzen zen, oraindik ez bait zen argitarara Barrutiaren *Gabonetako Ikuskizuna edo Acto para la Noche Buena*, 1759. urtea baino lehenagokoa dena. Lakarra ikertzailearen ustez, ordea, ez daiteke idazki hau antzerki-sailean sar, bilantzi-koen atalean baizik. Honela dio: “España osoan garai hartan eta hainbat urte lehenago egin ohi ziren bilantziko ugarien erakusgarri bat [da] (...) Gandararen kasuan denborak eta bilakuntza berriak garbi utzi dute lehen ere ezin argiago egon behar zuena. Alegia, bere 1757, 1762 eta 1764ko obrak bilantzikoak, onak edo txarrak, baina bilantziko hutsak direla, eta ez antzerkiak idatzi izan den bezala”⁷.

Dena den, ezin uka daiteke garai hartako elizkizunek antzerkiarekin bazutela aski lotura, eta mugak ipintzea aski zail da. Bere aldetik, Juan San Martinek 1974eko abenduaren 27an Azkoitiko Insausti jauregian irakurri zuen artikulu batean esaten digu:

“Teatro antzera egindako obra honek, ikasi batek egindako kanta herrikoiak ditu. Estilo jolaskorra, baina batez ere erudiziozkoa, jakintzaz hornitua, eta hau du hain zuzen Ilustrazio garaiko agergaririk bereziena”⁸.

Hau dela eta, noski, titulatu zuen bere hitzaldia: «“Gavon-Sariac” gure Ilustrazioaren sarrera».

Zalduntxoan dibertimendu teatralak

Goazen orain kondearen beste antzerki-lan “italiarragoak” aztertzeraz.

Peñaflozidak berak idatziriko gutun batean aipatzen zaizkigu zalduntxoan dibertimendu teatralak sortzen zituen arazoak eta zeintzu lan ari ziren antzezten:

“Una de las piezas que pensamos echar en Vergara (que se intitula El Criado de dos amos) la representamos aquí ahora dos inviernos, sin que nadie tuviese que notar en ella, sin embargo de que la vieron todos los del lugar hasta los PPes. del Colegio. El P. Croce, que Vm. conoce muy bien, y puede dar sin duda un dictamen con tanta solidez como cualquiera de los PP. de ese Colegio, permitió a su penitenta, mi prima Mª Xaviera, el que representase uno de los primeros papeles en ella”⁹.

Beraz, 1762-63 arteko neguan antzeztu zuten Azkoitian *Arlekinok, bi nagusiren zerbitzaria*, hots: XVIII. mendeko antzerki-gizonik garrantzitsuenetako baten lana, Commedia dell’Arte eta metastasiar melodramarekin zerikusia zuen eta ilustrazioko erreformarekin eta frantses gustuarekin harremanak zituen gizonaren antzerki bat. Goldonik bere *Il servitore di due Padroni* 1745. urtean estreinatu zuenez geroztik, ez da denbora luzerik iragan, eta hor dugu gure kondea bere lehengusinarekin eta lagun-taldearekin antzokiratzen obra hori, Azkoitia guztia eta, noski, jesuitak ere bai, ikusle direlarik.

Jadanik, aski ezaguna eta famatua dugu gure Munibe; honela, Fr. Juan Antonio Ubillos-ek 1762. urtean argitaratzen duenean

bere *Philosophia Naturalis*, latinez, kondea aipatuko du hitzaurrean, "Te Illust.(ris)-Comes" deituz.

1763. urtean aurkeztuko du bere *Plan de una Sociedad Económica o Academia de Ciencias, Artes útiles y Comercio*, eta, noski, Juntek onartu zuten plangintza, Akademia hau aurrera eraman zezan. Gai guztiak ukitzen bazituen ere, bazuen bat bereagoa, teatroa; eta bere antzezkiun-lanen prestaketan honelaxe deskribatzen digu:

"Es imponderable la fatiga y el afán con que nuestro Conde, transformado en Autor cómico, y en compositor, instruía a los nuevos operantes. Como estos vivían dispersos en diferentes pueblos de Guipúzcoa, y Vizcaya, era casi imposible reunirlos en un lugar; y así tenía que acudir nuestro Conde a todas partes. Tan pronto estaba en Marquina, como en Vergara, y en Azcoytia, ocupado y afanado en ensayos, en repastos de su nueva ópera, y en formar y entonar la nueva compañía; pero salió con el intento. El día 11 de septiembre de 1764, se representaron ambas óperas en la sala Consistorial de la Villa de Vergara: ¡pero con qué aplauso...!"¹⁰.

Aipatzen dituen operak, *El Mariscal en su fragua* eta *El Borracho Burlado* dira, lehenago, uztailean, Azkoitian, aurkeztu zirenak, Juntak biltzen ziren artean eta antzezleri izan zirelarik: Peñafloredako kondea, Joakin Maria Egia, Felix Maria Samaniego, Pedro Balentin Mugartegi, Maria Josepa Munibe, Markos Rekalde, Xabier Etxebarria, Marianita Balzola...

Bergarako herrian, 1764. urtean, irailaren 10etik 15era, jai handiak ospatu ziren, San Martin Agirrerren aldareetara igotzea zela eta. Elizkizunez aparte, kukañak, zezen-korridak (bi Gaztelako eta bat Nafarroakoa), suak, ohorezko gurdia, argiak eta, noski, kondeak prestaturiko opera komikoak.

Aita Larramendik, bere *Corografía de Guipúzcoa, descripción escrita en 1754* liburuan, badu kapitulu bat garaian ohi ziren joko eta kirolez, "De las fiestas, juegos, entretenimientos y danzas que usan en Guipúzcoa" izenekoa; zezenei buruz hauxe dio:

"... y es tal y tan grande esta afición que, como se dijo por chiste de los de Salamanca, si en el cielo se corrieran toros los guipuzcoanos todos fueran santos por irlos a ver en el cielo. En ocasiones especiales se traen toros de Castilla y de Navarra, fieros, y que con su catadura sola espantan, pero en las fiestas ordinarias y anuales se corren toros del país. Los de Castilla y Navarra siempre son toros de muerte; no así los del país, que acabada la corrida los llevan al monte y a sus caserías. Y para los toros de Navarra y Castilla se

traen asalariados toreadores de allí mismo y que viven de ese oficio tan peligroso. En Guipúzcoa, con toda la afición que hay a toros de sólo uno he oído que se metió a torero de oficio, que llamaba Chambergo...”¹¹.

Jai-giro eta testuinguru honetan, beraz, kokatu behar ditugu opera komikoen emanaldiak. Soler-ek dioenez¹², *Euridice* tragediaren 1600. urteko hitzaurrean, Peri ohartzen da grekoek beren tragediak osorik abesten zituztela, musikaren boterea ahotsarena baino askoz handiagoa zelarik; horrela, bere dramaturgia Monteverdiren musikarekin lotuz sortu omen zen opera Mendebaldean. Italiatik Alemaniara, Frantziara, Ingalaterrara eta Espainiara ere hedatzen delarik. Opera honek, bere seriotasunean, bazituen gai alaiak ere; baina XVII. mendearen bigarren partean hasiko dira umorezko zati hauek poliki-poliki independentzia hartzen. Hasieran ekitaldien bukaeran ipintzen ziren, “intermezzo”etan, dibertimendu baten antzera; baina gero eta askeago gertatu ziren, genero berri bat osatu arteraino.

Garaiko saio batek dioenez, opera komikoa antzerki labur bat da, komediaren zati berdintsuez osatua, baina honen egitura nolabait laburkiro emana, pintore batek koadro handi bat miniatura bihurtzen duen bezala. Eskala-arazoa, beraz. Komedian bezala, erraza, arina izaten da gaia; pertsonaiak ekintzengatik diskurtsuengatik baino ezagunago dira; intriga, saltsa hasiera-hasieratik agertu behar da, eta tituluak berak hariaren mamia adierazi behar du.

Istilu ederrenak, pertsonaia alaien artean gertatzen direnak lirateke. Honela, bada, nekazariak egokiago dira gaitzat hiritarrak baino, eta hauetarik artisauak burgesak baino; bidenabar, desegoki gertatuko litzateke printze handi bat opera komiko batean antzokiratzea. Elkarriketa laburra, ziriduna, bizia izango da; eta musika, era berean, mementu bakoitzari egokitua.

«El Marischal en su fragua»

Guzti hau teoria mailatik ekintzen mundura eramaten saiatu zen Peñafloidako kondea.

Le maréchal Ferrant, *El Marischal en su fragua* bezala itzultzen du, titulu frantsesari atxekiz, bere gutunetan “Los caballeros ferro-

nes" erabiltzen badu ere. Opera komiko hau Monsieur Quétant, frantses idazleak¹² idatzia eta Philidor-ek musikatua zen; 1761eko abuztuaren 22an "Théâtre de la Foire St. Laurent"en (egungo Gare de l'Est-en) aurkeztu zen Parisen. Gaia, hauxe du: Marcel ferrole-tako jaunak bere adiskide Monsieur Labridarekin ezkonterazi nahi du bere alaba Joanita; baina laguna bere arreba alargun Claudinaz maitemindurik dago. Nahasketa askoren ondoren, garaiko ohizko ezkontzetan bezala, aitari zor zion errespetuagatik, bere bihotzak agintzen zionaren aurka baiezkoa eman beharrean aurkitzen da alaba; baina azkenean dena ongi konpontzen da: Labrida Claudi-narekin eta Joanita Colinekin ezkontzen dira.

Contaut D'Orville Pariseko garaiko kritikariak hala zioen, ar-gumentuaren gorabeherak aipatu ondoren:

"Quelqu'ait été le succès de cet ouvrage, on ne pourra s'empêcher de vouloir un peu de mal à M. Quétant d'avoir exercé sa plume sur un sujet aussi lugubre & si étranger au genre ordinaire de L'Opera-comique: Les situations plaisants qui résultent du Plan, ne seront pas disparoître l'objet funébre, sur lequel elles sont appuyées. La Pièce en général est conduite avec art: elle est écrite avec décence; mais sa pleine réussite semble principalement due à l'harmonieuse musique de M. Philidor. L'Arriette du Cocher, celle du bruit des Cloches, sont d'un genre neuf; c'est une imitation vraie, qui permet, qui exige même les répétitions, trop souvent multipliées dans d'autres circonstances & qui plurent à l'oreille aux dépens de l'intèrêt de la scène"¹³.

Alegia, eta labor hartuz, opera komiko honek balio handiagoak dituela musikaren aldetik testuarenetik baino, eta bere arrakasta Philidor-en musika armoniatsuari zor zaiola, beste ezeri baino areago. Benetan handia izan zen honen arrakasta, urte berean bi argitaraldi ukan bait zituen, eta hurrengoan, 1762an, italiar kome-diak azaroaren 3an erregearen aurrean, Fontainebleau-n aurkeztu bait zuen; eta M. Delautel-ek 1763an obraren parodia bat eginen du *Le Forgeron* (Forjaria) izeneko beste opera komiko batekin.

François-André Danican, Philidor (Dreux, 1726 - London, 1795) musikagile-familia bateko semea zen, Versailles-en hezia erregearen kaperau André Capra-rekin. 1740. urtean, Versailles utzi eta Parisera joan zen, bere musika-karrera jarraitzera. Hemen ezezik, Londres-en ere egon zen 1754 arte. Bere joera italiarrari helduz, opera komikoak konposatu zituen, 1759tik 1765era doan epean hamaika. Hauen artean aurkitzen dira: *Le Maréchal Ferrant* (1761, abuztuak 22) eta *Sancho Pança dans son île* (1762, uztailak 8). Bere *Le Maréchal Ferrant*-ekin, gailurrera iristen da. Antzokia

betetzen zuen ikuslegoa pozik zegoen ofizioetako jendeak antzetzeten ikusirik. Philidor-en musikak oso mundu konplexua du, Lully-ren eta Gounod-en erdibidean; Diderot-ek "Philidor, le subtil" deituko du. Alegia, musikari fina zen benetan, kondeak antzokiratzeko hautatu zuena.

Baina, ez zen honekin bakarrik kontentatu, eta, hitzaurrean esaten digun bezala, lau aria ez dira *Le Maréchal Ferrant*-ekoak, Pergolesi-ren *La Serva Padrona*-koak baizik, antzerkitxoaz zertxobait luzatzearen erantsiak.

Giovanni Battista Pergolesi operagile handiak, 23 urte zituela estreinatu zuen 1733. urteko abuztuaren 28an, Napoli-n, San Bartolome antzokian, *Il prigionero Superbo*, baina arrakasta gutxirekin, beste opera serioak bezala; bere "Intermezzo"ak, berriz, berehala famatuak izan ziren Italia guztian. Honela, *La Serva Padrona* Europa osora hedatu zen: Dresden eman zen 1740. urtean, Vienan 1746an eta Pariseko Operan, erregearen eta gorte guztiaren presentzian, 1752ko abuztuaren bian. Hain handia izan zen haren arrakasta, non literatura oso bat sortu bait zen alde eta aurka. Rousseau, Lahorgue, Grimm, Diderot eta beste entziklopedista sonatuek parte hartu zuten deman, eta, azkenean, Louis XV.ak Parisetik jaurtiki egin zuen italiar konpainia. Baina hazia ereinia zegoen eta Pierre Baurans, Louis Handiaren ikastetxeko irakasleak frantsesera itzulia, frantses antzokian aurkeztu zen *La Servante Maîtresse*, 1754eko abuztuaren 14ean. Testuari txit ongi loturiko musikaz, Pergolesi-ren estilo melodikoa, ideia labur, estu, zehatzez betea, komediatxoari ongi baino hobeto moldatzen zitzaion mugimendua zuen.

Hona hemen, bada, nola 10 urte geroago, Azkoitian lehenik eta Bergaran geroago, Pergolesi-ren eta Philidor-en musika Peñafloredako kondeari esker entzuten ahal den.

«El Borracho Burlado» eta «El Carnaval»

Baina goazen orain kondeak berak sorturiko lana aztertzeraz: *El Borracho Burlado*. Ordi engainatuaren lehen edizioko lehen orrialdeak honela zioen: *El Borracho Burlado, ópera-cómica en castellano y Bascuence, escrita y puesta en música por un caballero guipuzcoano.*

Gasteizen, Tomas de Robles inprimatzailearen moldiztegian argitara zen, 300 ale arrunt eta 25 paper urreztatuetan, denak 494 errealeko kostatu zirelarik. Bigarren argitaraldia, *fac-simil* bezala atera zuen Julio Urkixok bere *Revista Internacional de Estudios Vascos* delakoan (T. I, II, III), eta hirugarrena Gabriel Arestik Auspoo Bilduman, 48. alean, 1965ean, grafia eguneratuz.

Bi sarreratxo ditu. Lehena, Bergarako udal ordezkariak (Joakin Ignazio Moya eta Ortega, Ignazio Maria Ozaeta eta Beorreta, Migel Jose Olaso eta Zumalabe, Migel Ignazio Olaso eta Uribarri, Juan Goribar) eta idazkari zen Pedro Askagorta Arana jaunek sinatzen dute, honelako laudorioak degizkiotelarik kondeari: "Nada es desconocido a V.S. sino el ocio: leyes municipales de la Patria, música, física, matemáticas, geografía, historia, humanidad, poesía..."¹⁴. Obra zehazki aipatzerakoan, honela dagite: "Lo basto de la obra, el bello orden con que está dividida, la prudencia y discreción con que está dictada..."¹⁵. Honelako hitzokin bukatzeko: "Reconozca, pues, señor, todo el País a V.S. como principio y perfección del Teatro Vascongado, como a propagador de su cultura, como a agente de su felicidad, como a móvil de su abundancia..."¹⁶, etab.

Dakusakegunez eta ohar gaitzkeenez, ez dirudi ezagutzen zuenik beste antzerkigile euskaldunik Euskal Herrian, gure kondea aipatzen eta kontsideratzen bait dute lehen eta betegintzarre bezala.

Bigarren aitzin-solasa Peñafiorida berarena dugu, eta bertan zenbait ohar interesgarri ematen digu. Batean honela dio: "Sé muy bien que hay una comedia o no sé si ópera-cómica en francés de una idea muy parecida a la de ésta, pero protesto que ni la he visto ni la he leído; y lo que más es no sé con certeza su título, mucho menos su autor"¹⁷.

Badirudi, noski, A.H. Poinset-ek Miguel de Cervantes-en *El Quijote*-ren pasadizu batean oinarrituz idatzi zuen *Sancho Pança dans son île*, eta F.A. Danican, Philidor-ek opera komiko bezala musikatu zuenaz ari zaigula. Hau "Comédie Italienne" delakoan antzeztu zen 1762ko uztailaren 8an; eta Grimm-ek Poinset-en libretoa "plat et maussade", hots, arrunt eta kaskartzat jotzen du. Philidor-en musikari esker arrakasta handia ukan zuen; baina, libretogileak Sedain idazleari zioenez gutun batean, hobe zen ikuslegoa opera bufo batez dibertieraztea, eta ez asper eraztea tragedia batekin. Eta Peñafioridako kondea eritzi berekoa zen, antza.

Kondeak hau ez dela lan itzulia, bere kabuz eta bere burutik oso-osorik aterea, originala, dela diosku: "En este me confieso por su autor, y salgo responsable de todos sus defectos"¹⁸ eransten du txit apalkiro.

Garaiko ohiturari jarraituz, Munibek ez du gai mitologiko bat hartuko (jadanik Carlos III.aren pean abandonatzen hasiak ziren horiek), baizik eta gai alai, barregarri eta ohiturazkoa, eguneroko bizitzaren adierazlea. Halere, ez da, Labaien jaunak dioen bezala, "Vulgarmente báquico"¹⁹; Txanton Garrote ordi galduaren ametsen desegitearen istorioa ez bait da mozkorkeki kontu hutsa, "Sancho Panza en la Insula Barataria" delako gertakizunarekin zerikusia eta paraleloa bait du; azkenean, neoklasikoen (eta betikoa den) helburua ageri da: bide okerraren itsuskeria eta onaren egokitasuna.

Ohizkoa zen dramaturgiaren araudia ere oso-osorik errespetatzen da. Denbora, ekintza eta espazioari buruzko erregelak zuzenki jarraitzen ditu, hitzaurrean berak esplikatzen digun eran:

"... y, siendo todas las acciones dirigidas a este fin (la de dar un chasco a Chanton Garrote) puede asegurarse que la acción es una y no más; en las unidades de tiempo y lugar hay todavía menos que tachar; pues si bien es verdad que desde la tienda del zapatero pasa la escena a los dos cuartos del Marqués, suponiéndose que el zapatero vivía en los cuartos bajos de este caballero, no se debe reputar por mutación de lugar..."²⁰.

Baina, hiru unitateen araudiak kezkatzen bazuen ere, ez da txikiagoa izango bere ardura hizkuntza mailan, lan elebidun baten aurrean aurkitzen bait gara. Nola ikusi zuen, bada, arazoa? Entzun ditzagun berriro bere hitzak:

"Digo, pues, que mi primera idea fue de que toda esta ópera fuese en vascuence, pero luego me faltó la dificultad del dialecto de que me había de servir en ella. Si me valía del de Azcoytia, hubiera sido poco grato a todo el resto del País hasta la frontera de Francia, por la preocupación que tienen contra el vascuence o dialecto de Goi-Erri, y si quería usar del dialecto de Tolosa, Hernani, San Sebastián, etc., exponía a los actores a hacerse ridiculos, pues sería difícil que todos pudiesen imitarle bien. Por esta razón, pues, me hube de contentar con reservar el vascuence para lo cantado, haciendo que todo lo representado fuese en castellano"²¹.

Urkixok dioenez ere, jesuiten konpainiako aita Meagherrek lagundu omen zuen euskal zatieta. Eta, noski, baditu honek ardoari buruzko zenbait bertso, txit herrikoiak, gainera:

“Erroman eta Parisen
 Jerezen dagoan
 ardoaren usaia
 daukate gogoan.
 Monja eta frailiak
 baita ere abadiak
 guzti-guztiak dira
 ardoaren zaliak.
 Ez da teologorik
 ez filosoforik
 ardoari neurria
 artutzen dionik.
 Gizon aundiak ere
 ikusi ditut nik
 eren mozkorra ezin
 disimulaturik”²².

Ildo beretik, *El Borracho Burlado* euskarazko “Canzoneta” batekin hasten da, Txanton Garrote ardo-txarro bat eskuan duela kantatzen ari dela:

“Ai, niri zer egin ote zat!
 Oñez ibiltzen aztu zat,
 Burua jaso ezin det,
 Lurra ediro ezin det,
 Triste dut biotza guttiz,
 Edan dezadan, ea berriz”²³.

Nolabait, Baltasar del Alcázar (1530-1606) gaztelaniazko poetaren poema ezagun hura, “Una cena” izenekoa, oroiteratzen digu; baina horrelako bertsoak ugari izan dira lehenago eta geroago euskal literaturan.

Badira beste mementu batzu ere, euskarazko zatitxoekin; kondeak asko maite zituen, noski, aldaketa txiki batekin bere beste antzerki batean, *El Carnaval*-en hain zuzen, sartzen bait ditu. Donostiako saltzaileak sartzen diren agerraldiak dira: XXV.a, XXVI.a eta XXVII.a. Ene ustez, badute zerikusirik, edo antzik bederen, aita Kardaberazek, 1761. urtean “bear dan bezala” argitaratu zuen *Eusqueraren berri onac eta ondo escribitceco, ondo iracurteco, ta ondo itzeguiteco erreglac* deitu liburuan, agertzen duen zatitxo batekin; hau da, andre donostiarraren erretorikarekin. Honan hemen:

«Beste errekdari asko oi dabilzan bezala, au batetik bestera bere gauzak saltzen edo tratuan zebillen. Erri batean, ala bearrez galai gazte batekin topatu zan, eta ikusi ta ezagutu zueneko, abegor txit gozo ta agasajo txit andiak egiten asi zitzaion: “Ai au enkontrua!

Ziña ta bedeika! Au galaia! Au joia presiatua! Auxe bai gure Donostiako semea degula»²⁴.

Eta gero aurreraxeago:

«Nere jende onak, zer ikusi bear ote degu? Zer eskeñi degu au, edo norik egin digu? Oni begira: au nongoa ote degu? Onen patxadari begira! Ea ken orpoetatik, koartean bosteko estampa ken gure begietatik: ez guri beñtzat orrelakorik. Au nor degu? Gu español puru-puruak. Au nongoa dan ez dakigu. Gure aita ta ama frantzesak ziran: baña gu español garbiak, San Bizenteko Pontean bateatuak. Jende onak: au zer degu? Ken ortik! Ai au kontua! Deabruak ikusi du gollillarekin astoa»; Eta onela beste gauza asko»²⁵.

El Borracho Burlado (BB) opera komikoan eta *El Carnaval* (C) sainetean, honelaxe ageri dira kantari:

“Donostiatik gatoz
ongi nekaturik
buruan karga eta
estomagoa utsik.
Erosi nai duenak
izango du emen
Erroana ta Krea
ona eta merke.
Ona Krea ta Erroana
ta gurbixeta gai ederra»²⁶.

Dendari direnek BBn, Mariquita eta Mesonera dute izen Cn, eta BBn Txantoni bezala, andere dama bati zuzentzen zaizkio Cn, bere marxandisak honela eskainiz:

“Jauna (BB)/Señora (C), ez digu ezer erosten? Ona nun duen, iñon ekusi baduta lienzo preziatua. Begira. Primerako suertekoa»²⁷.

Aita Larramendik dioskunez bere *Corografia*-n, “primerakoa” hitz, hori oso donostiarra omen zen²⁸.

Jarraitzen dute saltzaileek bizi-bizi:

“Nagusi jauna, berorek (bere mesedeak) estrenatu bear nau. Ona tabako ederra piparako, nai badu Habanako hoja lejitimo-lejitimoa; ta ala propio Holandako pikatua; ta autsa, berriz, naiz Habanakoa, naiz hoja Virginiakoa, a escoger»²⁹.

Geroxeago, sagarrak eta baita lienzoak ere saltzen saiatzen dira, hitz hauekin:

“Jauna, fiña bear badu, ez du orren mesedeak Donostia-Baionetan aurkituko, nik dudan baño Holanda fiñ-fiñ preziatuagorik. Nai du ekarri dezaiodan? Ortxe, kalean utzi dut»³⁰.

Bazuten, alajaina, emakumetxo haiek mihi zorrotz, arina eta saltzeko abildadea!

Euskara egokitzen badio pertsonaia bakoitzari dagokion nor-tasunari, hots, hizkuntza ez-estandard batean, bizi-bizi, errealitatearen irudi izango denean mintzo badira, berdin darabil gaztelania ere, edo, hobe esan, andaluza, pertsonaia bat antzokiratzen duenean, Matxalen bezala BBn eta Beatriz legez Cn. Honek, tonadila bat abestu ondoren, hala esplikatzan du bere bizitza:

“Señor mío de mi ánima, ha de saber su merced, que he estado tan mala el verano pasado de resulta de unas tersianas que consintieron todos en que me moría. Yo hise promesa de ir en peregrinación al Señor Santiago si me curaba, y, habiéndome puesto buena, vengo de cumplir lo que ofresí. Vaya, Señor: hagame su mersed una caridad que en el Sielo lo hallará”³¹.

Ondoren segidila bat abestuko du:

“El vivir solterita
es lo que vale
pues, dicen, que el buey suelto
muy bien se lame”³².

Bertako estibiloa frantsesez dakarrelarik:

“Je veux rouler
toute ma vie
pelerinant
j'irai contente
et sans envie
me promenant”³³.

Beraz, hemen ikusten dugu gure andaluza, kolpetik (Santiago-ko bidean ikasirik edo) frantsesez ere badakiela; ala, agian, zatitxo hau gure kondeak ez zuen itzuli bere frantses partituratik edo opera komikoetako libretoren batetik, bere edertasuna hobeto dasta genezan bere hartan?

Hizkuntzen nahaste hau dela ezaugarririk nagusienetakoa, esan genezake. Adibidez, euskal atsotitz bat, paremiologiazko bildumetan aurkitu ez dudana, inongo itzulpenik gabe sartzen duenean bertso baten erdian:

“Oh, y con cuánta razón
Dijo aquel gran vizcaino,
Auntzak itxi baleio,
Akerrak itxi leio!”³⁴.

Euskal literaturaz eta bertsoez ere arduratzen dela nabari da, XXVI. agerraldian dioenean:

“(Es una canción vascongada muy antigua y muy común, que se pone aquí por ridícula)

Arako antxinako

Bioen kontuak

Ixil egonagatik

Ez dauzkat aztuak”³⁵.

Honekin, bada, gure kondea herri-abestien biltzaile edo, hobe esan, adierazle lehenetariko ere azaltzen zaigu; txit interesgarria litzateke euskal poesiaren historiarako, 1765eko otsailaren 14ean irakurri zituen “Observaciones sobre la Poesía Bascongada” dire-lakoak agertuko balira.

Musikak, nola ez, garrantzi handia izan zuen *El Borracho Burlado*-ren 1764eko emankizunean. Badirudi, Peñafloidak Toulou-se-n hartutako ikasketekin eta aldamenen zituen zenbaiten lagun-tzarekin moldatu zuela bere opera komikoarena. Geroztik, 1964ean antzestu zen berriro BBa Bergarako Udaletxean, baina oraingoan musikarik gabe, eta azkenik 1981eko urriaren 18an, Mikel Deunaren elizan, Oñatiko musikalagunak interprete zirela eta Xabier Bello Portu zuzendari, beste kontzertu-emanaldi bat; bai-na, antza denez, hau ez zen oinarritu kondeak idatziriko partitura originalean, beste konponketa batean baizik.

RSVAP eta teatroa

Martin Agirre santuaren oroimenetan antolatatu ziren jai eta festa haiek ukan zuten arrakasta hain izan zen handia, non giro eder hari iraupena eman behar zitzaiola erabaki bait zen eta Peñaflo-ridako kondeak bere lagunekin, 1765. urtean, “La Real Sociedad Bascongada de los Amigos del País” sortu bait zuen. Honen hel-buruen artean, hauexek agertzen ziren:

“El objeto de la Sociedad serían las ciencias, bellas letras y Artes y que para promoverlas con suceso, harán necesarias anuales Asam-bleas para las cuales admitieron estos principios: 1) Que hera preci-sa una onesta diversión para el tpo en que se juntasen tantos caba-lleros en un lugar, 2) Que no se podía escojer otra más amena, ni más util, que la del teatro, 3) Que para que correspondiese el sopno, a lo deleitable jamás se presentaria pieza, que no fuese muy

correcta, no solo en la substancia de su disposición sino en el modo de ejecutarlo, 4) Que por tanto devia ser uno de los objetos de la Sociedad corregir el teatro de modo que fuese escuela de virtud y no del vicio, 5) Que ocupando esta diversión las noches se dedicarían los días al cultivo de las ciencias, bellas letras y Artes”³⁶.

Hots: zalduntxoen artean, antzerkiak funtzio txit garrantziko betetzen zuen, batipat eguneko lanez atsedean hartzekoa eta, era berean, birtute-eskolarena.

Bildu ere, bildu ziren Bergaran 1765eko otsailaren zazpian bere lehen Biltzar formalean numeroko lagunak, agregatuak eta besteak lehendakariarekin, literatur bilerak Olasoren etxean eginez eta antzezkiak Moyuarenean emanez.

Otsailaren zazpian adiskidetasunaz Egiak irakurritako hitzaldi baten ondoren, Ignazio Luis Agirrek “Discurso en defensa del Theatro” izeneko txostena irakurri zuen, helburutzat jartzen zuelarik “Desterrar la preocupación en que se vive contra el teatro y la ignorancia que se padece de las utilidades que acarrea, quando es correcto”³⁷, hots, antzerkiaren kontrako aurreritziak deuseztatze-ko arrazoiak emanez eta bere alde onak, ongi erabiltzen bazen, agertuz; eta, adibide askoren artean, Lope de Vega, Corneille, Racine eta Molière ekarri zituen, azpimarratuz ohitura gaiztoak zuzen zitezen biderik aproposena eta egokiena teatroa zela.

Beste hitzaldiekin iragan zen eguna, eta, gaua iritsi zenean, joan ziren Moyuarenera antzerkia ikustera. Honelaxe kontatzen digu kondeak berak gertakaria:

“En el primer descanso de la escalera havia dos criados que no permitian subir por ella sino a los que presentaban la esquela de combite de la sociedad. En la antesala recebian a los combidados los Amigos Otazu o Olaso Zumalabe dandoles despues en la Pieza el asiento que les correspondía con la separación arreglada.

Los amigos que no estaban ocupados en la orquesta o el teatro tenían su asiento particular y pribado de la Sociedad en el primer banco despues de la Orquesta, y las Señoras, y Caballeros que tenían que representar estaban en sus respectivos vestuarios disponiéndose para la función.

Arregladas así las cosas con este vello orden se toco por el golpe de instrumentos, que componían la orquesta una hermosa obertura, que tubo agradablemente emblesado el concurso. Acabada esta se representó la tragedia de la Clemencia de Tito que tradujo el Amigo Egiua de la que escribió en italiano el abate Metastasio. Por primer intermedio se toco una Vella Sinfonia y por conclusión una parte de la opera de La serba Patrona”³⁷.

Nola esan, bada, beste aldietan bezala, txaloak amaieran lehertu zirela ia ezin etenik. Otsailaren zortzian, goizeko hamarretan hasi ziren bilerak berriro. Gasteizko zirujau zen Juan Etxeberriaren hitzaldi batekin. Eta ondoren, jarraitzen du kondeak bere historian:

“Se leio la tragedia que se representó la vispera a la noche y se reconocio que el amigo Eguia, havia empleado en esta vella traduccion todo aquel arte que es menester para hacer sentencioso y agradable el berso, y para adornar y componer una pieza de theatro, que destinada en el original para opera tragica tubiese, desnudandola de la Musica, aquel espiritu y aquella armonia que la hiciese tan agradable, y descubriese tan viba la Clemencia en Tito, el furor en Vitelia, la constante fidelidad en Servilla, la fuerza de pasiones encontrada en Sexto y la grandeza de Alma en Anio”³⁸.

Joakin Egia (1733-1803), Narrosko hirugarren markesa, oso jokalaria handia zen. Kontatzen digutenez, behin Azkotian, 1761ean, trukoetara (hau da, bilar antzeko joko batean) jokatu zuen hamar egunez segidan. Antzezleri bezala, kondearekin batera ikusiko dugu lan guztietan; eta, honetaz aparte, Metastasio itzultzen. Erroman jaio zen hau eta 1698an eta Pietro Trapassi zen izenez; Vienan, 1730-1740 hamarkadan idatzi zituen bere drama onenak, hala nola *Adriano in Siria*, *Demetrio*, *Issipile*, *Olimpiade*, *Demofonte*, *La Clemenza di Tito*, etab. Itzulpen ugari izan zituen honek gaztelaniara, hauen artean Luzan-ena bat eta bestea gure Egiarena, Parisen Palais Royal-en 30 urtez bizi izan zenarena.

Egun berean, Kondearen beste komedia original bat irakurri zen, *La Tertulia*; tamalez, galdua duguna, baina gaia egileak berak kontaturik ezagutzen duguna:

“Su asumpto es, inspirar a la nación el justo aprecio de las piezas tragicas, desterrando la nimia preocupacion que se tiene en favor de las comedias por los apasionados a ellas, y el injusto orror con que las miran los Enemigos del Theatro, haciendo para esto una sabia distincion de piezas buenas y malas: las primeras para que sirban al fin primitivo del theatro que es inspirar orror al vicio y amor a la virtud, y las segundas para desterrarlas y abolirlas del mundo. Con esta ocasion se descubren en esta hermosa pieza una verdad de perspectiba, que muestra su caracter desde luego que no se la elogia: una verdad solida y sin patarat, que no huie pero tampoco abusa de las diversiones, un genio nacional, y a quien nada agrada sino aquello en que se crió, otro indiferente, otro apasionado, otro presumido y altanero, otro ridículo por afectado, y todos en una combersación natural descubriendo feo lo vicioso y amable todo lo contrario.

Con esta lectura se dio fin a la Asamblea y por la noche se representó la misma pieza de La tertulia³⁹.

Hurrengo egunean, otsailaren 9an, San Pedro elizara mezarara joan ondoren, Pierre Corneille-ren *Horace* izeneko tragedia irakurri zuten, gaztelaniara Juan de la Mata Linares jaunak itzulia "Octava rima" delako ahapaldietan; baina bostgarren ekitaldia kenduz, ongi ezagutu arren Horaziok bere *Ars Poetica*-n zioena, hots: ekitaldien numeroak bostekoa behar duela izan.

Otsailaren 11n, bostgarren egunean, kondeak Nicolas Altunaren oroitzapenetan gorazarre bat irakurri ondoren, Agirrek *Casilda* izeneko komedia bertsotan irakurri zuen. Hau Molière-ren *Tartuffe* bera zen, izenez aldatua, zentsurari ihes egitearren.

Otsailaren 12an, ohizko mezaren ondoren, kondeak itzultitako Palaprat-en komedia, *Pathelin* izenekoa, irakurri zen. Bere gaia, honelaxe kontatzen digu:

"Esta bella pieza se dirige a descubrir en la persona de un Abogado tramposo, lo horrible de una conducta poco fiel y los daños que acarrea la mala fe en personas publicas y cuyas luces alumbran a los demas. Muestrase también en ella la desmedida ambición de un negociante, ridiculizada con muchas burlas propias para el castigo y corrección del sordido vicio de la avaricia, y a bueltas de esto se descubre el noble caracter de una dama que antepone la verdad a sus propias ventajas, y lo que es aun mas a sus mismas dominantes pasiones, mezclado todo de una sal y chiste tan grato que divierte instruyendo a que logra la dicha de ver con cuidado esta escojida pieza de teatro⁴⁰.

Historia hau, XV. mendeko frantses obra anonimo batean oinarritua dago: *Maese Pierre Pathelin*-en. Obra hau berau hartuko du, mende bat beranduago, euskal teatro berriaren aitak, on Marzelino Soroak, bere euskarazko *Anton Kaiku* 1882. urtean bere era libreki moldatzeko.

Kontu eta arreta handiz ibiltzen ziren, noski, "soziedade"ko lagunak hautatzen zituzten antzerki-lanekin, horretarakoxe espreski ikerle batzuek zientzatuak izan zituztelarik. Teatro-zaletasun honek arazoak sortzen zituela garaiko kontzientzietan, —sermoiari estuen eraginez, noski— kondearen gutun batean agertzen da txit argi. Bertan kexu da batzuek inpiotzat jotzen dutelako, bere alabak antzokiratzen dituelako aitzakian. Hona ematen digun historiari: Joan omen zen behin Egiaren morroi kiskiloso bat jesuiten ikastetxeko aita Croce-rengana, kontsultatzeraz ea kopia zezakeen kontzientziaz bere nagusiak agindu zion tragedia, *La Cle-*

mencia de Tito. Jesuitak, obra pausuki irakurri eta gero, bueltatu egin zion, zuhurki esanez, ezen “de lo que debía hacer escrupulo era de copiarla mal”⁴¹; alegia, arreta eta kontzientzia ongi kopiatzen jarri behar zuela. Funtzioak, XVIII. mendeko argiei eta noble kulto batzuri zegokien bezala, ondo arautuak zeuden, horretarako “Reglamento que se ha de guardar en las funciones de Teatro” delako bat ere bazutelarik.

Kondea, 1766ko urtarrilaren 20an irakurri zuen hitzaldi batean, “Del Buen gusto en la Literatura” deituan ere, garaiko prezeptisten ildotik doa, Montiano eta Luzan-ek ezarritako legerietan barrena.

1775. urtean Bergarara iraganen da, “Real Seminario Patriótico de Vergara”ren martxa hobeto zaintzearen, Marcelino Menéndez Pelayo-rentzat “La primera escuela laica de España” izan zenaz arduratzera, non, beste gauzen artean, gaiok irakasten bait ziren: erlijioa, gaztelania, latina, frantsesa, matematikak, fisika, kimika, mineralogia, marrazkigintza, musika, dantza, esgrima...

Mintegi honetako IX. artikulua hizkuntzen irakaskuntzaz mintzo da, esanez nola hasi behar den hizkuntza nazionalekin —“las nacionales, como son el Bascuence y el castellano”⁴²—, latina, frantsesa, ingelesa eta italierarekin jarraituz.

Kondearen euskararenganako maitasuna nabaria zen, eta bere sua semearengan pizten ere saiatu zen, honela bait ziotson gutun batean: “Tu retazo bascongado nos ha dado mucho gusto, no solo por las noticias particulares que encierra sino por la prueba que das del afecto que conserbas a tu lengua natiba”⁴³.

Kondea arduratuko da zuzenki irakasle onak eskola honetarako bilatzen. Honela, Matak Peñaflozari 1778ko urtarrilaren 31n eginiko gutun batean, Reyner Gabrieli-ren kontratuaz mintzatuko zaio.

Bera ere ez zen inoiz gelditu antzerki-zaletasunean. Bere heriotzan, adiskide kutuna zuen Egiak egin zion gorazarrean, esango digu, nola hil zen drama edo opera komiko bat, *La Paz* izenekoa, eta beste antzerkitxo inozente batzu gazteen dibertsiorako eta partikularzki Bergarako mintegian ikasten ari zirentzat, idazten ari zen bitartean.

Hemen antzerkiak bizirik zirauela, argi aski adierazten digu akta honek:

"17 oct. 1793. Junta Privada de los Amigos del País de Guipúzcoa en Vergara.

Recordando esta junta que tiene ofrecido cambiar a los Amigos de Alava una razon de lo que han notado los vocales de esta en las funciones de Teatro del Seminario para la formación del reglamento de que estan encargados aquellos Amigos, se haze en la forma siguiente.

1. Se ha notado que los Ensayos para estas diversiones no dejan de distraer a los seminaristas del Estudio en sus respectivas clases lo que pudiera evitarse acordando, que las piezas que representan en Carnabal, o Navidades se hayan de elegir, y ensayar en tiempo de Vacaciones, con lo que se conseguiría darles en éllas una recreación más.
2. Se han representado algunas vezes piezas de mal gusto y alguna vez Entremeses en que se ponía en ridículo a uno de los profesores de las primeras Ciencias.
3. La concurrencia de los Académicos al balcón no parece conveniente, y pudieran con su inspector colocarse en un banco inmediato a la orquesta.
4. La Confusión que reina en el Balcón en tales ocasiones debe evitarse estableciendo reglas fijas así en el orden a las personas que vayan a ocuparle (teniendo presente su poca cavida) como el traje formal con que debe concurrir... Con tanto se dio fin a la Junta"⁴⁴.

Honen arabera, ikus dezakegu mende-bukaeran bizirik zirautela antzekizunek Bergarako Mintegian, bai Eguberrietan eta bai Ihauterietan. Zenbait aldiz antzerkitxo irrigarri, zirikatzaile eta irakasleren baten kritika bezala ere egin izan zela, eta, noski, buila ikaragarria sortzen zenez gero ikuslegoaren artean, irakasleek eta ikasleek leku ezberdinetan egon behar zutela, ikuskizuna behar bezala, ordena baten barne, eman zedin.

Amaitzeko, eta laburki esateko: Frantzisko Xabier Maria Munibe eta Idiakez izango dugu XVIII. mendeko, ez heterodoxo edo masoi bat, esan ohi den bezala, baizik bere jaioterriarenganako maitasun handiko gizona, eta, batez ere, teatrozaletasunaz beteriko gizon ilustratua, euskal opera komikoaren aita.

P. U.

1 "Elogio de Don Xabier María de Munibe Idiaquez, Conde de Peñaflorida", Madrid, 1785, apud: ZUMALDE, I.: "El Conde de Peñaflorida como músico", in: *Euskor*, n° 10, 1985, 53. or.

- 2 ZUMALDE, I.: aip. lek., 53. or.
- 3 COGOLLOR, R.A.: *Los aldeanos chriticos, o Cartas chriticas sobre lo que se verá*, Evora, 1758.
- 4 "Cartas que con motivo de la publicación de los Aldeanos Críticos mediaron entre el conde de Peñafiorida y Don Francisco Lobon y el Padre Isla [sic], apud: P. ISLA: *Obras escogidas*, BAE, T. XV, Madrid, 1850, 393. or.
- 5 *Teatro zaarra*, Auspoa 48, Donostia, 1965, 51. or.
- 6 *Ibid.*, 77. or.
- 7 LAKARRA, J.: "Barrutiaren Acto para la Nochebuena eta teatro erlijioso erro-manikoa", in: PEDRO I. DE BARRUTIA: *Gabonetako Ikuskizuna*, Gasteiz, 1983, 16. or.
- 8 SAN MARTIN, J.: *Literaturaren inguruan*, Donostia, 1980, 61. or.
- 9 ARETA, L.M.: *Obra literaria de la Real Sociedad Vascongada de Los Amigos del País*, Gasteiz, 1976, 410. or.
- 10 PALACIOS, E.: "Actividad literaria del Conde de Peñafiorida. El Carnaval", in: *Boletín de la Institución Sancho el Sabio*, Gasteiz, 1974, T. XVIII, 525. or.
- 11 LARRAMENDI, M.: *Corografía de Guipúzcoa, descripción escrita en 1754*, Buenos Aires, 1950, 235. or.
- 12 SOLER, J.: "Algunas ideas sobre la ópera en España", apud: *X Festival Internacional de Música y Danza de Asturias*, Oviedo, 1984, 131. or.
- 13 D'ORVILLE, C.: *Histoire de L'Opéra Bouffon contenant les jugemens de toutes les pièces qui ont paru depuis sa naissance jusqu'à ce jour pour servir à L'Histoire des Théâtres de Paris*, Paris, 1768, 182-183 or.
- 14 MUNIBE, X.: *El Borracho Burlado*, Gasteiz, 1764. Hitzaurrean.
- 15 MUNIBE, X.: aip. lib., hitzaurrean.
- 16 MUNIBE, X.: aip. lib., hitzaurrean.
- 17 MUNIBE, X.: aip. lib., hitzaurreko oharrean.
- 18 MUNIBE, X.: aip. lib., hitzaurrean.
- 19 LABAIEN, A.: *Teatro euskaro*, Donostia, 1965, 32. or.
- 20 MUNIBE, X.: aip. lib., hitzaurrean.
- 21 MUNIBE, X.: aip. lib., hitzaurrean.
- 22 ONAINDIA, S.: *Milla euskal olerki eder*, Larrea, 1954, 245-246 or.
- 23 MUNIBE, X.: aip. lib., 1. or.
- 24 KARDABERAZ, A.: *Euskeraren Berri Onak...*, Iruña, 1761/Auspoa 37, Donostia, 1964, 102. or
- 25 KARDABERAZ, A.: aip. lib., 103. or
- 26 MUNIBE, X.: aip. lib., 32. or.
- 27 MUNIBE, X.: aip. lib., 33. or.
- 28 LARRAMENDI, M.: aip. lib., 321. or.
- 29 MUNIBE, X.: aip. lib., 34. or.

- 30 MUNIBE, X.: aip. lib., 34. or.
 - 31 MUNIBE, X.: aip. lib., 38. or.
 - 32 MUNIBE, X.: aip. lib., 41. or.
 - 33 MUNIBE, X.: aip. lib., 41. or.
 - 34 MUNIBE, X.: aip. lib., 6. or.
 - 35 MUNIBE, X.: aip. lib., 35. or.
 - 36 MUNIBE, X.: "Historia de la Real Sociedad Bascongada de los Amigos del País", in: *RIEV*, T. XXI, 322-323 or.
 - 37 MUNIBE, X.: "Historia de...", *RIEV*, T. XXII, 454-455 or.
 - 38 MUNIBE, X.: "Historia de...", *RIEV*, T. XXII, 456. or.
 - 39 MUNIBE, X.: "Historia de...", *RIEV*, T. XXII, 456-457 or.
 - 40 MUNIBE, X.: "Historia de...", *RIEV*, T. XXII, 461. or.
 - 41 ARETA, L.M.: aip. lib., 411. or.
 - 42 URQUIJO, J.: "Menéndez Pelayo y los Caballeritos de Azcoitia", in: *RIEV*, T. XXVII, 308. or.
 - 43 URQUIJO, J.: aip. lib., 308. or.
 - 44 Fondo Prestamero. Gasteiz.
-

EL TEATRO DEL CONDE DE PEÑAFLORIDA LE THEATRE DU COMTE DE PEÑAFLORIDA

Con motivo de la celebración del segundo centenario de la muerte del fundador de la "Real Sociedad Vascongada de los Amigos del País", Patri Urkizu estudia el teatro de los caballeritos de Azcoitia.

El autor se detiene de manera especial en los siguientes temas: el lugar ocupado por el teatro en sus ocupaciones cotidianas y en sus ocios; las ideas motrices del Conde de Peñafiorida en la composición de sus óperas cómicas; las traducciones, creaciones y composiciones musicales, organizadas y estrenadas por el Conde. El artículo se centra sobre todo en las obras "El Mariscal en su fragua", "El Borracho burlado" y "El Carnaval", en su estudio y en sus relaciones con el teatro neoclásico y ópera italiana de la época.

En la parte final, el autor estudia la aparición temprana del clima teatral del País Vasco Sur y su posterior desarrollo en el "Real Seminario de Vergara".

A l'occasion du bicentenaire de la mort du fondateur de la «Real Sociedad Vascongada de los Amigos del Pais», Patri Urkizu étudie le théâtre des «caballeros de Azcoitia».

L'auteur s'arrête plus particulièrement sur les sujets suivants: la place du théâtre dans les occupations quotidiennes et les moments de loisir du Comte de Pañafloreda; les idées motrices dans la composition de ses opéras comiques; les traductions, les compositions musicales et les créations mises en scène par le Comte. L'article est avant tout centré sur les oeuvres «El Mariscal en su fragua», «El Borracho burlado» et «El Carnaval», sur leur étude et leur rapport avec le théâtre néoclassique et l'opéra italien de l'époque.

Dans la dernière partie l'auteur étudie l'apparition précoce du climat théâtral au Pays Basque Sud et son développement ultérieur dans le «Real Seminario de Vergara».

Gerraurreko antzerkigintza

Iñaki Barriola

Gai honetaz ez dihardut gaur lehenengo aldiz. Zer dela eta ni aukeratu? Nire adinekoak, garai hartakoak eta antzerkian ni baino gehiago sartuak, badira, noski, urtetik urtera gutxiago izan arren. Abizenaren indarra, antzerkiaren aldeko nere grina? Ala edonork baino errazago, ausardiaz, baiezkoa eman dudalako?

Orain bizpahiru hilabete baiezkoa eman nuenetik eta aztertu behar dudan gaiari buruz, azpimarratzekoa den zerbait gertatu da: hitzaldi hauetan mahaikide dugun Patri Urkizuk argitara duen *Euskal Antzertia* liburua. Gure antzerkiaz zerbait jakin nahi duenak, garai batean Labaienengana bezala, Urkizurengana jo behar du gaur. Liburu hau irakur dezanak nere hitzaldian gauza berriak aurki dezakeenik ez zait iruditzen.

Azken mendearen bukaeran ezar dezakegu euskal antzerkiaren eraberritzea.

Garai hartan euskararen alde lehiatzen zirenek (Manterola, Arzak, Gregorio Mujika eta besteek), eskura zituzten aldizkarie-

tan eman ziguten aurrerapenon berri eta haietako esker dakizkigu. Manterolako sortutako *Euskal-Erria*, geroztiko *Euskalerrriaren alde* eta *Euskal Esmalea* ziren aldizkari haiak, Labaien eta Urkizuren-tzat meatze aberatsak izan direnak antzerki-gaiak zehazteko. Egileen izenak, beren antzerkiak, noiz eta non jarri ziren; eritziak ere bai, gehigarri gisa. Euskal antzerkiaren berrien bila doazenek, aldizkari edo liburu haietan aurki ditzaketeko argibide egokienak.

Gerraurreko antzerkigintza da gaurko nere gaia; azken urteetako, batipat. Horretarako, ordea, haria lehentxeago hartu behar dela iruditzen zait. Ez antzerkiaren kondaira egiteko, idatzia bait dago. Ezta aurreko mendeko eta mende honen hasierakoa, ez bait nuen bizi. Baina ordutik 1936rainokoa gogorarazi nahi dut, eten mingarri bat egon arren, aro ezberdina bai, baina aro bat izan zelako.

Gaiari heldu aurretik, pare bat ohar: lehenengoa, nik ikusiz, entzunez edo irakurritz ezagutu nuenaz, hots, Donostiakoak bakarrik ihardungo dudala. Ez besteak aintzakotzat hartzen ez ditudalako, ezagunak ez zaizkidalako baizik. Bigarren: ez dagokit urte haietako egileen eta antzerkien azterketa sakonik egitea; ez da, gainera, nere asmoetan sartzen. Eritzi bat edo beste eman beharrean aurki ninteke, eman ere emango dut; baina nere eritzi bezala soil-soilik, beste garrantzirik gabe. Garai hartaz gorde dudana oroitzen aipatu nahi nizuke. Besterik ez.

Euskal antzerki osoaren barnean, lau aro ezberdin aurkitu dira: antzina sortu eta gaurdaino bizi diren gure egitura berezienekoak, hau da: *Pastoralak*, *Tobera mustrak* eta antzekoak Iparraldean; XVIII. mendean agertu ziren Barrutia, Peñafloida eta beste norbaiten aleak; ehun urteko isilaldiaren ondoko eraberritze edo, nahiago baduzue, pizkunde-aroa, XIX. mendeko 76. urtetik gure gerrarainokoa; azkenik, gerraondoko aroa.

Lehenengo arokoak dira niretzat berezienak, herrikoienak direlako, garrantzi handienekoak. Ez, ordea, gaurko egokienak, baina galdu behar ez direnak; honetarako, urtean bizpahiru aldiz antzetztea nahikoa balitz ere, ondo letorke emanaldiak ugaritzea, bide berriak urratuz eta, nork daki, beste zerbait sortzeko.

Bigarren arokoak, Pedro Ignazio Barrutia eta Xabier Munibere-nekoak, atzo eta hemen bertan entzuteko egokitasuna izan zenuen; ez ditut, bada, aipatu.

Hirugarrenean dago nere eginkizun berezia. 1876an, Soroaren *Iriyarena*-rekin hasi eta handik 60 urtera, gerrarekin bukatzen den

aroan. Epe luzeegia da 60 urtekoa, gau beteko hitzaldian ondo aztertzeko. Asko bait dira aro horretako egile eta antzerkiak; gehienak ordukoak direla esango nuke, ez gerokoak ezerezteagatik, baizik hala delako; ezta hoberenak haien artean daudelako ere.

Hirurogei urte horien barruan, beste hiru aldi nabari dira: lehenengoa, Soroarengandik 1915ean Euskal Iztunde Eskola sortu zen artekoa; bigarrena, handik 1931n Errepublika etorri zen artekoa; eta Errepublika-garaikoa, hirugarrena. Azken honetaz ari beharko nuke batez ere, baina beste bien bidez, aztarrenak hobeto aurkitzeko.

Lehen aroa (1876-1914)

Dakizuenez, Marzelino Soroa donostiar jatorra zen. 1848an jaioa, legegizona, idazlea, antzerki-egile eta -zuzendari; baina gimnasi eginkizunetan bizibidea aurkitu zuena. 24 urterekin, karlista-gerragatik erbesteratua eta iparraldean lau urtez, gerra bukatu arte, egona.

Bera bezala zeudenen biziera alaitzeko, Donostiako ohiturez ete hona itzuli-minez idatzitako *Iriyarena* antzeztu zuten laguneren artean lehenengo aldiz. Handik bi urtetara, Donostiaratu ondoren, eman zen berriro «La Fraternal»-en eta Antzoki Zaharrean beste behin. Askok euskara ezagutzen ez zutelako, gaztelaniaz idatzi zuen, eta gure hizkuntzan esan behar zen ateraldiren bat edo beste poztu egin zituen entzuleak. Halako harrera onak beroturik, hurrengoa, *Gabon*, elebitan egin zuen, eta handik aurrera, hamabi bat arte, euskara hutsean idatzi zituen: batzuek, «Consistorio de Juegos Florales» zenak urtez-urte sarituak, ongi ezagunak gehienak, eta *Anton Kaiku* edo *Ezer ez ta festa*, adibidez, luzaro antzeztuak.

Oso langilea zen; euskaraz nahiz erdaraz, hitz lauz nahiz neurtuz, erraztasun handiz egiten zuen. Zorrotza maiseaketan, baina eraman handikoa. Berari eta berak sortutako giroari esker agertu ziren ondorengoak; beraz, ezin uka eraberritze edo pizkundearen sortzaile izan zenik. Donostian edo herrietan, egokitasunik aurkituz gero, pozik antzezten zuen bere taldeak; ez nahi adina, ordea. Badakigu, «Euskaldun Fede» taldeari esker, antzinatik Santo Tomas eguna zela urtero antzezteko ohizkoa, 1915ean Iztunde taldea hasi zen arte.

Soroarekin lan egiten zutenen izenak ezagunak ditugu, lehen aipatu ditudan aldizkariei esker, eta ez noa orain zeintzu ziren esatera. Soroaren urratsak jarraitu zituzten egileak aipatuko ditut, halere; eta hauen artean Pepe Artola, antzezlaria eta, batez ere bere bakarriketetan, biziro txalotua; honenak dira *Praisku*, *Pello Kirten* eta *Bixente* bi ekintzatako komedia; Usandizagaren *Mendi-Mendian* euskaratu zuen. Beste bat, Uranga da, *Umezurtza* eta beste lan batzurekin. Iraolak hogeit bat lan idatzi zituen, horien artean *Petra Sardin Saltzallea*, Sarriegiren doinuaz apaindua. Eta Gorostidi, Nuñez, Serafin Baroja, Mokoroa eta abar aipa litezke, eta Toribio Alzaga. Azken honena da *Aterako gera*, 1888ko Lore Jokoetan saritua eta gure egunetan askotan ikusia.

Gregorio Mujika, euskaltzale eta idazle txit ezagunak 1912an idatzitako lan batean agertzen dira urte hartan Gipuzkoan antzez-tu ziren 62 antzerki ezberdinen izenak: halako kopurura iristek nahikoa dio pizkundeari buruz.

Handik bi urtera, 1914ean eraiki zuen Donostiako Udalak Euskal Iztundearen Eskola; hain garrantzi handiko gertakari honenkin bukatzen da aro bat, beste emankor, aberats eta helduagoa hasteko.

Bigarren aro honetan sartu aurretik, zehatz dezadan zertxobait garai hartako egoera, lehen esan dudan eran, entzunez edo irakurritz soilik ezagutzen badut ere.

Bi helburu izan ziren, elkarrekin bat eginez, garai hartako euskal antzerkizale eta egileen bultzatzaile: euskara eta antzerkia. Euskara goresteko, antzerkia aukeratu zuten egokientzat. Donostiaren teatro-grina aspaldikoa zen, bai antzinako ohituraz, bai kanpotarrekiko harreman handiagogatik. Lagun-elkarteak, politikoak batipat, antzerki-taldee emanak ziren. 1895ekoa da Luistarren «Centro Católico» izeneko elkarte: sendikoa hasieran, gazteriarena gero, udaz kanpo iganderoko antzerki-biltokia 1920tik gora. Euskaraz ere egiten zen hasieran —han estreinatu zen *Txanton* 1896an—, ez, ordea, gure denboran.

Nere herritarrik gehienak ez ziren oso irakurleak euskaraz; eta noski, idazlanek ez zuten antzerkiaren indarrrik jendea erakartze-ko. Bidezkoa zen, beraz, euskararen giroa suspertzeko antzerkia aukeratzea.

Euskara askok jakin arren, etxetik kanpora ez zen hainbeste erabiltzen orduko Donostian. Adinean gora zihoazen jaun eta an-

dreek bazekiten euskara, baina langile, mirabe edo herrietatik ze-tozenekin erabiltzen zuten soil-soilik. Soroaren garaiko gazteek, txikitan ikasia izan arren, ahaztua zeukaten, «familia oneko» deitzen ziren haiek batez ere. Euskararen maitaleak ere baziren, noski, hizkuntzaren edo herri-giroaren aldetik; gehienek, ordea, lotsagarritzat zeukaten inoren aurrean euskaraz egitea, ez-jakinak bezala ez agertzearren.

Manterolak bere *Euskal-Erria*-n, Euskal Itz Jostaldiek (edo Juegos Florales) eta hauen inguruan euskaldun agertzen zirenek erdal ohituren aurka jotzen zuten, kale eta etxeko euskararen aldeko lehen pausoak emanez. Abertzaletasunak, garai hartan jaioa izan arren, gerora lortu zuen indarra. *Abek istilluak* antzerkian, honela dio Soroak: «Euskera nazu zaigu, bañan gelditu zaizkigu zuztar garbia eta arbola: txukun bear degu utzi, mozturik adar okerrak». Antzezlariek darabiltzaten paper zaharretan daude «suba autz pean bezela, gordeta dauden astarnak, piztutzeko gure maitagarritzko izkuntz eta izaera onak». Hizkuntzarekin batean galduz zihozten ohitura zaharren alde jokutzen zuen.

Berdin, garai hartako «herriko-seme» jatorra zen Eujenio Gabilondok, «Calei-Cale» izenordeaz ñzagunagoak. *A través de Iru-chulo* liburuskan salatzen ditu gazteen aldaketa xelebreak, euskara zarpaila, baseritarrei egiten zitzaizkien isekak, sagardotegien aldakuntzak eta abar. Hernanitik Donostiara Aieteko bidetik zetorrela, Merkelin, Katxola, Erramunaenea, Borroto, besteak beste, orain gutxi arte hain izendunak ziren baserriak aipatu ondoren, Ixurin agertzen zaio urrutira. Bertaratzean, hara non ikusten duen jendea, kitarra baten «zirrín-zarrán»ekin, dantza lotuan. «Ainbeste kaskartu aal diteke nere erri kutuna —dio— eta bere semeak aztu ote dituzte beste abendeetatik gurea bereizten dituzten oitura zaar eta garbiak?».

Ulegaitzak bazaizkigu ere gaur ateraldi hauek, orduko euskaldunentzat astinaldi bat bezala ziren. Eta antzerkiaren helburu berezia, astintzea da. Nola egin, ordea?

Ez, noski, sermoi itxuran; horretarako Eliza dago, hiriburuetan euskal hizkuntzaren eta ohituraren alde lan gehiegirik ez egin arren. Barre egin eraziz, txantxetan bezala, bai; hain gogozko zitzaizkien jaialdi haietatik ikusleak ez uxatzeko. Eta hala, hasiera hartako gure antzerkia ez zen jostaldi edo dibertsio hutsa besterik. Jolas eta irakasbide egilearentzat; jolas-aitzakia antzezleri, sendi eta lagunentzat; jolasgai, buruhausterik nahi ez zuten ikusleentzat. Jostirudiak deitzen zituzten, taxuz gainera, jostarazteko eginak

bait ziren. Trama soil-soila zuten, okerkeriarik gabea, sumatzen erraza; bukaera, jakina, eta, onean edo txarrean, pozgarria.

Motxak ziren, laburrak, agerraldi bakarrekokoak gehienetan, edo bikoak; bakarriketak askotan, bi edo antzezleri gutxikoak bestee-tan, jartzen errazagoak bait ziren horrela; garbiak, ordikeriarik gabekoak, gizon-emakumeen ahuleziak maisatzeko idatziak, antzeztokian gizonezkoak bakarrik agertu arren garai hartan. Barre egin erazteko, tripazain, zurrutero, totel eta alprojak agertzen ziren; txoriburu, kaskarinak; neskazaharrak ziren egokienak: agertu hutsarekin algara sorterazten zutenak. Bi zentzuko hiz nahastai-leak erabiliko zituzten: umekeriak izan arren, umekeriatzat pozik hartuak. Dena erraza zen, inoxentea, gehiago eskatzen ez zuten entzuleen neurrikoa; eta, noizbehinka, zerbait landuago edo serioagoa.

Horrelakoa zen denbora hartako antzerki gehienen iharduera. Ezagun edo politenak, luzaroan iraun eta geuk ere ikusi ahal izan genituenak: Alzagaren *Aterako gera*, Soroaren *Ezer ez ta festa* eta sei-zortzi bat bakarriketa, adibidez; eta osagarri bezala, gehienetan azkenekoak, entzuleek ia buruz zekizkitenak.

Bigarren aroa (1914-1931)

Lehen aroari buruzkoak agertu ondoren, jo dezagun bigarrena, 1914ean, Iztundearen sorrerarekin hasten denera. Ez uste bien artean jauzi handirik izan zenik; bai antzerkiaren, bai antze-z-jokoaren aldetik, aldaketak beren pausoz etorri ziren. Beren pausoz eta Alzagaren eskuz, Iztundearen lehen zuzendaria bera izan bait zen. Iztunde honen lanak, pixkanaka, zeharo aldatu zituen gure antzerkiaren egoera eta emaitzak.

Alzagari buruz, uste dut dakigun guztia esana dagoela, eta ez noa orain berresatera. Txikitandik Soroarekin antzerki-lanetan hasia, haren urratsak jarraitu zituen egile bezala heldutasunera iritsi arte. Arin eta barregarriak ditu lehen antzerkiak; landuagoak, mar-dulagoak gero, hogeitamar bat denera, *Biotzberak* arte. Lotiren *Ramuntxo* eta Shakespeare-ren *Mackbeth* (*Irritza* izenez) euskaratu zituen; *Txanton piperr*i eta *Amboto* operen letrak idatzi eta, iruditze-arloan, *Andre Joxepa Tronpeta* ere bai. Hasierakoetatik hauetara ez dago antzik ere.

Egile izateaz gain, zuzendari bezala ere gain-gainekoa zen garai hartan. Antzerki-gizona, langile porrokatua, bizitza osoan hartara emana eta haren gorabehera guztiak ezagutzen zituena. Barriolak Iztundearen alde epaia eman zueneko idatzian agertu ziren xede guztiak bere egin zituen, bai antzerkiaren, bai egile, zuzendari eta antzezlariaren aldetik ere. Ordurarte nahikoa bazirudien esaldiak doi-doi buruz ikasteak, Alzagaren menpean ikasi egin behar zen nola ondo esan, zer egin, taxuz nola egon eta ibil, beharrezko eta beharrezko ez ziren tresnekin nola joka. Guzti hauek erakustea zuen bere gaueroko lana urtearen luzean, bere ikasleak prestatzeko.

Lehen aipatu dudan eran, sortuak ziren ordurako elkarte politikoak; batzuetan, baita beren antzerki-taldeak ere. Elkarte haien, Elizaren edo kultur taldeen babesean, Gipuzkoako herri askotan biltzen zen gazteria, antzerkiak azaltzeko. Donostian, adibidez, Círculo Jaimista, euskara-saioetan, eta Eusko-etxea, edo Batzokia zeuden. Ilusio handiz, buru-belarri, jartzen ziren horretara negu-udaberrietako igandeetan, kide, lagun eta sendiak. Antzezlariak, maiz Iztundekoak ziren; antzerkiak, berriz, xume eta arinak, ziztuzten lekuak ez bait ziren egokiak garrantzi handiagokoentzat.

Hemen hain ezaguna zen Joakin Baroja jaunak esaten zidan behin, Soroaren denborako dekorazioak, beretzat ondo ezagunak, hiru zirela antzerki guztietarako: etxe pobrea, errege-aretoa eta paisajea. Berdintsu Batzokian. Begi aurrean dauzkat Esko-Etxeako edozein idandetako antzezkizunak: gela luzea, ez zabala, errenkadan jarritako eserlekuz betea, atzean zegoen edari-lekuraino. Boulevard aldeko leihoak estaliz, zerbait goraxeago antzeztokia zegoen, «apuntadorea»ren zuloarekin. Hondoan eta txoko batean, Pepe Agesta (Lushe-mendi), geroago Olano, pianoa jotzen. Ingu-ruan eta aurre-aurreko aulki motz batzutan, geldirik ezin egonik, neska-mutil koxkorak, eta dena jendez betea. Altzari eta antzezlariak handiegiak ziren neurri hartako eszenarioan ibiltzeko eta estropozoen beldur ziren. Borondate onez egindako makilaia, ez beti lortua, eta hain ezagunen artean, beti barregarria. Giro horretan, begira nola bapatean hiltzen den Elizondok idatzitako *Dolgorra*, bere kutxa beso artean estutuz, judu-txanoa buruan, ikusleen txalo beroen artean. Gogoan daukat, baita, urtero Gabonetan haurrek antzeztzen zuten Lushe-Mendi beraren eta hiru ekitaldiko *Jesuren Jaiotza*. Nola ez, neroni ere behin edo behin hartan antzezlari izanik?

Esan dudanez, Iztundea sortu aurretik ez zen emakumezkorik agertzen eszenarioan; gerora bai, eta izen handia lortzera iritsi zi-

ren Aranberri, Arrieta (Beorlegiren emaztea), Irigoien, Arzelus, eta beste; gizonaekoen artean, Egilegor, Beorlegi, Etxeberria, Arizmendi, Mujika edo Ugartetxea bezala. Eta, izendatu gabe uzten ditudanak.

Bakarrizketak edo ekintza batekoak galduz joan ziren neurrian, ugaritu egin ziren bi eta hiruko komediak. Halaber lehiaketa eta sariak. Esandako liburuetan aurki daitezke urterokoak.

Antzerki hauek nolakoak ziren? Garai hartarako nahikoa ego-kiak, kritika zorrotz bat jasango ez balute ere. Berdin esan daiteke egile gehienengatik. Ondo zekiten hauek nolako ikusleentzat idatzi behar zuten, eta hemengoak ez zirela Euskal Herritik kanpokoak bezalakoak, ezaguera eta antzerki-ohitura gutxiagokoak, izatez eta politikaz herrikoiagoak baziren ere. Kalean entzuten ez zen hizkuntzaren eta agertzen ez zen pentsaeraren bila zihoazenak, xumeak; herriaren eran hitz egin behar zitzaienak, pentsamendu sakonik, nahaspilarik gabe, erraz eta garbi. Alai, gainera, ahal izanenean. Horretan, nere ustez, agirien ziren egileek asmatu egin zuten.

Antzerkiak ugarituz zihoazela, nioen; Arana idazleak 1925ean berrehunen izen-zerrenda argitara zuen. Mardulagoak ziren, arin samarrak izan arren; nahaspilan urri, hasieratik bukaerara zuzen-zuzen zihoazenak gehienbat; atsegin, goxoak, batzutan gogor-antza izanik ere. Honelakoak dira Elizondoren *Dollorra*, Garitonandiaren *Iziartxo* eta *Aitona ta billoba*, Arostegiren *Arantza*, Katalin Eleizegiren *Garbiñe* eta *Loreti*, edesti antzekoak; Tene Mujika, Gorostidi, Amonarrizenak gogora daitezke; eta, hainbesteren artean, Joseba Olaizolaren *Oleskari zarra* eta doinua ezarri zion Barriolaren *Zorigaiztoko eguna*. Ezin orain izen guztiak aipatu.

Barriolaz hitz egitea beharrezkoa dut; ez nere aita zelako, baizik urte askoren buruan egile ospetsuenek antzerkiari eragin zioten aldaketa, jadanik 1916an egin zuelako. Hasieran, eta Alzagak bezala, barre-jostirudiz ekin zion: *Meza berria* (1908) eta *Aldiz aldiz* (1910); 1916an, *Lagun txar bat*-ekin, bide berri bat ireki zuen. Barregarrikeriatik aldeginenez, arlote-jendea bazterturik, jostirudi edo sainetearen bideak utzi eta benetako komediara jo zuen, erbesteko antzerkigintzaren ildotik. Saio antzean, Labaienek ertilan garrantzizkotzat ematen duen azkena aipatu horretan; kemen gehiagorekin hurrengo *Maitasunak* (1925) eta, batez ere, *Goi argi* (1935) antzerkietan. Pertsonaien nortasuna, izaera eta kezkek agertu nahiz, euskaldun giro batean.

Azaltzen ari naizen hamabost urte hauetan, Iztundea sortu zenetik Errepublika artekoetan, antzerkigintza hobera zihoan argiro: Iztundeko antzezlariek hobeto ezagutzen zuten beren eginkizuna, antzeztokian ibiltzen ikasiagoak ziren, aurpegi-eskuen keinuez nagusiago, erosotasun handiagoaren jabe. Euskara erabiltzeko eran, nabaria zen ezberdintasun gogorra probintziakoen eta Donostiakoen artean; biak elebidunak izan arren, haiek erraztasun handiagoa zuten: horiek berdintzeko Alzagaren lanak ez ziren nolana-hikoak izan. Kontutan edukitzekoa da, gainera, hamabost urte haiek, Diktadura medio, sei urtetara biltzen direla.

Dakigunez, epe horretan Iztundek 51 agerraldi egin zituen, Donostian batipat. Gipuzkoako talde guztiak 109 ziren, Bizkaian hiru eta bat Lapurdin. Gure antzerkiaren giroa hobetuz zihoala agerian dago; hala jarraituko zukeen, zoritxarreko Diktadura hark aurrerapen guztiak, bapatean, lurperatu ez balitu. Okerrena, ez zela azkenekoa izango...

Itzal-urte haien bukaeran, 1928an hain zuzen ere, argi distiratsu bat agertu zen euskal antzokian. Benetako ertilari-talde batek sortu, apaindu eta aurkeztua: *Saski-Naski* izeneko ikuskizun zoragarria. Hitzez, ereskitz eta dantzaz osatua. Emanaldi bakoitzean Kursaal antzokia betetzen zuena, baina ez nahi hainbat aldiz ager zitekeena.

Hirugarren aroa (1931-1936)

Aipamen honekin, gerraurreko azken epera iristen naiz: 1931tik 1936rakora, Errepublika-denborara, gure antzerkiaren aldi gorenera, zabalkundeari begiratuz; geroztikoa, gaurkoa batez ere, bikaintasunean garaile dela aitortuz ere.

Probintziako talde guztiek, lehengoek eta berriek, gogo biziz eta sutsu heldu zioten lanari. Antzinako antzerki banaka batzuk denbora berrietarako egokiak baziruditen ere, aukera motza eskaintzen zuten, ezagunegiak zirelako edo gogo eta ohituren aldatetak onartzen ez zituelako. Egile berriak behar ziren; baita agertu ere.

Euskaltzalea Elkartek, 1928an jaiok (Aitzol, Lizardi, Irazus-eta, Artetxe, neroni eta beste), urteroko Olerki Eguna, *Yakintza* aldizkaria, Pizkunde Elkartea eta abar egin zituen. Handik hiru

urtera, Olerkiaren antzeko, Antzerti Eguna eratu zen, urteroko lehiaketa eta sariekin.

Hiru urtetan zehar —1934-1936— ospatu ziren Antzerti Egun horiek. Honela, egile eta antzerki berrien izenak agertu ziren: Karraskedo Olarra, Tene Mujika, Markiegi, Arozena etab. Ez zeharo berriak, lehenagotik idatziak bait ziren; ez, ordea, antzokietan ezagunak. Denbora hartakoak dira, baita, Lekuona anaiak, Lizardi, L. Mendizabalek euskaratutako *Seaska abestia*, Barriolaren *Goiz argi* eta Alzagaren azkenekoak. Orduko egileen artean eta antzerki-gaietan idazle bezala, Andoni Labaienek denon aurrea hartu zuen, idatziz, hitzaldiz eta ekintzaz.

Honi zor zaio sortu, lau urtetan argitaratu eta bere gain hartu zuen *Antzerti* aldizkaria, antzerkiak zabaldu, berriak eman eta eritziak agertzeko egina, eta bere egitekoa hain ondo bete zuena. Bestalde, *Teatro Euskarero*-ren bi liburukietan jaso zituen gure antzerkiaren kondaira, gorabeherak, berriak eta hainbat idazlan berezi. Lehenengo antzerki *Txinparta buruzagi*, 1920an saritutik hasi eta, oker ez banago, *Pestaburu* arte, 30 bat gehiago idatziak ditu; bereak gehienak, euskaratuak besteak. Andoniren alde esan daitekeen guztia beti gutxi dateke, euskal antzerkiaren alde egin dituen lanak behar bezala aipatzeko.

Egileetatik antzerkigintzara joz, ulergaitza zaigu egun 1933-34 urteetan Gipuzkoan bakarrik 500dik gora antzeztu zirela sinestea, egia izan arren. Igandero eta, Donostiaz kanpo, herri askotan ematen zirela, esan nahi du zenbaki horrek. Antzerti Egunen lehiaketa-garaia zen eta talde bakoitza sari bat edo bi irabazten ahalegintzen zen: bata, talde guztientzako berdina zen antzerkiarekin, beren herrian eta epaimahai baten aurrean jokatu. Ez zait ahazten nola ibili ginen 1934ean herriz-herri Karraskedoren *Etxe aldaketa* ikusten, ni txofer bezala bakarrik banindoan ere. Buru gelditzen ziren taldeek Donostian zuten beren arteko lehiaketa.

Bigarren sarirako, talde bakoitzak aukera zezakeen antzerkia, eta Donostian epaimahai baten aurrean antzeztu behar zuen. Ez harritu, beraz, urteko lehen hilabeteetan igandero euskal antzerki bat ikusteko aukera genuela esaten badizuet. Horien izenak, Labaien eta Urkizuren idazkietan daude jakin nahi dituenarentzat.

Igandero, non?, galde dezakezue. Orduan zutik zegoen eta gero, zorigaitzoz, lurreratu zen Kursaal-en. Honek, antzeztoki bizi-ereder bat zuen, eta lehenago joko- eta jangelak, ordurako zar-paildu eta utziak. Euskal arazoetan beti kide ziren hango batzor-

deko jaunei, etxe azpiko solairu handia eskatu zien euskal haurren alde hainbeste lan egindako Ramon Laborda apaizak; baita lortu ere. Han sortu zuen *Poxpoliña Donostiarra* izenekoa, haurrak bildu eta jostaraziz, abesti eta dantzak erakusteko. Hartarako aukerako ikusirik eta onura gehiago ateratzeko, antzoki egoki bihurtu zen. Igandero beteko zena. Jai garrantzi handiagokoetarako han zegoen, gure esku, goiko antzoki ederra.

Iztundeak, bere aldetik, urtero hiru aldiz antzeztu behar zuen; hau da, San Sebastian, ihauteri edo San Jose eta Santo Tomas egunetan; Antzoki Zaharrea edo Victoria Eugenia aritzen zen.

Halako burundara lortu zuen antzerkia, jendearentzat hain gogoko ziren jai haiek, bertako giro ederra, lortzen ziren onurak, dakizuenetz, bapatean porrokatu eta bukatu ziren 1936ean. Ia berrogei urterako, gainera.

Gerraurreko antzerkiak zer esan? Nere eritzia, eta ahal dudan neurrian, agertu besterik ezin dezaket; eta ez jakintsu-, baizik zale-eritzia.

Entzun duzuenetz, orduko berezitasunik handiena ugaritasunean zetzan: bai egile eta antzerkien, bai ikusle eta taldeen aldetik. Eta ez Gipuzkoan bakarrik; berdin zen Bizkaian eta Iparraldean ere.

Herri bakoitzeko ikusleen aurrean behin eta berriz agertu beharrek, paperak hobeto ikastera, saioak gehitzera eta lana hobetzera behartu zuen. Gero, urteroko lehiaketek, norberetasuna susper-turik, baldintza hauek beharrezkoago egin zituzten. Zuzendari trebe eta langilezko taldeek jokaldi hobeak lortzen zituzten, noski. Alzagaren Iztundea zen, ezpairik gabe, buru. Esan beharrekoa da, ordea, egiazko zuzendari profesionalik, gero ezagutu diren bezalakorik, ez zegoela. Antzezleri bakoitzak, bere neurrian lan eginez, ezberdintasun handiak agerterazten zituen taldean. Aukera gehiegi gabe eta gogo onez zihoazenak bateratzea ez bait zen erraza.

Antzerkiari dagokionez, entzun didazue, egile berriak agertu arren, lehenagokoen urratsak jarraitzen zituztela bai gaietan, bai hauek erabiltzeko eran. Joera zuzenak, inguru-gaietan urriak, ausartkeriarik gabeak, galde-erantzunak hari lotuak, ustegaberik gabeak. Soilak, hitz batean esateko. Egileren batek edo bestek aztertu zituen psikologi auziak, orduko eta betiko arruntak; ez, ordea, sakonduz, gainetik baizik, nahaspila handirik gabe. Eta denok ohi-tura onen eta biziera txukunaren alde agertuz. Kezka sozialak,

langileriarenak baino areago, baserriari eta bere bizieraren aldakuntzari buruzkoak ziren.

Labaienek zioenez, ikusleek ez zuten buruhausterik nahi; bere eritiziz, gainera, nola antzerkiak jolasaldi, eguneroko arduretatik ihes-egite edo ebasio izan behar lukeen, suma daiteke bere joerak zer ildo jarraituko zuen antzerkiak idazterakoan. Egile bakoitzak bere joera zuen; eta, horrela, ikusleak, egilearen izena jakitearekin, bazekien zer ikustera zihoan: edonon bezala, noski. Arozamenak idatzi zuenez, Alzagak atsegin-joera zuen, eta Barriolak seriotasunarena; hura, gaztelaniazko Arniches-en eran ari zen; hau, berriz, Linares Rivas edo Quintero anaienean, garai hartan oso ezagunak ziren egileen izenak aipatzearren.

Egia osoa, hauxe zen: antzerkia bera baino axola handiagokoa zela, orduko ikusleentzat, giro euskalduna aurkitzea. Aurrean zutena, alditan euskaratua eta gure arazo bereziekin ikustekorik gabea izan arren, euskaraz entzutea nahikoa zen. Abertzaletasunaren berpiztueran geunden; eta ez genuen gure hizkuntza lekuko huts bezala hartu nahi, baizik eta adierazpide berezi bezala. Giro horretan, eta baldintza guztiok betez gero, ondo jokatua eta pozgarria bazen, hainbat hobe. Garai hartan orain hainbat erabiltzen ez zen euskara entzute hutsa, pozgarria zitzaigun.

* * *

Ez dakit hitzaldi hauek antolatu dituztenen asmoa bete dudan ala ez, esandakoekin; gutxiago, hemen zaudetenoi gure gerraurreko antzerkia nolakoa zen igar erazi dizuedan. Nere oroitzapenak agertzen ahalegindu naiz, ez nahi bezain ondo. Baliteke norbaitek nere aburua ontzat ez hartzea, eta zuek ere berdin. Aurkako eritziak entzuteak ez luke kaltegarri izan behar.

Beste akats bat ere, eta ez nolanahikoa, izan du nere bakarrizketa honek: joko arinegia egitea, gain-gainetik ukitzea gaia. Ezin nuen, ezta nahi ere, kritika-lanik egin. Nor den egile onena, zergatik, bere antzerkietatik aipagarriena zein den. Lan hori egitea eskatu balitzait, gaur ez nengokeen hemen.

Gaia ezezaguna zenutenoi, erabateko ikuspegia agertu nahi nuzen, ez besterik. Ez da erraza gaurko ezagueraz eta eritiziz, ordukoak epaitzea. Horretarako, nolakoa zen eta zergatik, zer baldin-

tza zituen eta bere egitekoak bete ote zituen, jakin behar da aurretik.

Hobea izan zitekeela, geroko eta gaurkoen itxurarik ez zuela, agerian dago. Edonon, eta gure inguruan ere, zer aldaketa ez da izan antzerkian eta antzerkigintzan azken 50 urte hauetan?

Orduko ikusleen gogo eta asmoak betetzen bazituen, bere xedea lortzera iritsi bazen, halako harrera izan bazuen, egokia zela esan beharrean gaude. Ezerezetik eta urte gutxitan, ohituratik gabeko herri batean, hain gorainotu zenean, nahikoa egin zuen. Azkenik, garai hartan ereinitako haziak, berrogei bat urte luzetan lurperatua egon ondoren, gaur zer-nolako uzta eskaintzen digun ikuste hutsa zoragarria zaigu ordukoetatik bizi garenoi.

I. B.

EL TEATRO DE PREGUERRA

LE THEATRE DE L'AVANT-GUERRE

El tema del artículo de Iñaki Barriola se centra en la actividad teatral de la época anterior a la guerra del 36. En realidad, el autor no sólo estudia los últimos años o el tiempo de la República, aunque se detenga especialmente en esta época, sino que se remonta al renacimiento del teatro vasco, allá a finales del siglo pasado.

El autor divide su trabajo en tres épocas: la primera, abarca del Renacimiento a la creación de la Escuela de Declamación de Donostia; la segunda época llega hasta la Dictadura; y el tiempo de la República conforma la época más reciente.

Iñaki Barriola ha vivido desde niño en su entorno familiar el teatro de la época. Posteriormente lo ha estudiado y practicado.

De ahí su valor testimonial y el hecho de que en su estudio afloren con tanta frecuencia las opiniones y recuerdos del propio autor.

Le sujet de l'article de Iñaki Barriola est centré sur l'activité théâtrale dans l'époque antérieure à la guerre de 36. A vrai dire, l'auteur étudie, non seulement les dernières années ou la période de la République, bien qu'il s'arrête spécialement sur cette époque, mais remonte jusqu'à la *renaissance du théâtre basque* vers la fin du siècle dernier.

Le travail est divisé en trois époques: la première va de la Renaissance à la création de l'Ecole de Déclamation de Donostia; la deuxième va jusqu'à la Dictature; et la période de la République constitue l'époque la plus récente.

Iñaki Barriola a vécu le théâtre de l'époque, dès son jeune âge, dans son entourage familial. Plus tard, il l'a étudié et pratiqué.

D'où la valeur testimoniale de ce travail et le fait qu'il soit si souvent parsemé des opinions et des souvenirs de l'auteur lui-même.

Teatroa, hizkuntza, gizartea

Gaurko euskal teatroaren gorabeherak

Txuma Lasagabaster

Gaurko euskal literaturaren panoraman, oso desoreka handia nabari daiteke genero literarioen artean: lirika eta narratiba gero eta gehiago lantzen diren bitartean, ia idazleek bazterturik azaltzen zaigu genero dramatikoak.

Euskal literaturaren eremuan azken hamar urteotan gertatutakoari bagagozkio, nahikoa aurrerapen handia marra daiteke, kopuruz nahiz kalitatez: idazle berri batzu sortzen ari dira eta, "zahar"rei edo aurrekoei dagokienez, jarraitu diote gehienek behintzat beren lan eta sortze literarioari, eta gaur egungo euskal literaturak sekula izan ez den perspektiba aberats eta emankorra eskaintzen digu¹.

Dena dela, bereizi egin behar da berriro ere: bai narratiban eta bai poesian, nabaria da perspektiba aberats hori; ez, ordea, teatroan edo, hobeto esan, literatura dramatikoan.

Hala eta guztiz ere, hain urri eta eskasa bada ere testu dramatikoan azken hamar urteotako sortze literarioa, teatroak edo bizitza

teatralak izugarritzko aberaste, aurrerapen eta desarroiloa ezagutu ditu gure artean, nahikoa paradoxikoa badirudi ere.

Batez ere, kontraesan edo paradoxa honetan jarri nahi nuke nere erreflexioaren oinarri eta abiapuntua.

Nola lot itxuraz behintzat kontraesaletzat hartu behar diren gure egoera teatralaren bi alde horiek, hots, testu dramatikoaren sortze urri eta pobrea (salbuespenen bat egin beharko balitz ere, noski) eta, bestalde, mugimendu teatral nahikoa aberats, ugari eta, aurreko aldiarekin konparatuz, aurrerakoi edo "progresista"? Aipa ditzagun, adibidez, taldeen ugaritasuna, antzezleri askoren kalitate gero eta hobea, festibalak, Antzerti Zerbitzuaren ekintza, eztabai-dagarria bada ere, lantzen ari diren teatro-mota desberdinak, han-hemenka egiten ari den teatroari buruzko erreflexioa, etab. Gehiagotu egin da, dudarik gabe, gure mugimendu teatrala azken urteotan. Gehitze honen norabidea, lorpenak eta baita hutsuneak ere argitzea izango da nire lan honen helburu eta eginkizuna.

Aldez aurretik, bereizketa bat egin beharko da, erreflexio honi errigore eta koherentziaren bat eman nahi baldin badiogu, berez desberdinak diren gauzak eta arazoak nahas ez ditzagun.

Horregatik bereiziko ditugu, lan honetan zehar, euskal literatura dramatikoa, euskal teatroa, eta, azkenik, eusko edo Euskal Herriko teatroa.

Euskal literatura dramatikoa *euskaraz idazten den* testu dramatikoa da, antzezten den ala ez kontutan hartu gabe. Hots, euskal testu dramatikoak, beren egoera literarioan, testu direnez, eta ez ekintza teatral baten, muntaia zehatz baten ikuspegitik. Hemen interesatzen zaizkigun ezaugarriak, hauek dira: *idatzitako* testuak izatea eta *euskaraz* idatzitakoak izatea.

Ez da kontsideratzen argitaratua den ala ez. Baina, noski, argitarapena da antzezten ez den testu dramatiko baten existentzia ezagutzeko biderik normalena.

Dena dela, euskarazkoak nahiz erdarazkoak izan, testu dramatikoek dagokienez, bereizi beharrean gaude: idazten den teatroa, argitaratzen dena eta, azkenik, antzezten dena. Azken hau bakarririk dagokio teatroari, aurreko biak literatura mailan gelditzen direlarik.

Bigarren, euskal teatroa dago, hots, *euskaraz* antzezten den *teatroa*, testu dramatikoa originala nahiz itzulia izan daitekeelarik.

Honen ezaugarriak dira: *teatroa* izatea eta *euskaraz* antzeztutakoa izatea.

Hirugarren, Euskal Herriko teatroa; alegia, Euskal Herrian egiten den teatroa. Hemen ere beste bereizketa bat egin behar da, nire ustez: hemengo jendeak paratua eta emana, eta kanpotik etorritako taldeek egina.

Bi alderdi hauek interesatzen zaizkigu Euskal Herriko egoera eta mugimendu teatrala aztertzerakoan. Hala eta guztiz ere, lehenengoa gertatzen zaigu interesgarriago, hemengo teatro-sorkuntzaren egoera, indarra eta posibilitateak neurtzerakoan.

1. Euskal literatura dramatikoa

Ez da nire asmoa, gaurko euskal literatura dramatikoaren historia egitea, zenbait kontsiderazio proposatzea baizik, gure teatroaren gaurko gorabeherak nolabait argitzeko asmoz eta helburuz.

Euskal literatura modernoaren historietan, nahikoa ados daude historigile edo kritikariak, aldi eta autore nagusiak, aldaketak eta batez ere modernitatean sartzea suposatzen duen eraberritzearen elementuak finkatu eta marratzean.

Horrela, Txillardegiren baten eta Saizarbitoria baten erabateko eragina aipatu ohi da, narratibari edo nobelari dagokionez. Gogora ditzagun, esate baterako, *Leturiaren egunkari ezkutua* (1957) eta *Egunero hasten delako* (1969).

Gauza bera gertatzen da poesi arloan: denok gatoz bat Mirande batek eta, batez ere, Aresti batek izan duten garrantzi eta eragina onartzeko, horiengan oinarritzen bait da euskal poesia berriaren bide poetikoak nahiz unibertso poetiko berri baten osagaiak eta balio ideologikoa ireki eta definitiboki finkatzen dituen eraberritze poetikoa. Are gehiago, Arestiren *Harri eta Herri* (1964) liburua onartzen da gaur mugarriztat, eraberritze poetiko horren hasiera azpimarratzerakoan.

Baina zer, genero dramatikoari dagokionez? Ba al dago gure teatroaren eraberritzea seinalatzen duen eta modernitatean sarerazten duen mementu, autore edo testu dramatiko konkreturen bat? Gertatu al da gure literatura dramatikoan, gainerako generoetan izan den eraberritzea?

Salbador Garmendiaren *Historia triste bat* aipatzen da batzutan aurreko euskal teatroarekiko haustura markatzen duen eta teatro moderno baterako bidea irekitzen duen testutzat. Nolanahi ere, gaiaren aldetik ikusi beharko litzateke lan honen garrantzi berri-tzailea, alde teatrolean baino gehiago.

P. Urkizuk, bere *Euskal teatroaren historia-n²*, hiru belaunaldi proposatzen ditu, gerra ondoko euskal teatroaren 1945 eta 1975 arteko historia azaltzeko:

1. Etxaniz, Zubikarai.
2. Aresti, Garmendia.
3. Atxaga, Haranburu Altuna.

Beste zenbait izen erants diezaiokegu zerrenda honi; adibidez, Larzabal edo Begiristain, lehen belaunaldiari dagokionez; eta hiru-garrenean, Lete, Arozena, Landart, etab.

Hiru belaunaldi hauek 50, 60 eta 70 hamarkadei dagozkie nola-bait. Dena den, aipatzen diren autoreak, gehientsuak behintzat, ez dira propioki teatro-idazleak, "dramaturgoak", beste generoetan bait datza beren garrantzia euskal literaturaren historian: poesian edo narratiban. Salbador Garmendiari dagokionez, zenbait itzul-penez aparte, ez du, nik dakidanez, beste testu dramatikorik sortu³.

Bestalde, esan beharra dago, hogeitamar urtetara luzatzen diren hiru belaunaldi horiek idatzitako testu dramatikoek ez dutela aurrerapen handirik suposatzen euskal teatro modernoaren historian, baliabide dramatikoek bagazozkie. Berrito ere, beste generoetan gertatutakoarekiko konparazioa bururutzen zaigu, nahitaez.

Badago, noski, mundu-ikuskeraren erabateko aldaketa, azken bi belaunaldietan sortua, hain zuzen. Aipatzekoa da, baita ere, Aresti batengan agertzen den teatroaren funtzio didaktiko eta iraultzaileari dagokion elementuren bat. Badago ere, azken belau-naldiarengan —Arozena, Landart, Atxaga eta, batez ere, Haranbu-ru Altuna batengan— kontzepzio dramatiko moderno baten zen-bait elementu.

Dena dela, ez da ikusten genero dramatikoan gainerako gene-roetan nabari daitekeen elementu eraberritzaileen garaikotasun eta ugaritasunik. Ezta ere gehienbat Europako korronte dramatiko modernoek atxekitzerik. Atzeratua gertatu zaigu, azken finean, ge-nero dramatikoak, lirika eta narratiba ez bezala.

Honako hau esan genezake ondorio gisa: Nahiago omen dute euskal idazleek beren gaitasun sortzaile edo kreatzailea poemetan edo kontaketatetan erakutsi, teatroan baino. Zergatik?

Testu dramatikoak eskatzen duen egoera naturala ez da literaturarena, teatroarena baizik. Eszenarioa da, eta ez liburua, testu dramatikoari dagokion tokia.

Dagoeneko, azpiegitura literarioa indartsuago eta zabalagoa dugu, teatrala baino. Idazle batentzat lorgarriagoa da liburua, eszenarioa baino.

Bestalde, badirudi ez dela literatura, bizitza literarioa, testu dramatikoaren sorrera eragin dezakeen biderik egokiena; teatroa bera eta mugimendu teatrala baizik.

Orain arte esan dugunaren arabera, guztiz nabarmen dago, ezin dela euskal teatroaren arazoa literatura mailan isolaturik aztertu; are gutxiago erabaki. Horrenbestez, gure aurreko bereizketaren bigarren elementura pasa beharko dugu, hots, euskal teatrorra.

2. Euskal teatroa

Euskaraz antzezten dena hartzen dugu euskal teatrotzat, testu dramatikoak jatorriz euskaraz idatzia nahiz euskarara itzulia delarik. Teatroa baldin bada, antzeztean bertan ikusi eta entzuten denaren arabera erabaki behar da haren definizio eta mugapena. Horrenbestez, euskal *teatroa* (teatro hitza azpimarratzen dugu), eta ez euskal literatura dramatikoak, definitzerakoan, eszenarioan erabiltzen den hizkuntza hartu behar da erizpidetzat. Hizkuntza hori euskara baldin bada, euskal teatroaren aurrean gaude. Euskal teatroari —eta teatro hitza azpimarratu behar da— dagozkio, adibidez, azken aldiotan Donostian ikusi ahal izan ditugun Thornton Wilder, Strindberg edo Dario Fo-ren muntaiak. Ez dagozkio, jakina, euskal literatura dramatikoari; baina, euskaraz antzezten diren heinean, euskal teatro gertatzen dira azken finean. Are gehiago: eman dezagun (gure artean maiz gertatzen ari dena azken aldiotan) talde berak testu dramatiko bera, eta muntaia bakar baten bidez, egun batean euskaraz eta hurrengoan erdaraz, gaztelaniaz, antzezten duela. Batean euskal teatroa egiten du eta bestean ez.

Badakit euskal teatroari buruzko halako kontzepzioa guztiz eztabaidagarria dela, eta, beharbada, anbigüoa. Nahikoa zentzurik

gabea eta absurdua, erantsiko nuke nik. Baina koherentzia osoz sortzen da, ondorio logiko gisa, praktikan euskal teatroari buruz defendatzen dugun jarreratik. Garrantzitsuena, euskal teatroa definitzerakoan, hizkuntza da. Erizpide honetatik, eta oro har, bi genero dramatiko nagusi bereiz daitezke: bata da euskal teatroa; bigarrena, berriz, beste gainerako gutzia, hots, erdal teatroa.

Halako ximplekeriaren aurka, esan beharra dago, ezin daitekeela euskal teatroaren arazoa, problematika, euskararen aldetik bakarrik planteatu eta, are gutxiago, erabaki eta soluziona, euskararen egoera harturik neurri eta erizpide bakartzat.

Euskal teatroaren arazorik nagusien eta erabatekoena, teatro mailan kokatu eta bilatu behar da. Badago, noski, euskal teatroan arazo edo problema linguistiko zorrotz bat, euskarazko edozein praktika linguistikotan dagoena, bestalde. Baina, oso arriskutsu gertatuko litzaiguke euskal teatroaren problematika euskararen egoera larri eta diglosiko horretara murriztea. Euskal teatroari datxekion problematika linguistikoa ez da euskal literaturari datxekiona baino larriagoa. Guztiz alderantzizkoa, nire ustez. Euskal literatura, hots, euskarazko literatura izateko, euskaraz idatzi, sortu behar da. Cervantes ez dagokio euskal literaturari, nahiz eta Don Quijote euskarara itzulia egon. Baina, egin daiteke teatro euskaraz, eta, horrenbestez, euskal teatroa, Dario Fo edo Wilder euskaratuz.

Honekin esan nahi dudana, zera da: euskal teatroaren egoera larriaren arazoa ezin oinarritu dezakegula gehiegi euskararenean. Badu, jakina, egoera linguistikoak bere garrantzia eta eragina. Baina, hor dauzkagu euskal narratiba eta lirika, eta hauen bizitza teatroarena baino aberatsago eta prometagarriagoa dugu, dudarik gabe.

Euskararen egoera diglosiko eta larriaren intsistentzia hori, euskal teatroaren problematika planteatzean, "koartada" gisa erabil genezake agian, benetako problemak baztertzeko eta ezkutatzeko.

Teatrara da —izan behar du— funtsean gaurko euskal teatroaren problematika, hizkuntzarena, noski, barruan dagoelarik. Baina ezinezkoa da, hizkuntzaren arazoa isolatu, eta honen arabera aztertu eta erabaki nahi izatea gure teatroaren arazoak. Teatro-ikuspegitik tratatu behar dira gaur egun euskal teatroari dagozkion problemak.

Horrenbestez, teatro-testuinguruan kokatu behar da euskal teatroaren alderdi eta problematika linguistikoaren azterketa. Eta, horrez gain, oinarri teorikoa kontutan izateak lagunduko gaitu azterketa hori ikuspegi kritiko eta autokritiko baten gainean finkatzen ere.

3. Teatroa eta hizkuntza

Gaurko teatro-semiotikaren arabera, guztiz argi azaltzen zaizkigu teatroaren egituraren, honen alderdi linguistikoaren, hizkuntzaren eta teatro-lengoiari dagozkion gainerako elementuen arteko harremanak. A. Übersfeld-ek dioenez, "teatroa ez da mota literarioa, praktika eszenikoa baizik"⁴.

Hemendik datorkio teatro-zeinuari bere konplexutasuna. Adibidez, teatroan nahastu eta konbinatzen dira: testu mailan, elkarriketak eta ohar edo akotazio eszenikoak; eta antzezpenean, literarioa eta ez literarioa, indibiduala —idazlea— eta kolektiboa —antzezlariak, zuzendaria, eszenagilea eta, batez ere, ikuslegoa—; literatura ez bezala, gizarte-praktika bat da teatroa; iraunkorra, hots, testua, eta iragankorra, antzezpena, konbinatzen dituena, hain zuzen.

Teatroaren konplexutasun horri koherentzia eta zentzu errigoretsuren bat ematerakoan, bereizketa nagusi bat har dezakegu abiapuntutzat: testua eta antzezpena.

Bi alderdi hauen arteko harremanak aztertzerakoan, bi jarrera baztertu beharko genituzke.

Bata da, testua azpimarratu eta pribilegiatzea, teatroaren elementurik nagusien eta erabatekotzat hartuz testua bera. Kasu honetan, testuaren itzulpen teatrala baizik ez litzateke izango antzezpena: aldeztetik testuan bertan osaturik eta erabat dagoen zentzua emango litzateke antzezpenearen bitartez. Testua bere xehetasun eta fidelitate osoz gorde eta errespetatu behar da, testuan bertan argi eta garbi bait legoke teatroaren edo antzeztearen zentzu osoa.

Baina ez da horrela gertatzen. Badute beren zentzua, testuaz bestalde, antzezpenearen bidez praktikan jartzen diren zeinu-sistema ez-linguistikoek.

Gainera, zerbait irekia baldin bada edozein testu literario —go-gora datorkigu Eco-ren literatura *opera aperta* delako tesia⁵—, are gehiago eta nabariago agertzen zaigu irekitasun hori testu dramati-koetan, hauen existentzia ez bait da literarioa, teatrala baizik, eta, beraz, antzezpenearen mementuan lortzen du testu dramatikoak bere zentzu goren eta erabatekoa.

Horregatik, testuaren aurrean, aukera semantiko bat egiten du-te, zuzendariak nahiz antzezlariek, beren muntaia eta interpreta-zioaren bitartez.

Jarrera honetan, ikus daitekeenez, teatroaren alderdi hitzekoa, linguistikoa azpimarratzen da eta haren zerbitzuan jartzen dira gainerako elementuak.

Orain, nire ustez, uler daiteke ongi, zenbaterainoko balioa eta garrantzia izango dituen hizkuntzak, teatro baten izaera eta egin-beharrak mugatzerakoan. Ikuspegi honetatik begiratu, euskara ez da bakarrik elementu garrantzitsu izango euskal teatroan; euskara da, funtsean, garrantzitsua den elementu bakarra.

Beste jarrera edo jokabide bat ere eman ohi da. Testua baztertu egiten da, teatroa antzezpenean bertan gertatzen den erritu eta zeremonia dela eta. Pretestu baizik ez da testua kasu honetan, antzezpenearen beharren arabera, aldatu, moztu eta, beharbada, de-segin daitekeena.

Askotan pentsatzen da, kontzepzio horretan finkatzen duela gaurko teatroak, alegia, moderno eta batez ere abangoardista izan nahi duen teatroak, bere oinarri teorikoa. Eta oinarri honi nolabai-teko justifikazioa ematerakoan, Artaud aipatu ohi da, abangoardia teatral horren zutabe eta ardatz nagusitzat⁶. Baina egia esan, inter-pretazio okerra gertatuko litzateke, testu dramatikoaren funtzioa horrela baztertzen eta, beharbada, desegiten duen jarrera eta jo-kabidea.

Bi interpretazio hauen erditik pasa daiteke, nire ustez egokia den jarrera: hots, bai testuari eta bai antzezpeneari dagozkion ele-mentuak bereiztea eta, aldi berean, horien arteko harremanak, zeinu teatralaren egituraren barruan, onartu eta aztertzea.

Teatro egitean, bi zeinu-multzo elkartzen dira: hitzekoa eta ez-hitzekoa. Zeinu hitzekoak kode linguistiko eta akustikoei dagozkie: hiz-kuntza, ahotsa, erritmoa, intonazioa, etab. Ez-hitzekoak, berriz, kode gutziz desberdinei dagozkie: bisualari, musikalari eta gaur egungo semio-tikak aztertzen dituen proxemikoari eta kinesikoari⁶.

Antzezpenean, oso konplexua gertatzen da deskodifikazio-lana, ikusleagoak kode desberdinak aldi berean maneiatu behar dituenenez.

Baina, konplexutasun horrek berak errazten du antzezpenearen ulerpe-na: uler bait daiteke teatroa, erabiltzen diren kode guztiak ulertzen ez badira ere. Esate baterako, ulertzen ez duen hizkuntzan idatzitako liburu bat irakurtzea inori bururatuko ez litzaiokeen bezala, denok dugu, nik uste, alderantzizko esperientzia teatroari dagokionez: antzezpene bat ikusi, nahikoa ulertu eta beharbada gozatu, antzezlariek erabiltzen duten hizkuntza inola ere ulertu gabe⁷.

Zeinu-sistemen elkarketa horrek aberastu egiten du teatro-lengoaia eta haren indar adierazgarria.

Lengoaia eta komunikabide teatralaren konplexutasuna kontu-tan izanik, nabari dago, nire ustez, ezin dela euskal teatroaren arazoa eta problematika euskararen egoerara murriztu. Teatroari dagokion ikuspegi konplexu eta orokorra gorde behar dugu, euskararena ahaztu gabe, noski.

Eta lehenik, euskal testu dramatikoaren urritasun eta pobretasuna gogoratu behar da. Egon, badago beti itzulpenen irtenbidea, euskal teatro baten oinarri literarioa ezartzeko. Bestalde, oso komeni litzaiuke, litzaioke euskal teatroari, historian zehar literatu-ra dramatikoaren lan nagusi eta edergarrientzat onartzen diren tes-tuak itzuli eta ahal den neurrian gure eszenarioetara eramatea. Oso posibilitate egokia litzateke, dudarik gabe, euskal teatroa aberaste-ko. Baina ezin dute itzulpenek euskal teatroak euskararen aldetik duen problematika larria askatu edo soluzionatu. Euskal testu dra-matiko originalak behar ditu euskal teatroak desarroilo normal eta desiragarri baterako.

Nola beregana lezake euskal teatroak euskal idazleen interesa eta ardura? Nola lor genero dramatikoan, beste generoetan ia lor-tua den kopurua nahiz kalitatea?

Lehen esan dugunez, euskal literatura dramatikoaren problema ez da funtsean literarioa, teatrala baizik. Esan daiteke, gaurko euskal idazleek ignoratu egiten dutela gehienbat teatroaren feno-menoa. "Pasan de teatro", esan genezake, gaurko esaera erabiliz.

Zergatik? Oso zaila gertatzen zaigu erantzuna ematea; baina ezinbestekoa dugu euskal idazleekiko harremanak ezartzea, euskal teatroa desarroilatu, aberastu eta eraberritu nahi badugu.

Egia da, bestalde, azken aldiotako teatroaren historia, "deslite-rarizazio" delakoa gertatu dela. Alegia, hemeretzigarren mendeko

teatro burgesaren tradizioan, gero eta literarioagoa egin zen teatroa. Hogeigarren mendearen hasieran, abangoardia artistikoen inguramenduan, saiatu da teatroa antzinako zenbait elementu berreskuratzen, hots, hitzezkoak ez zirenak, aurreko tradizioari zegozkionak, hain zuzen. Gogora ditzagun, adibide gisa, "commedia dell'arte", edo greziar tragedian koruak eta dantzak zuten garrantzia, etab. Erreakzio honetan, teatroaren alderdi literarioak gero eta funtzio txikiagoa du askotan, eta beste genero eszenikoek, zirkoak, music-hall-ak etab., gorde duten elementu asko berreskuratzen du teatroak.

Hala eta guztiz ere, beti iraungo du "autore-teatroa"k eta beti izango da erakargarri eszenario batean testu eder bat bizi eraztea, esatea eta, ikusle goaren aldetik, entzutea. Sofokles, Shakespeare, Calderón, Pirandello, Brecht, beti izango dira munduko literatura-ren historian idazle garrantzitsuenetakoak; irakurriko dira beren testuak, baina, inportanteagoa dena, teatroaren bizitza ziurtatu eta finkatuko dute, hizkuntza guztietan.

Bestalde, dramaturgoen eza edo urritasuna ez da gaur egun Euskal Herriko arazo berezia. Gauza bera gertatzen ari da, *mutatis mutandis*, erdal teatroan. Madrileko aurtengo karteldegari begiratu bat emango bagenio, esan beharko genuke gaurko dramaturgo modernoan Valle Inclán eta García Lorca direla. Guk ez dugu, noski, gure tradizio dramatikoan, Valle Inclán edo García Lorcarik. Baina problematika beraren mugak hedatzen badira, argiago eta garbiago ikusiko ditugu problema horien erroak eta nondik-norakoa.

Laburtuz, bost axola bazaie euskal teatroa euskal idazleei, bilatu egin beharko ditu euskal teatroak euskal idazleak. Nik ez dut ezagutzen, baina, adibide gisa aipa dezakegu "Branka" taldeak antzestu-berri duen *Beteluko balnearioko mirakulua*. Mikel Antzak eta Iñaki Uriak prestatu omen dute testua, taldearen beraren laguntzaz. Hona hemen idazleekin batean egiteko lan interesgarria. Baina horretarako serioak eta kalitate onekoak izan behar dute proposamen teatralak. Teatroan bertan gertatu behar du literatura-ren eta teatroaren arteko topo egiteak, loturak, errekontziliazioak.

Baina, "gurpil zoro" delako batean omen gaude: urri eta pobrea da euskal teatroa, euskal literatura dramatikoa oso urria delako, eta, bestalde, literatura dramatikoa urria da, euskal teatroa oso pobrea delako. Nola irten?

Teatroan bertan gertatu behar du euskal idazleen berreskurapenak. Esan nahi dut *teatroan*, gehiagorik gabe, teatro serio eta on batean, kalitatez egindakoa, nondik nora dabilen badakien teatro batean, euskaraz, gaztelaniaz ala sanskritoz izan. Bizitza teatral urri batek ezin du idazleengan teatorako gurari eta interesik sortu.

Orain arte aipatu ditudan arazo guztiak kontutan izanik, ondorio gisa, eta nahikoa agresiboa badirudi ere, honela formulatuko nuke nik euskal teatroaren orainari eta geroari dagokion araudia: guztiok desiratu behar dugun euskal teatro on baten oztoporik beldurgarriena ez da erdal teatroa, teatro txarra baizik, erdaraz nahiz euskaraz egina.

4. Teatroa eta gizartea

Teatro-komunikabidearen konplexutasuna azaltzen zaigu, ez bakarrik mezuan, baizik igorlearen eta hartzailearen aldetik ere. Teatroan igorlea ez da idazlea, eszenarioan azaltzen zaizkigun pertsonaiak baizik; eta, horrez gain, baita agertzen ez direnak ere: zuzendaria, eszenariogilea, etab.

Hartzailearen aldetik, teatro-harrera ez da indibiduala, literaturan, liburuaren bitartez, gertatzen denaren kontrara. Kolektibitate batean parte hartu behar du indibiduoak teatroa hartzeko, eta leku eta beharbada "erritu" berezi baten barruan, hots, antzezpenean.

Teatroari dagozkion igorpen eta harrera kolektibo horiek azpimarratzen dute haren alde soziala, hots, teatro izateko behar diren gizarte-bitartekotasunak. Bitartekotasun asko dago, noski, literaturaren kasuan ere; baina, nolana ere, sinpleagoak dira eta, beharbada, errazagoak, teatroarenak baino.

Arazo sozial horiek kontutan hartu behar dira nahitaez, teatroaren problematika sakon eta osoki planteatu nahi baldin bada.

Oso konplikatua dugu eta oztopoz betea, drama batek testutik eszenariora iristeko egin behar duen bidea. Eta eszenariora iritsi ondoren, harreraren arazoa daukagu, nahikoa konplexua dena, hain zuzen ere.

Hemen aipatu behar ditugu ikusleagoaren egoera, jokabidea eta gorabeherak.

Gaurko Harrera-Teoriak orokortu duen bereizketa hartuko dugu abiapuntutzat: ikuslego erreala eta implizitua⁸.

Edozein testutan, baita testu dramatikoetan ere, badira marra edo ezaugarri batzu, hartzaile idealaren itxura edo "diseinua" daramatanak. Horri deritza, Harrera-Teorian, irakurle implizitu, idatzitako testuaren kasuan. Guk, aurreko lan batzutan⁹, teatroari transposatu diogu irakurle implizituaren kontzeptu hori eta, beraz, ikusle implizituaz mintzatzen gara, antzeppen baten ikusle "ideala" edo antzeppenean bertan marratua gertatzen dena adierazterakoan.

Literaturan, hizkuntzak erabakitzen du hasieratik irakurle implizituaren ezaugarriarik nagusien eta erabatekoena: testu baten irakurle implizituak testu horren hizkuntza ezagutu behar du, nahitaez, testua ulertu ahal izateko.

Hori bera gertatzen da testu dramatikoan, bere izaera literarioari dagokionez. Baina testutik eszenariora pasatzean, konplikatu egiten da arazoa, hizkuntzak ez bait du parte bat baizik teatro-lengoan, eta, beharbada, garrantzitsuena ez dena askotan. Ezinbesteko baldintza gertatzen da hizkuntza, literaturaren kasuan, testua ulertzeko. Teatroan, berriz, ez hain ezinbestekoa, hizkuntza ez ezagutzearen hutsunea beste kode teatralen ezagueraz bete daitekeelarik nolabait.

Horrekin esan nahi duguna, zera da: Euskal literaturaren irakurle implizituak euskalduna izan behar baldin badu, nahitaez, hizkuntzaren, hots, euskararen muga estuak hautsi ditzake teatroaren ikusle implizituak, eta hausten lagundu behar diogu, antzeppenaren interes, aberastasun eta kalitatearekin.

Lehen aipatutakora garamatza berriro erreflexio honek: Hizkuntzaz aparte, oso garrantzi handikoak ditugu euskal teatroan teatro-lengoari eta komunikabideari dagozkien gainerako elementuak, hitzezkoak ez direnak, hain zuzen.

Euskal teatroaren ikuslegoa euskararen mugez at zabaldu behar genuke. Hori ere, teatroaren alderdi teatrallean bertan jokatu behar dugun joko, saiatzeko eta ekintza dugu.

Azken erreflexio bat datorkit gogora, ikusle implizituaren eta errearen arteko bereizketa horretatik abiatuz: zenbat eta handiago den ikusle implizituarengandiko urruntzea, hainbat eta zailago gertatzen zaio ikusle erreari ulertzea. Eta gure eszenarioetatik behin baino gehiagotan ematen zaiguna ikusiz, badirudi teatro-jendearentzat pentsatuak daudela antzeppen batzu, gaurko tea-

tro-misterioetan "iniziatuak" daudenentzat, hain zuzen, ikuslego arruntarentzat baino gehiago. Zer gertatzen da orduan? Teatro-jendea dela teatroetara doana, ez ikuslego arrunta.

Ezin ahaztuko dugu, gaur egun kale- edo haur-teatroari ematen zaion bultzada, ikuslego berri bat lortuz, edo lortu nahiz.

Nolanahi ere, "gurpil zoro" batean erortzeko arriskuan gaude: teatroa, bere bizi larri horretan, bere burua elikatzen duen izaki bitxi gerta daiteke. Txandaka omen dabil teatroaren inguruan mugitzen den jende urria: batean antzezleri da eta ikusle hurrengoan. Eta, batean eta bestean, besteen lana kritikatzeko du.

Planeta desberdinetan bizi omen dira teatroa eta gizartea. Ez hemen bakarrik, edozein tokitan baizik.

Jendearengandik urruntze hori lehertu egin behar dugu. Arazo honek, oraingo honetan ezin sakon eta desarroila dezakegun beste problematika batetara garamatza: teatro-soziologia eta -pedagogiarenera, hain zuzen.

Gaurko euskal teatroaren arazo eta gorabeherak ez dira bakarrik testu edo antzezleri mailan aztertu behar, baizik ikuslegoarenean ere;hots, gizarte mailan, funtsean.

Ez da aski, dagoeneko zerbait baldin bada ere, Antzerti, zirkuituen bitartez, egiten ari dena, teatroa zabaltzeko.

Ondorio gisa

Gaurko euskal teatroaren egoera eta beharrak kontutan izanik, zenbait proposamen marratu nahi nuke, hitzaldi honen ondorio gisa.

Lehena, abiapuntutzat har daitekeena, hauxe da: oso arrisku-tua dugu euskal teatroaren arazoa borroka linguistikoaren testuinguruan kokatzea: euskal eta erdal teatroaren aurkakoan, alegia. Bi arrazoi nagusi dago, nere ustez, horretarako: bata, objektiboa da. Arazoaren parte baino ez da hizkuntzarena, eta euskal teatroaren desarroilorako kontutan hartu behar ditugun elementu guztiak kontsideratu behar dira, eta ikuspegi koherente eta oso batetik. Bigarren arrazoia, estrategikoa da. Hobe dugu gure proiektu teatralak zerbaiten alde egitea, zerbaiten aurka baino. Lehen esan du-

danez, euskal teatro on baten oztoporik handiena ez da erdal teatroa, teatro txarra baizik. Eta gauzak ez dira justifikatzen euskaraz egiten edo esaten direlako, seriotasunik eta barne-kalitaterik ez badute.

Teatroaren bitartez euskara promozionatzea ezin izan daiteke honez gero teatro txar bat onartzeko aitzakia. Ez da aski euskaraz egitea, ongi egiten ez baldin bada.

Bigarren, testu dramatikoak behar ditu euskal teatroak. Eta testu onak, bai alde literarioari eta bai alde teatralari dagokionez.

Badago, noski, itzulpenen posibilitatea. Baina horrek ez du euskal teatroak duen testu dramatikoaren beharra konpontzen.

Gaurko euskal teatroak bereganatu egin behar ditu euskal idazleak, sorterazi egin behar du hauen interesa genero dramatikorako. Baina, nola? Hor daude, literaturari dagokionez, sari literarioak, nahikoa eztabaidagarriak badira ere. Zer egin liteke, teatroari dagokionez, testu dramatikoaren mailan?

Nire ustez, bizitza teatralak berak sortu behar du euskal idazleen interesa. Idazleekiko elkar-lana guztiz interesgarria litzateke euskal teatroaren desarrolloarako. Badago esperientziaren bat, eta ildo horretatik abiatu beharko genuke.

Hirugarren, gure teatroari buruzko erreflexio teoriko baten premia marratu behar da, eta, aldi berean, horren falta. Ezinezko da horrelako erreflexioa taldeen beren barruan egitea. Urruntasun bat eskatzen du saiatze teorikoak. Eta, bestalde, inkluditu behar dituen alderdiak nahikoa desberdin eta konplexuak dira, indibidualki egin ahal izateko.

Erreflexio horrek kontutan hartu beharko litzuzkeen elementurik nagusienetakoak hauek lirateke, nolabait:

- Teatroari dagokion egoera: testuen sorrera, taldeen bizitza, etab.
- Euskal teatro baten baldintzak eta ezaugarriak: historia eta tradizioaren testuinguruan begiraturik, noski.
- Gaurko teatroari buruzko teoriak aztertu beharko lirateke, baita, gero gure egoera berezira aplikatzeko.

Azken galdera, bukatzeko: Ez al litzateke Unibertsitatea, hala-ko erreflexio baterako tokirik egokiena?

Tx. L.

- 1 Aski bekigu pare bat izen aipatzea: Joan Mari Lekuona eta B. Gandiaga lirikan, Andu Lertxundi eta Arantxa Urretabizkaia narratiban. Gazteagoren bat aipatzekotan, Joxe Austin Arrieta, Bernardo Atxaga, Joseba Sarrionandia eta abar nahikoa oparoa.
- 2 *Euskal teatroaren historia*, Kriselu, Donostia, 1975, 108-109 or. Bere azken liburuan —*Euskal antzertia*, Antzerti Saioak-1, 1984— ez da sailkapen hori agertzen.
- 3 Nolanahi ere, aipatzekoa da benetan euskal idazle askoren aniztasuna edo “anfibiotasuna”, edozein genero literario lantze horretan.
- 4 UBERSFELD, A.: *Lire le théâtre*, Editions Sociales, Paris, 1978, eta *L'école du spectateur (Lire le théâtre 2)*, Editions Sociales, Paris, 1981.
- 5 ECO, U.: *Opera aperta*, Bompiani, Milano, 1962.
- 6 ARTAUD, A.: *Le théâtre et son double*, Gallimard, Paris, 1964.
- 7 Oso arrakasta handia izan dute, adibidez, aurtan eta iaz antzestu diren Ingmar Bergman-ek zuzendutako *King Lear*-ek —suedieraz, noski—, Barcelonako Teatroaren Nazioarteko Kongresu-garaian, eta Almagro-n emandako *La vida es sueño*-k, Sofiako talde batek antzetzua eta bulgarieraz, jakina.
- 8 Cf. adibidez, LINK, Hannelore: *Rezeptionsforschung*, Kohlhammer, Stuttgart, 1976, eta GRIMM, Gunter: *Rezeptionsgeschichte*, Fink Verlag, München, 1977.
- 9 “La adaptación de los textos dramáticos a la luz de la “Estética de recepción”. Aplicación a *La Hija del aire*, de Calderón” in: *Actas del Congreso Internacional sobre Calderón y el teatro español del Siglo de Oro*, Madrid, 1981; eta “La recepción del mito: ¿Desmitificación o transmitificación? La cristianización de mitos clásicos en Calderón de la Barca”, *VII Jornadas de Teatro Clásico de Almagro* ihardunaldietan aurkezturiko ponentzia (inprimategian).

CUESTIONES A PROPOSITO DEL TEATRO VASCO MODERNO **QUESTIONS SUR LE THEATRE BASQUE MODERNE**

En el panorama de la literatura vasca moderna puede percibirse un gran desequilibrio entre los géneros literarios: mientras la poesía y la narrativa se cultivan cada día más, el género dramático se encuentra casi abandonado.

Siendo diferentes el teatro y el texto dramático, la cuestión del teatro vasco es mucho más compleja que la cuestión simplemente lingüística. En efecto, al estudiar los avatares del teatro vasco, hay que estudiar, además del problema del texto vasco, el teatro mismo como signo, lenguaje y comunicación.

Por otro lado, desde la vertiente colectiva del teatro, son muy importantes sus relaciones con la sociedad.

Lo mismo la lengua que las relaciones con la sociedad hay que mirarlas desde la situación cultural del Euskadi de hoy.

Dans l'étude de la littérature basque moderne on perçoit un grand déséquilibre entre les différents genres littéraires: tandis que la poésie et la narration se cultivent de plus en plus, le genre dramatique se trouve presque abandonné.

Tout en étant différents, le théâtre et le texte dramatique, la question du théâtre basque est beaucoup plus complexe que la question purement linguistique. En effet, au moment d'étudier les avatars du théâtre basque il faut en outre analyser le problème du texte basque, le texte lui-même comme signe, langage et communication.

D'autre part, si l'on tient compte de l'aspect collectif du théâtre, ses rapports avec la société sont d'une importance capitale.

La langue, tout comme les rapports avec la société, doivent être envisagés à partir de la situation culturelle de l'Euskadi d'aujourd'hui.

Euskal antzerkiaren iraupenerako oinarriak

Lukas Dorronsoro

Euskara bera, eta, honekin zerikusia duten kultur sail guztiak beren iraupena ziurtatu ezinik dabilzkigu, dudarik gabe, denboraldi honetan.

Gure kasuan, antzerkiaren egoera erkina dela eta, lantu eta in-tzirina ugari entzun ohi dugu inguruan. Eta, egia esan, ez zait gehiegi gustatzen jarrera ilun hori. Optimismo-apur bat gabe, oso nekeza bait zaiguke ezertan aurrera egitea.

Egia da, eta hala aitortu behar dugu, harrokeria barregarrian erori nahi ez badugu, baldin azken mendean antzerkiak munduan zehar eman duen eboluzioa kontutan hartzen badugu, gurea oso atzeratua dabilela, gertaera honen arrazoietan buru euskararen egoera diglosikoa delarik. Dabilela diot, ordea, eta ez dagoela; atzeratua, ez atzerakoi. Bai bait dabil, eta, aurrerakoi ibili ere, gure antzerki-taldeen ahalegin makurkaitzari bagagozkio.

Antzetzaldean boluntarismo leiala ez dela nahikoa, euskal antzerkia gaurko egunari dagokion mailara jasotzeko... Agian hala da. Jaurlaritzak hiru eskualdetan eta dagozkienek Nafarroan eta Iparraldean oraindaino agertu duten jarrera atzerakoiak ez duela optimismorako bide handirik eskaintzen... Egia biribila.

Baina, Euskal Herri zahar honen borroka-indarra neurgaitza da. Eta agian, oraindik bere sen onera etortzeko denborarik ukan ez duen Jaurlaritzari, eta besteei, begiak argieraz liezaizkieke gure antzerki-taldeen lan serio eta etsikaitzak.

Bestalde, erosotasun minimoez baliaturik aurrera egiten ohi-tuak garenez gero, optimismorako arrazoirik asko badugula derizkiot gaur egun. Duela hogeitertirik hona, euskal antzerki-talde sendoak joan zaizkigu sortu eta gotortuz; gehienek, EATBn (Euskal Antzerki Taldeen Biltzarrean) oin harturik, elkar bultzatzen eta laguntzen dutela.

Ofizioa ikasi egin behar izaten da, lanari etekin ona atera nahi baldin bazaio. Hala antzerkilaritzan ere. Beraz, irakaskuntza hau garantizatzea dagokien erakunde publikoek bitarteko egokirik eskaintzen ez dutenez gero, taldeak beren gisara eta EATBren babesean doaz nolabait trebatuz, gure antzerkiak nonnahikoaren maila lor dezan. Iraupenerako kondizio beharrezkoa bait da hau.

Diodan hau demagogia merketzat inork har ez diezadan, egun lanean ari diren euskal antzerki-taldeetako bakoitzaren azterketa ahalik eta zehatzena egiten saiatuko naiz, hitzaldi baten denborari dagokion neurrian.

Azterketa hau honela zati genezake:

1. Euskal antzerki-taldeak.
 - 1.1. EATB-kide direnak.
 - 1.1.1. Afizionatuak.
 - 1.1.2. Profesionalak.
 - 1.2. Beren gisara dabiltzanak.
2. Elebidunak.
3. Biltzarrearen iharduna, handienetik handienera.
4. Antzerti Zerbitzuaren aipamen laburra.

1. Euskal antzerki-taldeak

Beren emanaldi guztiak euskaraz soilki ematea erabaki dutenek osatzen dute multzo hau.

Une honetan antzerkiren bat ematen edo antolatzen ari diren taldeak aztertuko ditugu hemen, jaiotzen zirenetik gaurdaino eraman

дутен prozesuak etorkizuna ere nolabait erabakia eskaintzen bait digu. Bi sailetan banatua daukagu multzo zabal hau, bereizgarri EATB dutela; kondizionante eraginkorra gertatu bait da hau Biltzarrekide diren taldeentzat.

Bakoitzak duen antzinatasunaren arabera zerrendatuak aurkeztuko dizkizuet.

1.1. EATB-kide direnak

Euskal teatroari diglosiazko egoerak ezartzen zizkion trabak menperatzeko elkartu ziren, euskal antzerki taxuzko bat lor genezan; bide batez, antzerkiari dagokionean, diglosia bera ere gainditzeko asmotan.

Bi sail bereizi ditugu hemen ere: Afizionatuak eta Profesionalak.

1.1.1. Afizionatuak

Euskal antzerkian tradizioz luzeena duen saila, afizionatuena da, dudarik gabe. "Maskarada" dugu lehenbiziko talde profesionala, eta hau orain dela bost urte sortu zitzaigun. Euskal Antzerki Taldeen Biltzarrekide diren afizionatu-taldeak, hamabi dira gaur egun. Hona hemen nondik nora ibili diren.

"Bordaxuri"

Hazparneko "Bordaxuri"ri benetan talde aurrerakoiaren jokatibideak ikusi dizkiogu, ezagutu genuenetik hona. Ez dugu atzo goizekoa talde hau. 1960. hamarraldian euskal antzerki-talderik famosoenetakoa genuen. Gero, oporraldi luze baten ondoren, 1975ean, Daniel Landart-en *Xuri Gorriak eta...* obrarekin agertu zitzaigun; 1976an, P. Larzabalen *Angles Ginelarik* atera zuen; eta 1977an, EATBren sortzaileetarikoa izan zen. Jadanik ezaguna genuen, baina, hala ere, *Zapeta Xilotik* antzerki-lana asmatu, idatzi eta plazaratu zuenean gailendu zitzaigula esan behar, nortasun bereziaren jabe eginik. Zuberook bizi zuen arazo larri bat Euskadin zehar barreiatu eta ezaguteraztea zuen helburu. Teatro politiko-sozialaren arloa urratzen hasten da, era askotan zapaldua den Euskal Herriaren aldeko borrokari atxekiz.

Berriro ere, denboraldi batez isilik egon zitzaigun. Baina, ez lotan, dirudienez. 1984eko neguan, antzerki-ikastaro intentsibo batean murgildua aurkitzen dugu. Bordeleko antzerki-irakasle ezaguna den Francis Basterot ari zen ikastaroaren zuzendari.

Basterot-ek, molde egokia duen taldetzat jo bide zuen "Bordaxuri"; bere zuzendaritza eskaini bait zion taldeak eskuartean zera-bilen *Basajaunak* obra muntatzeko. Hazparneko "I Galarrotsak" antzerki-topaketan estreinatu zuten. Handik aurrera airoski ibili zaizkigu herriz-herri, berebiziko arrakasta eta txaloak jasoz. Azpeitiko II. Antzerki-Topaketan parte hartu zuelarik, sari-pilo baten irabaztun atera zen; zuzendaritzagatik Francis Basterot-i; osoan hartuta obrarik onenarena, taldeari; euskaraz idatzitako obrarik onenari zegokiona ere bai; eta, azkenik, gizonezko antzez-lari onenari saria, Txomin Heguy-ri eman zitzaion.

Hauek honela, badu talde honek aurrera jarraitzeko motiborik asko, euskal antzerkiaren mesederako.

"Intxixu"

Izen polita du "Intxixu"k. Baina eraman duen bidea ikusiz gero, izengoiti edo *alias* bat ere ezarriko nioke nik pozik: *alias* "Mugausle". Eta, ez Oiartzun kontrabandista-herri bizkorra izan delako, noski. "Intxixu"k Soroaren eta Altzagarengandik zetorkigun teatro-moldearen mugak hausteari ekin zion 1968an sortzearekin batera. Teatro diskurtsibotik teatro espresiborako pausoa zor diogu.

Azken mendean munduan zehar teatroak eman duen eboluzioa, erabat arrotz zitzaion gure teatroari. Eta, erabat isolatua ez geratzekotan, mentu berri bat itsatsi beharra zitzaion. Mentu onak sustrai marduleko landarea behar duelarik, herri-antzerki zaharra aztertzeari heldu zion, eta, Piarres Larzabalen eskutik, pastoralen mundu historiatsuan barneratu zen.

Lehen etapan, P. Larzabalen *Lartaunen Historia*, *Aralar* eta *Orria 778* pastoralak, taldeak bere gisara taxutuak, eman zizkigun errenkadan. Esan behar da, *Aralar* obrarekin Tolosako "Teatro Bilingüe" zeritzan topaketan lehen saria jaso zuela. Larzabalek *Lartaunen Historia*-ren estreinaldia ikusi zuenean, ez omen zuen bere obra ezagutu; hainbestearinoxe beretu bait zuen taldeak.

Bigarren etapan, Xabier Lete eta Eugenio Arozena gidoigile zituela, *Txirritaren Astolasterra*, *Karlistadaren Kronika*, *Inexa* eta

Iparragirre, *Ama-zorro* atera zituen. Bienbitartean, gorputzaren espresabideak ikertzen eta desarroilatzen ahalegintzen dira, Angel Marcoren gidaritzapean. Gorputza alfabetatzen, E. Arozenaren orduko hitzetan, teatroa ahoaren mintzoa baino zerbait gehiago ere badela ohartuz.

Ondoren, eraiki nahi zuen teatro-moldeari beharrezko oinarria ezarri ziola adierazi nahian edo, *Antzerkia Deusetik Izatera* zeritzana muntatu eta plazaratu zigun.

“Intxixu”ren antzekera ez zitzaion, noski, jende guztiari gustatzen. Bazen, hura ez zela teatroa zioenik ere. Baina, bide-urratze garrantzizkoa egin zuen dudarik gabe. Taldeak berak, berriz, pertsonalitate sendoa hartu zuen: lanak irmatu egin zuen eta nekeak trebatu. Gainerako antzerki-taldeen abangardia bilakatu zen “Intxixu” garai hartan. EATBren sortzaile eraginkor izan zen, bultzarienen artean Eugenio Arozena ibili bait zen.

“Intxixu”ko antzezleri batzu irakasle izatera heldu ziren eta inguruko ikastoletan monitore bezala ihardun zuten zenbait denboraz. Beste batzuk, berriz, profesional bihurtu direlarik, “Maskarada”n dihardute gaur. Eugenio Arozena, “Intxixu”ko zuzendari ohia, Eusko Jaurlaritzak Antzerki Zerbitzu sortu-berrira aupatua gertatu zen.

Azken etapan, Barrutiaren hirurehugarren urteurrena ospatzeko, Eusko Jaurlaritzak EATBri egindako eskabidea bere gain harturik, *Gabonetako Ikuskizuna* antzokiratu zuen. “Intxixu”ren anekdotarioan gelditu diren arazo teknikoak gorabehera, ongi menperatu zituela esan behar Barrutiaren obrak, hizkera barne, dakartzan zailtasunak.

Orain berriki, Benedeti-ren *Pedro eta Kapitaina* antzerkiari oldartu zaio. Estreinaldi-egunean ukan zuen arrakasta azpimarratzeko, Mikel Antza kritikoa zorrotzaren hitzak ekarriko ditut: “Intxixuk... bere buruari ezarritako listoa gainditu egin du”.

“*Irurak bat*”

Garazi aldeko talde honek historia aberatsa du. 1977an, EATB sortu zenean, Iparraldeko talderik garrantzizkoentzat etsia zen. Ordurako zortzi urte zeramatzan lanean, urtean antzerki berri bat plazaratuz. Une hartan Daniel Landart-en *Bai ala Ez* antzerkiarekin ari zitzaizkigun, Daniel bera zuzendari zitzaizela. Ondoren, esperientzia berri batean sartu ziren: taldea bera gauza zela bere

gustoko obra bat asmatu eta muntatzeko uste izan zuen eta lanari lotu zitzaion. Baita atera ere. *Mee, Mee, Ardi Kaka Mee* eta *Egariak* obrekin arrakasta bitxia ukan zuen.

Garrarteko, Lakarrako eta Ainizako jendez osatua dugu talde bizkor hau. Horregatik "Irurak Bat" izena.

Oraintxe ere ez dabil batere atzera gelditzeko asmotan. Gillau-me Hirigoien antzerkigile gaztearen *Zortzi Ehun Ahari* antzerkiarekin ausartu zitzaigun iaz. "Monzon Antzerki Saria"ren irabazle gertatu zenarekin, hain zuzen. Ez ziren damutu egindako hautaketaz. Aurten idazle beraren *Eskalapoinak* plazara bait digute. Eta ez dute lotsarik ukan, Hazparneko II Galarrotsak Topaketan, antzezlariei begi kritikoen aurrean, aurkezteko. Ez beharrik ere; ez bait dituzte alferrik erabili kudeatze-lanetan Francis Basterot irakasle famatua eta Koldo Amestoi aspaldidanik antzerkiari dagozkionetan biziki trebatua.

Erakutsi diguten antzezkeraren finaz gainera, txalo dezagun talde honek Hirigoien euskal idazle gaztearen obrak plazaratzearekin adierazi digun ardura jarraigaria.

"Txotxongilo"

Gaur egungo euskal antzerki-taldeetan zaharrenetakoa dugu. Nork esan sortu zen bezala sortu eta gero. Enkarni eta Manolo —hala bait dute izen, taldekide izateaz gainera, elkarren senar-emazte ere badiren artista hauek—, 1972ko otsailean hasi ziren, beren marionetei bizia eta hitza emanaz, haurren atsegin alaia lortzeko ahaleginetan. "...ia kasualitatearengatik izan zen, neurri batetan behintzat —esango digute gero—. Gure alabaren ikastolan jaialdia prestatu zuten (...), eta orduan guk esan genuen: beno, zerbait egingo dugu haurrentzat bada! Eta egin genuen egin! Baina, garai hartan haurrentzat ezer ez zegoenez, ondoko ikastolako andereñoek ere beren ikastolara joan behar genuela esan ziguten, jarraitu behar genuela. Eta, gu, noski, ezetz esan ezinez... Orduan, geure borondatez edo geure asmoei jarraituz baino, gehiago izan da jendeak ez digula utzi uzten".

Jarraitu beharrak zer pentsatua eman zien, ordea. Haurrek zerbait ona merezi dutela erabaki bait zuten. Horretan saiatu dira geroztik, antzezleri on ezezik, irakasle trebe ere izatera helzeraino.

Euskal Herrian ezer gutxi aurki zezaketen ikastekorik eta kanpora joan behar. Katalunian ibili izan dira, batez ere. Han talde asko bait dago; tarteka, oso onak ere bai. Festibal askotan ibili dira, gainera. Honela, denborarekin, teknika aurreratuenen jabe egin dira. Eta, beren jatorrizko dohaina lagun, goimailako txoxongilo-taldea dugu gaur.

1977an hasi zen Barcelonan ospatu ohi diren "Nazioarteko Panpin Jaialdi"etan parte hartzen. Kritikak, urte hartan han agertu ziren talderik interesgarrien artean aipatu zuen.

EATBren sortzaileetakoa da, eta, kanpoarekin dituen harreman ugariengatik, Biltzarreari aportaziorik aberatsenak ekarri dizkiotenetakoa.

Geroztik, Euskal Herri osoan zehar dabilkigu, etsi gabe, haurren txalok —eta handienek ere— sekula huts eman ez diotela.

Urtean lan berri bat estreinatuz joan zaizkigu, bakoitza berrogei bat tokitan emanaz, ikuslegoari gero eta aukera zabalagoa eskainiz.

Ikastaro-piloa du talde honek emanik; eta Enkarnik, Donostiako Irakasle-Eskolan irakasle bait da, "Txotxongilo" deritzan gaia ematen du. Bestalde, ez omen da inor asko euskal panpinen munduan, "Txotxongilo" taldearen tailerretik pasa ez denik.

"Aldudeko taldea"

1974ean edo hasi bide zuen talde honek bere iharduna. Eta, geroztik urtean antzerki berri bat estreinatuz etorri zaigu, orain dela pare bat urte arte, arrakasta bikaina zerraiola.

EATBren sortzaileetarik dugu "Aldudeko taldea".

"... Herriko gazteek osatzen dute... Denek maite dute antzerkia. Baina, antzerkia estakuru bat bezala da haientzat. Gehienik bilatzen dutena herriari animazione bat ekartzea da, jende arteko lokarriak azkartzea, kultura bizi bat sustatzea", idatzi zuen Mikel Erramuzpek *Argia*-n, orain dela urte batzu. Eta bilatzen zutena lortu ere, hein handi batean, lortu dutela esan behar.

Antzerki-zerrenda luzea eman dute, Larzabalen *Nork hil du Oibanalde?*, *Ibañeta* eta *Mugari Tiro* tartean direla.

1982an, Monzon zenaren omenaldia zela eta, Heletako antzokian atera ziguten *Montzonen Eneko Bizkai eta Maria Lorca* ez zen txantxetako ikuskizuna gertatu. Gehienik antzezlariz osatua zegoen ikusleagoak gozoz txalotu zuen haien trebezia eta artea.

Bi urte honetan ez zaigu plazara.

“Goaz”

Ez zen bi egunetarako jaio talde hau ere. Debako Gazteen Elkartek, bere kultur ekintzen eremuan, antzerkia ere nahi zukeela eta, haren eskabidez eta babesean sortu zen “Goaz” 1974. urtean.

P. Larzabalen *Senperen gertatua*-rekin jasan zituen lehenbiziko dardarak, 1975ean. Hurrengo urtean, D. Landart-en *Hil Biziak* eraman zuen herriz-herri. 1977an, berriz, autore beraren *Xuri Gorriak eta...* antzokiratu zuen. Taldekoa naizenez gero, ez dagokit neri talde honen lana erizpidetzea.

Ordurako, borondate ona baino zerbait gehiago eskatzen zigun ikusleagoak, gure antzokietako aulki inkomodoetan bi ordu igarotzeko aukera egiterakoan. Telebistaren influentzia eta arrakasta hor zeuden, bere onura eta kalte, gure etorkizuna baldintza estuan jarriz. Hauek honela, gorputz-espresabidearen ezkutukiak ikasteko, astean hiru orduko saioak egin zituen “Goaz” taldeak, 1977. urteko urrian hasi eta 1978ko uztaila arte, Peter Robers irakaslearen gidaritzapean.

Nuklearrik Ez antzerki espresiboa aurkeztu zuen 1978an, eta berebiziko arrakasta ukan zuen, Euskadik une hartan indar nuklearraren aurka bizi zuen gatazka bortitzak horretarako giro aproposa eskaintzen bait zion.

1979an, Patricia Montenegro irakasle italiarrak, EATBk antolaturik, Deban eman zuen bi hilabeteko ikastaro intentsiboa talde osoak burutu zuen. Grotowski-ren antzerki-metodoa ezaguterazi zigun honek, elementalki bederen.

Ikastaro hauen ondoren, asko kosta zitzaien gustoko obra bat aurkitzea, ikasitakoak praktikan ipintzeko. Azkenean, Haranburu Altunaren *Gernika* aukeratu zuten eta 1982an atera zuten antzokietara. Bilbo Irratiak Euskarazko Antzerki Talderik Onenari Saria eman zion 1983an. Eta Azpeitiko I Antzerki topaketan aurkeztu zelarik, bere lanaren plastizitatearengatik saritua izan zen.

EATBren sortzaileetakoa da; eta, talde honetako Martin Idiakez —gaur Biltzarrearen lehendakaria— izan zen bultzari bizkorrenetakoa bat.

1982tik 83ra Deban bertan antzerki-ikastaro bat eman zuen sei hilabetez, hoguei ikaslek parte hartuz. 1983ko urrian hasi eta beste sei hilabetez, berriz, Ondarroan eman zuen beste ikastaro bat. Bada "Goaz" taldean, Ikastoletan monitore ibilia, eta, gero, UEUn azken bi ikastaroetan "Gorputz Espresio Metodikoa" irakasten ihardun dena.

Une honetan, aurrera-pauso handi bat eman-berria du; bere iharduna erosotasun minimo batean eman ahal izateko, lokal eder bat errentan hartu eta, taxaturik, hil honen hamaseian (85.06.16) inauguratu bait du.

Alfonso Sastre antzerkigile famatuaren *Ez da Pale Egiteko Oldua* muntatzen ari da. Eta, gauzak bere bidetik baldin badoaz, urtea bukatzerako oihala jaso ahal izango du.

Irisarriko "Iturri"

Iparraldeko beste asko bezala, aspaldidanik dugu antzerki-zale Irisarri ere. Oraingo "Iturri" hau baino lehen ere, sortzen ziren hemen aldian aldiko taldeak. "Iturri"k, ordea, markak hautsi dituela esan behar. 1976an sortu zelarik, oraindik ere bizirik eta kementsu dirau, inguruko herrietan bildu ahal ukan dituen antzezlariz indarberritua. EATBren sortzaileetakoa dugu.

Sortu zenetik hona, zazpi antzerki-obra plazara ditu, oker ez banago. Lehenik, Piarres Larzabalen *Gure Borda*-rekin hasi, eta D. Landarten *Noiz*, *Hil Biziak* eta *Ama* eman zituzten. Gero, atsedernaldi baten ondoren, helduago eta ikasiago agertu zaigu "Iturri", Daniel Landarten esku maratza kudeatzaile duela. P. Larzabalen *Bordaxuri Molière*-ren *Manex Azari* eta, oraindik emanean darabilten Monzonen *Menditarrak* atera dizkigute.

Gainera, Francis Basterot-en ikastaroetan bi urtez ihardunak dira, eta benetan ezagun zaie hori. *Menditarrak* antzerkian, mihiz ezezik, gorputzez ere badakitela ederki mintzatzen, erakutsi digute.

"Taupada"

Bereziki haurren munduari atxekia dabilen taldea dugu "Taupada", jende nagusiarentzat ere zer esanik asko duten obrak

aurkezten dizkigun arren. Ez da harritzekoa, gehienak lanbidez irakasleak bait dira talde honetan. Gorputzaren erabilpide espresiboak zorrozki landuak dituzte. Pedagogiaren arloan antzerkiak duen garrantziaz biziro arduratuak daude, eta, praktikan, esperientzia baikorrak burutu dituzte. Partaideetako bat, Eskoriatzako Irakasle Eskolan psikomotrizitateari dagozkion ikastaroak ematen iharduna da.

1978an agertzen zaizkigu "Taupada" izenez plazara, EATBren sortzaile-kide izan bazen ere. Aurretik, ordea, "Ipar" antzerki-taldean ibiliak ziren. *Oihu Gogorrak* izan zen lehenik aurkeztu zigiten antzerkia. Geroztik atera dituztenak bezala, taldeak berak asmatu eta idatzia zen. Hasiera-hasieratik EATBren partaide dinamikoak izaki, hark antolatatu dituen ikastaro, topaketa, zirkuitu, kanpaina eta antolaldi guztietan lankide leial izan ditugu "Taupada"koak. Ikastekoak ikasi samarturik, antzerkiaren irakaskuntzan ere trebe agertu zaizkigu. 1983ko eta 84eko UEUn, "Gorputz Espresio Erritmikoa" zeritzan ikastaldia talde honek eman zuen, eta arrakasta nabarmenarekin, gainera.

Plazara dizkigun antzezlanen artean, *Aik Maik eta Zeferina*-k oihartzun ozena izan zuen, "Taupada" taldea Euskadi osoan eza-gun bihurtzen zuela.

Une honetan eskuartearen darabilen *Behin batean Ju, Ju, Ju!* antzerkia, kalitate handiko ikuskizuntzat goraiptatua da. Azpeitiko II Antzerki Topaketan, haurrentzako sailean, lehen saria jaso zuen. Gure herrietako antzokien neurri eskasek asko mugatuko dute, tamalez, obra bikain honen emanaldien zenbatekoa.

"Intxurre"

Orain dela gutxi herioak eraman digun Iñaki Begiristainen eraginez, 1980an sortua dugu Alegiko "Intxurre". Iñaki beraren *Bata Zu eta Bestea Ni* komediarekin eman zioten hasiera beren ibilbideari. 1982an, idazle beraren *Itz utsak* antzerki motxa eman zuten.

Berriro ere, *Bata Zu eta Bestea Ni*-rekin ibili ziren, 1983an zehar. Eta, Azpeitiko I Antzerki topaketan saririk gutziziatuena irabazi zuten.

Hitzaren maisu zen Iñaki Begiristain. Eta, "Intxurre" taldeari entzute hutsa benetako zoramen gertatzen da ikuslegoarentzat.

Joan den urteko ekainaren 13an, Iñaki hil zitzaioalarik, umezurtz gelditu bazen ere, "Intxurre" taldeak badirau, eta hark pizturiko argi-zuziak aurkitu du non kokaturik.

1984eko abenduan, Iñakiren beste obra bat agertu ziguten, *Eriotza, Gorrotoa eta Negarra*, EATBren laguntzarekin taldeak Begiristain zenari eskaini zion omenaldi postumoa.

Iñaki EATBren sortzaileetakoa genuen. Beraz, "Intxurre" ere Biltzarre-kide izan da sortu zen egunetik.

Gaur egun obra berri baten aukeraketan ari zaizkigu buru-belarri.

"Txo kolektiboa"

1980an sortu zen, Ondarroako Kaminazpi auzoan, herriko jaietan auzoak zituen arazo larriak haizatzeko asmotan. Ekinaldiari helburu bikoitza ezarri zioten: jendea kontzientziatzea, arazoan aurrean, ardua gabeko jarreratik, jarrera aktibora pasa zedin; eta Udalaren iharduna kritikatzeko.

Arrakasta handia lortu zuen emanaldi hark Ondarroan; eta, honek bultzaturik, teatroa espresabide egokia zitzaiea etsi zuten partehartzaileek. Hauek honela, protesta konkretu baterako bildu ziren auzokide haietatik batzu "Txo Kolektiboa" deritzan taldean lotu ziren.

Edozein lanbidetan bezala, antzerkia egiten ere ikasi egin behar dela eta, beren gisara ikastaro bati ekin zioten, gorpuzaren espresabideak ezagutu eta lantzeko.

Berehala sartu ziren EATBn. Eta, 1982an *Isogai Umila* estreinatu zuten. Ipuin japoniar batez baliaturik, "Txo Kolektiboa"k berak idatzi eta muntatua, hain zuzen. Taldearen berri jakinez gero, kritikorik zorrotzera ere harriturik uzteko modukoa agertu zitzaigun *Isogai Umila* antzokiratu zuenean. Bi urte eta gehiagotan erabili dute Euskal Herri osoan zehar, arrakasta ederrarekin.

Bitarte horretan, zenbait kale-antzerki muntatu izan dute herrian bertan. Lekeition ospatu zen "Ibilaldia-84"erako, berriz, *Lagundu Jeisten Umeari, Koino! edo Euskararen Arazo Larria* obra asmatu eta kalera zuten.

1983an Ondarroan antzerki-eskola bat antolatzeko proiektu zehatz bat elaboratu, eta Udaletxean eta behar den beste tokietan

aurkeztu zuten. Baina, bertan behera utzi beharrean gertatu ziren, erantzukizuna dagokienez laguntzaren faltaz.

Ondarroako historian oinarrituriko antzerki berri bat elaboratzen ari zaizkigu orain.

Itxaropen pozgarria da, dudarik gabe, "Txo Kolektiboa" euskal antzerkiarentzat.

"Oztibarreko taldea"

Orain dela hiruzpalau urte jaio zen talde bitxi hau. Guk, Monzoni Iparraldean eskaini zitzaion omenaldian ezagutu genuen, *Hazparneko Anderea* ematen. Jendeari asko gustatu zitzaion. Hegoaldetik ere jende-multzo bat bazen han, eta, norbaitek bere agendan jaso bide zuen talde honen zuzenbidea.

Dena dela, Monzoni euskal antzerkiak zor diona gogoan hariturik, Hegoaldean ere omen egin nahi izan zitzaion. Horretarako "Olaso Talde"koak Oztibarreko Antzerki-talde honekin jarri ziren harremanetan; eta, joan zen urteko neguan, Bergaran, Gernikan, Bilbon, Laudion, Iruñean eta Hernanin ikusi ahal izan zuten, eta txalotu, Monzonen *Hazparneko Anderea* eta "Oztibarreko Taldea"ren lan bikaina.

Obra honen aurretik, idazle beraren *Behorraren Ostikoa* eman zuten herriz-herri.

Joan den martxoan obra berri bat estreinatu dute, *Izar buztan luze*, idazle italiar batenetik Marijane Minaberrik moldatua.

"Xirixti-Mirrixiti"

Aspaldidanik zuen Daniel Landart-ek Lapurdiko Hiriburuan euskal antzerki-talde irme baten eraikitzeke amets obsesiboa. Eta, hara non jakiten dugun 1982ko udazkenean, Baionan antzerki-talde bat saioetan ari dela Daniel bera zuzendari zaiola. Udazkenez jaio zelarik, udaberrirako loratua genuen "Xirixti Mirrixiti", 1983ko martxoaren 24ean estreinatu bait zuen Hazparnen bere lehen obra: P. Larzabalen *Xirixti-Mirrixiti Gerrenian Plat*. Bitxi polita eta oso ongi taxutua aurkeztu zigun. Ezagun zen, taldea berria bazen ere, antzezleri haiek, taula gainean ibiltzen, lehendik ongi ikasiak zetozela.

Handik aurrera, non baino non arrakasta handiagoa lortuz ibili zitzaigun. Eta, Azpeitiko I Antzerki Topaketan parte hartu zuelaririk, bi sariren irabazle atera zen: gizonezko antzezlaririk onenari saria jaso bait zuen Peio Berhokoirigoienek, eta Daniel Landartek zuzendari egokienari saria.

1984eko martxoan, *Nola Jin, Hala Joan*, D. Landarten komedia berri bat antzokiratu zigun. Obra honi buruz beste noizbait esana datorkit gogora: "Bizi egoerak erabiltzen ditu ironiaren eta parodiaren teknikak, jendea irri lasai kutsakorra lehertarazteraino; ez, ordea, haruntzago". Lehenbiziko antzerkiarekin bezain airoski ibili zaigu "Xirrixti-Mirrixti" bigarren honekin eta, Azpeitiko II Antzerki topaketan sari berri bat jaso zuen taldeak.

Esan beharrik ez da talde hau Biltzarreko dugula ernamuntzen hasi zen une beretik. Izan ere, nork ez daki Daniel izan dela, eta gaur ere dela, Biltzarrearen animatzailerik puntakoena?

"Xirrixti-Mirrixti"k, hartu duen bideari jarraitzen badio, txalo ederrik jaso lezake, Euskal Herriaren mugez at ere. Bekar lehenbailehen hirugarrena.

1.1.2. Euskal antzerki-talde profesionalak

Talde hauengan du, bereziki, euskal antzerkiak bere etorkizun onaren itxaropena. Hauen iraupen eroso posible egiten dugun neurrian garantizatuko dugu gure herriarentzat merezi duen bezalako antzerkia.

Baditugu, zorionez, jadanik lau profesional-talde ausart, hizkuntza menperatzaileak eskaintzen zizkien erraztasunei uko egirik, diglosiaren kontrako borroka nekoso bezain itxarogarriari lotu zaizkionak. Laurak EATBkoak ditugu gaur egun.

Hitzarte labur batean bederen, ezin ditut aipatu gabe utzi une honetan, gaztelaniazko teatroa egiten duten Euskal Herriko taldeak. Baina, ez haien jokabidea txalotzeko; euskal kulturaren kaltetan ari direla, errespetu guztiz aitortzeko baizik. Euskararen egoera diglosikoa mantentzen ari bait dira, hizkuntza menperatzaileak eskuratzen dizkien erraztasunez baliaturik, euskal antzerkia bigarren mailan arrastakatzera behartuz. Bidezko eta txalogarri litzaieke, hala ere, inmigrante-taldee beren jatorrizko kulturaren agerpenak gure herrian erakustea; jarraipide ona bait da nork bere jatorrizko herriaren estimazio senditiarra adieraztea.

Euskal Herriko egitura publikoek, berriz, esaten duten bezala euskal kultura suspertu nahian baldin badabilta, laguntza berezia zor diete euskal antzerki-talde profesionali; ezinbiziak porrot eragin ez diezaien.

Ikus dezagun zer-nolako profesional-taldeak dituen gaur egun euskal teatroak.

“Maskarada”

“Maskarada” antzerki-taldearen historia 1969an hasten da; “Kilikilariak” taldea sortu zenean, hain zuzen. 1976an profesionalizatu egin zen talde hura, eta, 1979an, antzerki-eskola bat sortu zuen. Urte haietan oso ezaguna egin zen, *Triontzi Jauna*-ri esker, batez ere.

1980an “Kilikilariak” desegin edo, hobeto esan, bitan zatitu zen, bereizgarri hizkuntza zitzaizela.

Zatietan batek “Karraka” taldea osatu zuen, eta gaztelaniazko teatroaren bidea aukeratu.

Besteak, aldiz, “Maskarada” taldea jarri zuen ibilian, erabat euskal antzerkiari lotzen zitzaizola.

Benetan txalotu genuen, orduan, “Maskarada”ren jokabide hura; ez bait zen batere erraza, Bilbo Handiko profesional-talde barentzat, antzerkia euskara hutsean eginez irauñ ahal izatea. Badi-rau, ordea, eta beste askorentzat eredu bilakatu da.

1983an, EATBn sartu zen, honi arnasa berri emanez; taldean antzerki-irakasleak bait zetozkion.

Hasieran, haurrentzako antzerkiari heldu zion, eta taldean idatzitako *Jimi Pottolo eta Zapataria*, *Logalea zeukan Ekilibristaren kaso*, *Pantzart*, *Evatxo Peron* eta *Danbor Majikoa* kalera zituzten, batekin baino bestearekin arrakasta handiagoa lortuz.

Biltzarrean sartu zenetik, honek antolatu dituen ekintza guztietan lankide leial eta trebea izan da.

Besteak beste, UEUko “Maskaragintzaren Ikastaroa” talde honen eman zuen, 1983an eta 84ean.

Azkenaldi honetan, jende helduarentzat ari zaigu lanean. Joan zen urtean, Darío Fo-ren *Pistolaren Begi Zuri Beltzak* antzokiratu zigun, berebiziko arrakasta lortuz. Aurten, berriz, Marc Legasse-

-ren idazlan bat aukeratu dute. Antzerkirako egokitze-lana, Karlos Paneraren eta Xanti Burutxagaren gain joan da (Pozgarri zaigu, Xanti, "Kilikilariak" taldearen ardatz ezagutu genuena, orain berriro "Maskarada"koen lankide ikustea).

"Maskarada" helburu zehatz baten bila abiatu zen: euskarazko antzerkia erdarazkoen pareraino jasotzea. Eta, bere buruari dago-kionean, helburu hori poliki lortua duela, esan behar gaur.

"Kukubiltxo taldea"

1977an jaio zenez gero, makina bat jira-bira egina dugu talde hau, Euskal Herriko plaza eta kaleetan, beren zanko eta tramanku-luekin.

Herrietako festen antolatzaileek ongi ezagunak dituzte; eta hauek ez dute dei-faltarik izaten, udaberriarekin festak ugarituz doazen neurrian. Kale-antzerkia egiten bait dute.

Talde profesionala da, eta, urteetako lanak, esperientziarekin batera, trebetasun handia lorterazi die. Beraz, gaur egun nonnahi txalogarri agertzeko gai dela derizkiogu.

Hasi zirenetik hona, 30 bat antzerki-lan atera dituzte, zein baino zein dibertigarriagoak. Gainera, badituzte grabatuak, guk daki-gula, hiru bideo-programa ere.

Une honetan *Txotxongilo Begi Luze* deritzan obra bitxiarekin dabilta herriz-herri, tokian baino tokian arrakasta handiago darraiela.

Besteak beste, EATBk antolaturiko zirkuitu eta kanpainetan parte hartu du, Biltzarrearen funtzionamendua ezagutzeko bide egokia gertatu zaiola.

Aurtengo martxoan EATBko partaide onartua izan zen, Biltzarreak, bere Batzarre Nagusian, aho batez, hala erabakirik.

"Kimalaxo"

Jokalari bakarreko antzerki-taldea dugu, Koldo Amestoi hazpandarrak osatua. Duela hamalau urte, Angeluko lizeoan zebilela, bortxaz eraman omen zuten antzerkira; Club Théâtre zelakoan honen izena eman omen bait zuen lagun batek, berak jakin gabe. Itxura duenez, ez zen bortxakeria hartaz batere damutu. Gorputz-ariketak, inprobisazioak eta abar egiten ikasi zuen han.

Hurrengo urtean, Garaziko "Izurak Bat" taldean sartu zen, tekniko-laguntzaile gisa. Bi urtez ari izan zen hemen.

Garai hartan ezagutu zuen Daniel Landart. Izan ere, euskal antzerkiaren munduan ba ote da inor ezagutu ez duenik?

Iholdiko Toberetan ere parte hartu zuen 1974ean. Orduantxe ohartu bide zen, hain zuzen, antzerkiak herri-borrokan duen betekizunaz.

1976an hasi eta beste hiru urtez, Hazparneko "Bordatxuri"n ibili zen; teknikari hemen ere, dekorazioa, apaindura eta abar bere gain zituela. *Zapeta Xilotik* antzerkian, jokalaria ere agertu zen.

Geroztik, haurren antzerkiari lotu zaio. Munduko ipuindegia aztertzen dihardu, aukerakoena bere emanaldietan haurrei zora-garriki aurkezten dizkiela.

Arlo honetan, marioneten bidez ari izan zen, denbora batez, beste lagun batekin. Lagunak, ordea, alde egin behar izan zuen; eta, bakarrik geratu zelarik, jokalaria bakarreko "Kimalaxo" taldea sortu zuen.

Berehala, 1983ko neguan, *Pirripitaka* estreinatu zuen, eta, komediantea izaki, komedianta moduan hasi zen batetik bestera.

Hauek honela, esperientzia bitxi bat jokatu zuen, urte horretan bertan: Ekain osoan, hamar bat lagun eta zazpi asto, mendiz eta oinez, Biarnon eta Iparraldeko beste zazpi herri txikitan zehar ibili ziren, herri bakoitzean bi egunez iharduten zutela: antzerki, musika, kantu, pailaso, ipuin eta haurrentzako ikusgarriak eskainiz.

Iparraldean eginiko esperientziak eraginik, *Tiki Taka*, *Hiruetan Pika* izeneko ihardunaldi bat asmatu zuen, Fernando Ametzek-tarraren omenez, Amezketa inguruko herrietan emateko asmoz. EATBk bere gain hartu zuen antolaketa. Baina, ihardunaldi honi zegokion ingurugiroa eta marko egokia prest zegoen garaian, ezina etorri zitzaion Koldori, eta, protagonista garrantzizkoena gabe, erdizka buruta ahal izan zen *Tiki Taka*, *Hiruetan Pika* izan behar zuena.

UEUm irakasle iharduna dugu, eta ikasle-talde handiak bildu zitzaizkion inguruan.

1984ean, beste ikuskari bat plazaratu digu: *Harriola Marriola*, haurrentzat hau ere. Orain, ordea, ipuin-kontaktetaren entzun-

-ikustea jende helduari ere atsegin zaiokeela eta, *Gau Beila* derizkan ikuskaria aurkeztu digu.

“*Branka*”

Oraingoz historia motxa duen taldea dugu “*Branka*” taldea. Hala ere, benetan aintzat hartzekoa gure antzerkiaren norakoari begiratzean. Euskal antzerkiaren profesional izateko ilusioz beterik agertu zaigu antzokietan 1984eko irailetik aurrera *Beteluko Balnearioko Mirakulua* deritzan lanarekin. “Lan serioa egin nahi dugu —aitortzen diote *Argia*-ri— eta uste dugu maila horretan gure lana profesionala dela. Profesionaltasuna badago. Dirua da falta dena... Nortasun bat duen antzerkia egin nahi dugu”.

Asmo hauek eta lehenbiziko obra honekin erakutsi duten trebetasuna ikusirik, “*Branka*” agertzean euskal antzerkiari bideurratzaile berri bat jaio zaiola esan behar. Honela zioen, besteak beste, *Egin*-en agertu zen kritika batek: “... Profesional talde on baten trazak erakutsi zituen... erritmo egokia eman zioten testoari. Eszenatokia zehatz landua, une bakoitzari zegokion giroa lortuz... *Argiak*, oparo eta zentzu onez taxutuak. Musika, bikain aukeratua, eta, artez zertua...”.

EATBkutzak onartua izan zen, aurtengo martxoan Biltzarreak ospatu zuen Batzarre Nagusian.

1.2. Bere gisara dabiltzanak

Sail honetan ere baditugu bi multzo: afizionatuen eta profesionalena; nahiz talde gutxiz osatuak.

1.2.1. Afizionatuak

Baditugu hiru talde. Emanaldiz urri samar agertzen zaizkigun arren, iraupena duten taldeak dira, eta, beraz, aintzat hartzekoak.

“*Lizardi*”

Frankismo-aroaren errainua bera ere kolpe batez ezabatu nahirik edo, gerratearen aurretik prestatu omen zuten Toribio Alzagarren *Mutil zaar* berrestreinatuz agertu zitzaigun, orain dela bospa-

sei urte. Eta, harri zaitetze!, antzezlarietan batzu ere ordukoak berak ziren, su artetik hazitarako salbatuak izan bailira. 1982an, bi antzerki estreinatu zituen: *Aspirinarik ez eta Traperara*. 1983an, hiru: Nemesio Etxanizen *Gabon Zuria*, Lizardiren *Ezkondu ezin zitekeen mutila* eta, berriro ere, T. Alzagaren *Mutil zaar*. Honekin agertu ziren Azpeitiko I Antzerki Topaketara, eta, talde honetako Usoa Ortiz de Zarate andrearentzat izan zen emakumezko antzez-lari onenarentzako saria.

1984ean, Michel Gazzon-en *Txapela bete euri* atera zuten, eta, hau ere Azpeitiko II Antzerki Topaketan ikusi ahal izan genuen.

Sortzaile ugariak diren arren, sortzen dutenari etekin urria ateratzen diote, berehala zokoratzen bait dute, beste berri bati heltzeko. Bestalde, esan behar da, langile azkarregiari gertatzen zaiona gertatzen zaiola "Lizardi" taldeari ere: gutxitxo landutako ikuskitzuna eskaintzen dizkigula.

"Xiputz"

Bergarako talde hau, 1982an sortu zitzaigun. Ez, ordea, hutsetik; sortzaileetan batzu 1977tik antzerkigintzan ibiliak bait ziren. "Kimu" izena hartzen dute sorreran, eta, euskaraz eta erdaraz egiten dute.

Sortu eta berehala, ekainean, ikastaro bat antolatzen eta burutzen dute, antzerkiaren bideetan taxuz sartzeko asmotan.

Urte horretan bertan, EATBk antolatu zuen Ikastoletako Antzerki Kanpainan monitoreetako bat "Xiputz" taldearen zuzendaria izan zen.

1983an, *Itsas ontzi txuri bat* antzerkitxoa idatzi zuten haurrentzat, eta bai antzokiratu ere.

Bitartean, Bergarako Institutuan, ikastaro bat ematen dute, 35 ikasle biltzen zaizkiela.

1984ean, *Tarta eta gero zer?* obra ateratzen digute. Taldeak berak idatzia hau ere. Garai honetarako, beren obra guztiak euskaraz bakarrik emateko erabakia hartua dute. Urte honetan bertan beste antzerki bat idatzi eta plazaratzen digute haurrentzat: *Jirafa bat gure herrian*.

Dinamika handiko taldea, dudarik gabe; herrian antzerki-giroa sortzen berebiziko lana ari duena.

“*Antxieta*”

Imanol Elias-en *Jokoa nagusi* komediarekin, eta beronen zuzendaritzapean, 1983ko San Inazio jaietan agertzen zaigu Azpetiko “Antxieta” taldea. Herriko jendearengan lortu duen arrakastak, aurrera jarraitzeko behar zituen animoak ematen dizkio. Herri baina batzuetan ematen dute, baina ez lanak merezi hainbatetan.

Azpetitiko I Antzerki Topaketan, dekorazio onenari saria jasozten du.

1984ean, herriko jaietan orain ere, Imanol Elias-en beste obra bat aurkezten dute, Soreasu antzokia jendez leporaino zela. Azpetitiko II Antzerki Topaketan, emakumezko antzezleri onenarentzako saria irabazi zuen.

Talde honi ez zaio ikusten joera handirik beste herrietara irtealdiak egiteko; ez beste taldeekin harreman iraunkorretan sartzeko ere. Honek barrukoiegi bihurtzen ditu, nire eritziz, euskal antzerkiaren perspektiba orokorraren giro mesedegarritik aparte mantenduz. EATBra hurbiltzeak on egingo liokeela uste dut.

1.2.2. Profesionalak

Multzo hau bi taldez osatua dugu. Oraingoz, bizitza laburra ezagutzen diegu. Ikusi egin behar gerora zer eskaintzen diguten. Nolanahi ere, antzerki-arloan zerbait emateko gauza den jendez osatuak direla artortu behar da. Talde honetan sartuko dugu “Peter Robers” mimogilea ere; agian, honentzat atal berezi bat zabalzea egokiago zatekeen arren.

“*Goiztiri*”

Orain dela urte-pare bat arte “Kukubiltxo” taldeko partaide izandako pare bat antzezlarik osatua denez gero, esperientzia hura ez zaioke alferriko. Beraz, ez da harritzekoa, gero atera dituen lantxoetan, kalitate artistikoari dagokionean, agertu diguten goimaila.

Haurrentzat egiten dituzte beren antolakizunak. Eta, arlo horretan badigute zer irakatsi, txotxongiloei dagokienean, batez ere.

Hona hemen, guk dakigunez, atera dituen antzezkizunak: *Gaston Beltzuneko* eta *Gali-Galiak*.

Peter Robers

1977an, "Goaz Antzerki Taldea"k, gorputz-espresabidearen ikastaro bat egiteko, irakaslea behar zuela eta Peter-ekin harremanetan jarri ninduen norbaitek. Gaztelaniaz ozta-ozta zekien, baina euskaraz ere ikasten hasia zen ordurako. Hitzez ezin esan ziguna, aise adierazten zigun mimos.

Europan zehar ibili ondoren, Madriletik barrena heldu zitzaigun Euskadira. Hemengo kultur giro bereziak eraginik, bertan bizitzen gelditzea erabaki zuen. Eta, egia esan, ez gure kaltetan. Bigarren urterako poliki baliatzen zen euskaraz.

Benetan goimailako lana ari zaigu egiten geroztik, bere emanaldiak ikusleari harrigarri zaizkiola. Bestalde, mimoaren irakaskuntzan, benetako maisu bilakatu da jadanik. Ez da ia pedagogiari dagokion ikastaro-programarik, Peter Robers-en mimo-ikastaro bat bere baitan ez daramanik: Irakasle Eskoletan, UEUn, ikastaro ofizialetan eta pribatuetan.

Peter Robers gure artean dugunez gero, ez dugu mimo-irakasle onaren bila inora joan beharrik.

"Bederen bat"

Talde berria dugun arren, pauso bakoitzean aurrerakada handia ematen saiatzen den horietakoa dirudi talde honek.

Joan den urtean, jendeari asko hitz egin erazi zion lan bat aurkeztu ziguten: Thornton Wilde-ren lan batean oinarrituriko antzerki baten itzulpena, *Gure Herria* izenburupean. Zenbait jendერი gogaikarri gertatu zitzaion obra. Hala zioen kritikari batek bere eritziaren azken hitzetan: "Erdi mailako klase liberal hori —mediku, maisu, artista—, beren asientuan gustora uzteko obra da. Hori, ordea, ez da gure Herria. Hori haiena da".

Hala ere, taldearen lana goraiatu egiten zuen: "Aktoreak me-joratuak datoz honen aurretik egindako beste zenbait obretatik. Nabaritzen da horretara dedikaturik bizi izan direla azken urte hauetan".

Duela gutxi show bat muntatu dute, eta, badirudi espektakuluaren profesioari gozoz heldu diotela.

2. Talde elebidunak

Gaur eta hemen eskain diezaiokedana baino toki luzeagoa mezezi du atal honek, dudarik gabe. Izan ere, talde-multzo ederra osatzen dute elebidunek: "Orain", "Sebastopoleko Titiriteroak", "Teatro Zirkoa", "Joko", "Kinu", "Luar",... Nik, ordea, hurbile-nekoak poliki ezagutzen baditut ere, ez dut gainerakoen berri zehatza jasotzeko behar den egokierarik ukan. Beraz, kontsiderazio orokor batzu egitera mugatuko dut nere saioa, zenbaiten jokabidea bakoizki ukituko badut ere.

Euskal antzerkiari bere aho-espresio jatorra euskara zaiola, eta ez besterik, ziur uste dugunoi pozgarri zaigu ikustea, erdal giroan erne zirelarik beren fruituak erdaraz ematen hasi ziren taldeek, euskal giroa nagusi den lekuetan bederen, euskaraz ateratzen dituztela beren antolakizunak. Hala "Sebastopoleko Titiriteroak"ek, "Joko"k, "Kinu"k, "Ttanttaka"k,...

Hala ere, ohar bat egin nahi nieke hauetan haurrentzat lanean ari direnei. Euskal Herriko zati batean bederen (Arabian, Bizkaian eta Gipuzkoan), euskara, ofiziala izanik, eskola guztietan irakasten denez gero, badirudi, besterik baino gehiago mugimendua, gorpuzaren espresabideak eta txotxongiloak erabiltzen dituzuenok euskara erabili behar zenuketela erabat, aho-hitza behar duzue-nean. Bestela, laguntza gutxi eskainiko diozue, bere hizkuntza berreskuratu nahirik ahalegin larrian ari den Herri zahar honi.

Bestalde, ez zaigu batere pozgarri gertatzen, ezta ere konprenigarri, euskal giroa oraindik ere mantentzen duen herri batean —nahiz eta erdaldun-jendea ere ugari izan—, antzerki-talde berri bat sortu eta bere obra berria bi hizkuntzetan estreinatzea. Ez da dudarik "Luar" taldeak —hau bait dut une honetan gogoan—, ikusle goa bilduko duela bere emanaldietara, erdarazkoetara batez ere. Euskaldun asko bait da, aukeran jarriz gero, erdarazkoa ikustera joango zaiena, erdaldunez gainera. Euskararen kaltetan hasi da. Eta, banago, disimuluan, ez ote den horrexen bila ari; ez bait dezaket oharkabean egin duenik sinets.

3. Euskal Antzerki Taldeen Biltzarrea (EATB)

Sortu bazen sortu, euskal antzerkiaren ibilian ardatz bilakatu dela uste dut EATB.

Ikusi dugunez, hamasei taldez dago osatua une honetan, haue-
tan lau profesionalak izanik. Gainera, badabilzkiog inguruan, Bil-
tzarreak eratzen dituen antolamenduetan parte hartuz, beste lau
euskal talde eta zortziren bat elebidun. Hogeitamar bat euskal tal-
de lanean. Ez da ahuntzaren gauerdiko eztula!

Kopuru honekin, eta urteak zehar lortu duen esperientziare-
kin, kapaz da gaur, Euskal Herri osorako, antzerki-emankizunen
kalendario bat programatu eta zertzeko. Adibidez, berrogeitamar
bat herri aukeratutan, bakoitzean hogeit antzerki-obra diferenteren
emanaldiak bideratzea ez litzateke batere gaizki.

Nire ustez, kapaz da Biltzarrea hori edo horrelako zerbait au-
rrera ateratzeko; eta, bide batez, beharrezko diren antzerki-eskola
elementalak, ikastaroak eta abar bailaraka sortu eta gidatzeko, ho-
rretarako behar diren eskuarteak eskaintzen baldin bazaizkiog.

Jakina, horrelakorik burutu ahal izateko, Eusko Jaurlaritzaren,
Aldundien eta Udalen jarrera erabat bere alde beharko luke.

Biltzarreak dukeen kapazitate honen oinarritzat, taldeen kopu-
rura eta Biltzarrearen beraren esperientzia aipatu ditugu. Eman
dugu, labur bada ere, taldeen berri. Azter dezagun orain, gainik
gain, Biltzarrearen historia.

EATBren sorrera ez zen bi egunetako lana izan: bederatzi bile-
ra egin ziren 1976an zehar eta 1977ko maiatza arte. Bileran haien
berri zehatza, *Argia*-ren 741 eta 742 zk.etan aurki dezakezue. Da-
goeneko bazen Iparraldean, hamar urte lehenago sorturiko "An-
tzerkilarien Biltzarra" zeritzan elkarte. Eta, eustarri ezin hobea
gertatu zitzaigula esan behar, gure Biltzarre hau sortzeko garaian.
Hura gabe lortu ahal izango ote genuen? Nahikoa lan. Harekin
batera, Daniel Landarten bultzada aspergabea eragile beharrezko
izan genuen, besteak beste.

Hauek honela, 1977ko maiatzaren 29an, Biltzarreak bere lehen
Batzarre Nagusia ospatzen du. Urte hau, taldeen arteko harrema-
nak irmatzen eman zuen; bide batez, euskal antzerkiaren egoera
aztertzen, materialea biltzen eta artxiboa martxan jartzen zuela.
Azaroan lehen topaketak burutzen ditu Loiolan.

1978an Biltzarrea bere lehen fruituak ematen hasia dela, esan
genezake. Taldeek, gorputzaren espresabideak lantzeari ekiten
diote. Biltzarreak ikastaroak antolatzeko posibilitateak aztertzen
eta bideratzeko lanetan dihardu: irakaslegoa aurkitu, diru-lagun-
tzak lortu... Irailean, Martzelino Soroaren 100. urteurrena zela eta,

Gipuzkoako Diputazio Foralak antolaturiko "Euskal Antzerkiaren Batzarra, Martzelino Soroaren Omenez" zeritzan astebeteko ihardunaldia EATBren gidaritzapean zertu zen.

1979ko udaberrian hiru hilabeteko ikastaro bikoitz bat antolatu zen du, Donostian eta Deban. Guztira, hirurogei ordu, toki bakoitzean. Irakasleetako bat Grotowski-ren Laborategian zenbait urtez iharduna zen. Udazkenean Eskandinabia-Euskadi antzerki-topaketak ospatu zirelarik Lekeition, Lekeitioko "Txiruluruli" taldearen laguntzaile izan zen antolakizunetan. Abenduan, bi egun osoko topaketak Loiolan.

1980an ikasitakoak praktikan jartzeari lotu zaizkio taldeak. Eta Biltzarreak, bere asesore teknikoen bidez eta abar, ihardun hori bultzatzea eta laguntzea izan du bere eginkizunik nagusia.

1981ean jadanik alfabetatuak ditugu taldeak, maila batean. Ez da dudarik, muntatu-berri dituzten obrak kalitate hobekoak izango direla. Biltzarrea, lan hori ager dadin, zirkuituak nola antolatu dabil buru-belarri. Pauso garrantzitsu baten atarian gaude. Udale-tako eta beste erakunde publikoetako kultur arduradunekin harremanak lortu eta sendotzen saiatzen da.

1982an, antzerkiari dagozkion antolaketak egiteko kapazitatea baduela demostratzen digu, behar den laguntza eskuratuz gero. Garrantzizko zortzi antolamendu ateratzen ditu aurrera, Jaurleri-tzaren eta Aldundiaren diru-laguntzarekin:

- "Antzerki Teknika" zeritzan ikastaroa Heletan.
- Monitoreentzako ikastaroa.
- Monzoni Omenaldia, Heletan.
- Ikastoletako Kanpaina, sei monitorerekin.
- Urnietako Ikastaroa: "Gorputza Lantzen".
- Britainian, Nazio Minoritarioen Topaketan, erakus-keta bat muntatzen du.
- "Haurra eta Antzerkia" Nazio Minoritarioen Topaketa, Donostian.
- "Antzerkia Nafarroan", zortzi herritan zirkuitu bat osatuz.

1983ak berri on bat dakarkigu. Maiatzean Biltzarreak ospatu zuen Batzarre Nagusian, "Maskarada" taldea biltzarre-kide egin zitzaigun. Lehenbiziko euskal talde profesionala.

UEUko Antzerki-eskola bat sortzeko projektua preparatzen du, Udalaren eskabidez.

Iparraldean ikastaro iraunkor bat antolatu nahian, Basterot-ekin harremanak lortzen dira.

Monzon Saria sortzen du.

1984ean ere ez zaigu lotan egon gure Biltzarrea:

- “Antzerkia Nafarroan”, 11 herritan.
- UEUko ikastaroa antolatu eta eman.
- Iparraldeko itzulia, bederatzi herritan.
- Zortzi ikastaro antolatu zituen. Gero, bi bakarrik eman ahal izan ziren, finantzaketa agindu zuen erakundeak azken orduan hutsegina ziolako.
- “Udaberriko Antzerkia Goierrin”, 11 herritan.
- Euskal Antzerkiaren Zirkuitu Iraunkorra deritzana sortu, eta lehen esperientzia burutu.

Hauek honela, EATBren garrantzia eta posibilitateak ez dut uste dudana jar daitezkeenik.

4. Eusko Jaurlaritzaren “Antzerti Zerbitzua”

Antzezleri afizionatu hau baino informatuagoa dagokeen norbait behar litzateke, Jaurlaritzak antzerkiaren arloan daraman bidea, dagokion seriotasunez, aztertu eta erizpidetzeko.

Hala ere, euskal antzerkiaren gaurko iharduna, bere osoan, aztertzen saiatu naizenez gero, ez diezaioket lan honi azken puntua ezar, Antzerti Zerbitzuaren aipamenik egin gabe, euskal antzerkiaren funtsezko arazoetan ikuskizunik ez balu bezala.

Kultur arlo honetan gure ahaleginak egiten ari garenon artean, oso gutxitan entzun dut Jaurlaritzaren Antzerti Zerbitzuak aurreratu duen jokabidea egokitzat eman duen eritzirik. Okertzat kritikatu izan da zorrozki, behin eta berriz, Zerbitzu horren gestioa; bere dirutxoaren erabilera, antolatu izan dituen ihardunaldiak, Antzerti Eskola eraikitzean erabili duen ikuspegia eta honen funtzionamendua bera.

Nerai ere oraindik norabide egokia aurkitu ez duelakoan nago. Badirudi, ari garenon ahalegina eta posibilitate murrizketak mespretxatuz, oinarririk gabeko muntaia artifizial bat, handia eta akatsik gabea, eraiki nahi duela.

Alde batera, ulertzekoa da, belaunaldiak zehar dena ukatu zaionak, botere-apur baten jabe egin denean, gainerakoek pausoz-pauso lortu ahal izan dutena bapatean eskuratu nahi izatea. Baina, arrisku handiko jokabidea da hau; oinarririk gabeko etxea, zenbat eta handiagoa den, orduan eta bizkorrago erortzen bait da, eraikitzaile handizalearen prestigioa, eta arlo berean ari diren gainerakoena ere, hondatua uzten duela.

Gogoan dut, orain dela urte batzu Eugenio Arozena adiskideak *Ere* aldizkarian eginiko elkarrizketa batean zioena: "Ez dugu... Gobernua ezertan ari denik uste; gehienez jota ere, noizean behin festibal bat edo antzeko gauza haundi bat, eta kitto. Sona haundiko gauzak nahi dituzte, besterik ez; horregatik esaten dut UCDen politika daramala...".

Gaur egun Eugenio Antzerti Zerbitzuaren Zuzendari Pedagogikoa dugu; Antzertiren handikeriak, ordea, lehenean dirau, gaur egun besterik ez duela egiten esatea gehiegizkotzat badut ere. Bizitzaren paradoxak! Ez pentsa, hala ere, Eugenioren eta gainerakoen borondate ona eta kapazitatea dudan jartzen ditudanik: bakoitzak, ari den tokian eta kondizioetan, ahal duena egiten du, eta ez, beti, nahi lukeena.

Bukatzeko, zilegi bekit Kontseilariari kontseilu bat ematea. Ez litzaioke, nire eritziz, kaltegarri gertatuko Jaurlaritzaren Antzerti Zerbitzuari EATBrekiko harremanak estuagotzea, honen proiektuak abegi onez aztertzea, eta, zertu ahal ditzan, beharrezko zaizkioken eskuartekoak oparo eskaintzea.

L. D.

BASES PARA EL FUTURO DEL TEATRO VASCO **FONDEMENTS POUR LE FUTUR DU THEATRE BASQUE**

Puede decirse en general que el euskara y con él todas las actividades que tienen el euskara como eje luchan diariamente por asegurar su porvenir.

El teatro no es una excepción. El teatro vasco sufre un retraso notable en relación con la evolución del teatro moderno en el mundo. Consigue mantenerse gracias al voluntarismo leal de los grupos teatrales, y no al apoyo institucional.

Las razones para el optimismo se encuentran en la evolución de los últimos veinte años, en los que han nacido varios grupos que se han consolidado con el tiempo.

El autor estudia a continuación los grupos teatrales vascos uno a uno. Los más forman parte de la Asociación teatral EATB. La inmensa mayoría de sus componentes son aficionados. El autor procede igualmente a la recensión de los grupos de teatro bilingües, a la presentación de la Asociación teatral EATB (Euskal Antzerki Taldeen Biltzarrea) y a la crítica de Antzerti, Servicio teatral del Gobierno Vasco.

D'une façon générale, on peut dire que la langue basque et avec elle, toutes les activités axées sur l'euskara luttent tous les jours pour assurer leur avenir.

Le théâtre n'est pas une exception. Le théâtre basque souffre d'un retard considérable par rapport à l'évolution du théâtre moderne dans le monde. Il réussit à survivre grâce au volontarisme loyal des groupes théâtraux, et non à l'appui des institutions.

Les raisons justifiant l'optimisme se trouvent dans l'évolution des vingt dernières années au cours desquelles sont nés plusieurs groupes qui se sont consolidés avec le temps.

Puis, l'auteur étudie chacun des groupes théâtraux basques. La plupart d'entre eux font partie de l'Association théâtrale EATB, et la majorité de leurs composants sont des amateurs. Il énumère aussi les groupes de théâtre bilingues, présente l'Association théâtrale EATB (Euskal Antzerki Taldeen Biltzarrea), et critique Antzerti, Service théâtral du Gouvernement Basque.

Euskal teatroa gaur

Mahaingurua

Patri Urkizu (moderatzailea): Jaun-andreok arratsalde on!

Goazen gaurko mahaingurua hastera, euskal antzerkiaz. Mahainguruan parte hartuko dutenak, oso ezagunak dira eta lan asko egina dute euskal antzerkiaren barrutian.

Daniel Landart, Iparraldekoa, Nafarroa Behereko Donostirin jaioa eta Iparraldeko antzezlarien artean nolabaiteko arima eta buru izan dena, obra asko zuzenduz eta idatziz. Iparraldeko azken hogeitorteko giroaz mintzatuko zaigu.

Mikel Antza, antzerkigile gazte eta *Argia*-ko kritikoaren txostenaren gaia hau da: «Profesionalismoa eta amateurismoa edota "Antzerti" k sortu nahi duen nahaspila».

Eugenio Arozena, Euskadiko Antzerti Zerbitzuko burua, Eusko Jaurlaritzaren antzerki-politikaz mintzatuko zaigu. Lan asko egina da, "Intxixu" n 1963tik 1984 arte; antzerki-munduan murgildua dago. Eusko Jaurlaritzaren ikuspegitik zein pauso ematen ari diren azalduko digu.

Martin Idiakez, debarrak, Euskal Antzerki Taldeen asmoak adieraziko dizkigu, zein gorabehera, zein arazo dituzten eta nondik joko duten.

Txosten edo mintzalditxo hauen ondoren, eztabaida edo elkarizketa izango da. Orain, beraz, aipatu ordenan mintzatuko zaizkigu mahaikideak.

Iparraldeko teatro-giroaz

Daniel Landart

Zazpi-zortzi urte nituzkeen, igande goiz batez, apezak, aldare gainetik, predikua bururatzean erran zigularik, arratsaldean, bezperetarik landa, herriko gazteek Jauregiko sabaian komedia bat eskainiko zigutela, eta... bizkotxoak ere erosten ahalko genituela.

Berri on hori entzutean loriatu ginen... gure herri txikian ez bait zen segur gauza handirik iragaiten eta begiak zurituak geunden, zer izanen zen ote delako komedia...

Beti oroituko naiz... Halako besta-giro bizi bat bazegoen gure herrian. Nik, egia errateko, ez nekien zer zen ere, xuxen-xuxen, komedia; baina zerbait berezi, zerbait eder, zerbait liluragarri zatekeela, hori bai, zinez sentitzen nuen.

Bezperetatik jalgi orduko, ondo-ondoan zegoen Jauregiko bi-dea hartu genuen. Sabaiko ate ondoan, mahai luze baten gainean... serorek apailatu "Choux à la crème" delakoak han zeuden, gure zain. Haietatik bizpahiru jan nituen, ikilimiliklik. Gero, adin bereko lagunekin batera, sabaian sartu nintzen eta aitzin-aitzineko aulkian jarri.

Bere harri zaharrak agerian, sabai zabalak itxura ospetsu bat zeukan, eta belar-usain bero batek gogoak doi bat kaldan ezarri zizkigun. Zer ikusi behar genuen, bada? Sukar saminenak hartua, mila pentsaketatan ari nintzen, gauza zoragarrienak asmatuz eta bihotz-bihotzetik gutiziatuz.

Luzaz itxaron genuen, baina ez ginen segur aspertu. Merkatuan bezala, emazteak, mihi azpiko zeina zalu, arras gora mintzo ziren; haur ausartenak, aldiz, aulki tartean, tira ahala jostetan ari zirelarik... Azkenean, gizonak sartu ziren, banaka edo multzoka, beren bizkotxo-partea janik, eta, bereziki, beren baso arno zuria kikatirik.

Orduan, gauzak seriotu bezala ziren eta hiru tanka bortitzak jo zituztelarik, oihala bri-brau zabaldu zen. Taula gaineko bi jokalaririk ikustean berean, jendea irriz karkailaka hasi zen, eta komedia-denboran entzunari, noizbehinka, batak edo besteak erantzuten zion, berdin zirto bipil bat gora-gora botaz.

Bi komedia ikusi genituen. Lehenean, bakarrik neskatxek parte hartu zuten. Bigarrenean, bakarrik mutikoek. Eta gertatu zen ere, neska batzu gizon-jantzitan agertu zirela, halaber mutiko bat edo beste emakume-arropetan.

Zer gai aipatu zuten, ez otoi eni galde; baina arratsalde goxo eta airos bat iragan nuela, horretaz bai, oroituko naiz beti! Hastetik buru, hantxe egon nintzen, ahoa xabal-xabala, deblauki bestelakatuak ziren eta gehiago ezagutzen ez nituen herritar laborari gazte haien urrats pisu eta jestu herabe biziei begira, inuminixtante beste mundu batean sartu banintz bezala!

Orduan sortu zena ote, ni baitan antzerkirako tirria? Nork daki? Ala, amatxiren altzoan entzun Testamentu zahar eta berriko hainbeste eta hainbeste istorio harrigarrik zidaten gogoan antzerki-ildoan finkatu? Ez dakit. Biek, beharbada... Edo, beste zerbaitek oraino? Zoaz zu, jakitera!

Dena dela, hamasei urtetan hasi nintzen jokalaria edo antzezle gisa, Janamari Malharin andereak zuzentzen zuen Mugerreko taldean; eta, horrelaxe, Ernest Bidegain eta bereziki Piarres Larzabalen lanak ezagutu nituen. Ezagutu eta erotik maitatu.

Antzerkian aritzea oso gustatzen zitzaidan eta franko laster erabaki nuen sail horretan trebatu behar nuela, zinez sartu. Eta poliki-poliki, idazten hasi nintzen, ber-denboran, ahal bezainbat

antzerki-liburu irakurriz eta hemen gaindi antzeztu teatro-obra guztiak ikusiz.

Alegia deusez eta inori deus salatu gabe, zazpi antzerkiño mol-datu nituen eta bi itzulpen-antolaketa ere bai. Zazpi horietarik bat, *Hilak hil*, Donostirin, neure sorterrian eman zen; *Herra eta nigar* deituarekin, aldiz, "Eskualtzaleen Biltzarra" k eskaini saria irabaz-ten nuelarik.

Ondikotz, Iparraldeko euskal talde "amateur" guztiak ezagu-tzen nituen eta, federakuntza baten egitea beharrezkoa zela ikusi-rik, "Antzerkilarien Biltzarra" muntatu genuen, Baigorriin, 1976an. Elkarre horri esker, antzerkilariet berek elkar hobeki eza-gutu zuten, eta erraten ahal dut, halako giro berri bat sortu zela teatro-munduan, antzerki-lanaren hobetzen hasi zirela talde ge-hienak.

1968an, Baionako Herri Antzokian, oraino denek gogoan du-gun Larzabalen *Matalaz* obraren aurkeztea, gertakari arraro eta itxaropentsua izan zen. Azkenean antzerki euskalduna aipatu zen iparraldeko hiri nagusira. Funtsean, garai hartan, euskal kulturak hats bizkor indartsu bat ezagutu zuen. Alabaina, ez zirena, urte haietan, lehen ikastolak ere sortu?

Eta euskal kontzientzia bera, haize firfira ezti baten pare, edo batzutan franko bortitz, herriz-herri hedatzen ari zen, ezaxola eta tunante askoren gogo nagiak deblauki inarrosiz. Lehen abertzaleen su gartsuak denak berotu nahi zituen, sail orotan ikusmolde be-riak agertuz, ohiturak gutxi-aski zangopilatuz eta zuzengabeziak ozenki salatuz!

Horra, gutxi gorabehera 1970ean, 22 urtetan, idatzi nuen *Bai ala ez* antzerkiaren gaia, mamia, eta erraten ahal dizuet ukan zuela aipaldi, gure Euskal Herriko su-bazter... edo beste edozein toki-tan!

Antzerki horretan, ausartzia handienarekin botatzen nituen golkoan nituenak oro eta ez da harritzeko, beraz, batzuek, —ape-zek bereziki— gain-gainetik kondenatu bazuten. Hala ere, arra-kasta handia bildu zuen. Emanaldi bakoitzean antzokiak tanpez betetzen ziren, eta jende xumea loriaturik zegoen.

Bai ala ez bezala, beraz, beste antzerkiak ere berdin idatziko ditut, bihotzari utziz lehenik mintzatzen, baina gatz-piperrak ematea aiantzi gabe. Egun guztietako bizitzan entzunak, ikusiak, sentituak, edo berdin doi bat asmatuak, ahal bezain poliki itzulika-

tuko ditut, kontatu nahi dudan istorioak ukan dezan hastapen bat, korapilo bat eta, azkenean, bururapen bat; eta beti saiatuko naiz, antzerkiaren ideologiarekin ados ez direnen ere poxi bat ene alde biltzen, irria nasaiki sartuz. Irria bait da, antzerki batean, armarik hoberena.

Garbiki aitortzen dut, beraz, ene antzerkien bidez, ideia bat, ikusmolde bat pasarazi nahi ukan dudala, edo bederen, ikusleen baitan, gutxienez, duda, kezka bat sorterazi; ideia inapresten aurka altxatuz.

Baserritar xumeen seme izanez eta esku-langile, jende xehearen buruhauste eta eguneroko borroka idor higagarriak ezagutzen ditut, sentitzen, eta hor aurkitu dut, hain zuzen, ene teatro-lanen metxa, zinezko funtsa.

Horrelaxe, urtez-urte eta antzerkiz-antzerki, *Bai ala ez-en* ondotik, hemengo jendea errotik hunkitzen zuten —edo hunkitu behar zuketzen— gaiak aipatu eta ikertu ditut, eta hori, beti aber tzale-ikuspegi batekin. Bide arriskugarria segur! Zeren ordurarte, jendea bakarrik irri egiteko bait zihoan komedietara, jostatzeke; eta horra non, irriarekin batera —nik ere, lehenago erran bezala, irria brauki sartu dut— horra beraz, orain irriarekin batera, ordurarte antzerkietan ez entzun ahapaldi bipil, bortitz batzu aditzen dituzte. Eta ikusleek diote, nahitaez, antzerki berri horiek gehiegi politizatuak direla. Dena politika dela hori.

Egia da —eta ez dut batere horretaz dolurik— antzerkiaz baliatu naizela, ikusmolde politiko batzuren deblauki agertzeko eta ahalaz ideia horien pasarazteko, ene ustez euskaldun gogoen argitzeko, aitzinarazteko, hots, gure gizartearen aldatzeko. Ez dudala aski abilki jokatu eta hobe nuela, gauzen goragotik hartzea eta metaforetan dantzatuz ibiltzea? Berdin bai. Hori, beharbada, geroxeago ikusten duzu, adinarekin; baina berriz ere diot: pentsatzen nuena, barne-barnetik sentitzen nuena idatzi dudala, mintzaira herrikoi aisit baina ahal bezain garbian, eta horrelaxe, nere gisan, parte hartu eta hartzen dudala euskal populuak, gure herriak daraman borrokan.

Funtsean, Piarres Larzabal ere, jada, bide horretatik ibilia zen. Antzerki arin, irrigarrien ondotik, hunkigarriak idatzi zituen, Euskal Herriko gure gizon famatuen bizitza kontatuz; hor ditugu lekuko *Etxahun*, *Bordaxuri*, *Matalaz*, besteak beste.

Eta Larzabalek gizon historiko horien bizitza kontatu digu, Eliza Katolikoan finkatu bere apez-ikusmoldearekin, erran nahi

bait da, haiek aipatzean, ororen buru, beste norbait zuela gogoan: Jesukristo bat, umiliatua, baztertua, eta azkenean sakrifikatua izanen dena.

Telesforo de Monzon zenaren obretan, aldiz, halako giro berezi bat sortzen da, jokalaria nagusia lurretik airatzen edo urruntzen da, beti perfekzio handiagoa bilatuz eta nahitaez ametsaren munduan sartuz. Zerutik eroritako edo itzal-bihirik gabeko gizon haren ondotik dabil Monzon.

Ene antzerkietan ez da, ez Jesukristorik, ez gizon probidentzialik hainbat agertzen. Denak mundu honetakoak dira, egunero gurutzatzen ditugun jende normalak, gure irudiak, beren alde on eta txarrekin! Erabiltzen dituzten solasak ere, nonnahi eta noiznahi entzun ditzakegu, han edo hemen.

Nik bide hori hautatu dut; eta, bakarrik edo jokalariekin aitzinetik hitzartu ondoan, idatzi ditudan hamabi antzerkietan, publikoak bere burua taula gainean ikusten du, jantzi eta mintzatzeko manera berdintsuekin. Beraz, eguneroko bizitzak eta teatroak bat egiten dute.

Forma didaktiko horrek baditu bere alde onak; baina ere, eta nola, bere alde txarrak. Jendeak dio: "Ez du segurki balio, antzerkia ikustera pagatuz joateak, teatro-mota hori etxean berean badugularik, eta kitorik, debalde, gainera!".

Horra hor, bi gogoetaren —edo, hobeki errateko, bi mila gogoetaren— egiteko parada. Eta batzu, segurik, nihaurk ere egin ditut, bost urte egonez deus berririk idatzi gabe. Egia da, ideia berak ukanik ere, bizi arau, gauzak aldatzen direla, ikusmoldeak halaber. Eta hainbat gaiztoago, ez baldin badakigu gure eritziaren erreberitzen, hobetzen.

Haatik, ez oraino eni galde, delako egiazko bidea —giltza— aurkitu dudanentz. Funtsean, ez dut uste egiazko biderik badenik ere! Bideak badirela, bai. Eta idazle bakoitzak bilatzen eta, ahalaz, aurkitzen du berea. Horregatik, azken hogeitau urte hauetan, gauza ezberdinak ikusi ditugu, nahiz, hala ere, ez den urradura berezi garrantzizkorik agertu. Obra guztiak, oro har, berdintsuak izan dira. Dela irria, dela drama, euskal antzerkia ez da oraindik behar bezala zapartatu. Eta, beraz, bidea enetzat segurik hauxe da: lan egitea! Beti bilatzea. Zilatzea. Barnatzea. Sail orotan. Bai idatz mailan. Baita, jokalaria gisa. Eta hitz dizuet badugula lan egiteko. Nahiz, azken urte hauetan, gure antzezleak urrats beharrezko ba-

tzuren egiten ari diren, formazio serio bat segituz. Baina horrek ez du deus handirik balioko, ez badira ber-denboran idazle berriak sortzen, zuzendari berriak jalgitzen, eta, bereziki, publikoaren aldetik, jendea ez bada mugitzen, hots, teatroari zinez ohartzen eta agerkizunetara ostean etortzen.

Teatroa Euskal Herrian, komunikabide handi bat izan da, gisa askotara, bizi-emaile, eta gaur egun ere berdin izan behar luke. Horregatik, sala barneko teatro tinki, hertsu batera mugatu partez, ongi litzateke, beharbada, gure arbasoen ohiturak berriz agertuz, teatro orokor bat munta bageneza: dantza, soinua, kantua, bertsoa eta, bistan da, elea, mintzoa abilki eta ezarian eta neurritz nahastekatuz! Alabaina, mila aberastasun baditugu ongi baliatzen ez ditugunak!

Horrelako baten egiteko kapable bagina, hastapenean aipatu bezala, teatroa zinezko besta, besta handi bilakatuko litzateke eta gure euskal antzerkiak, bai hemen eta bai atzerrian, ez lezake irabazi baizik.

D. L.

Profesionalismoa eta amateurismoa edota «Antzerti»k sortu nahi duen nahaspila

Mikel Antza

Nahiz eta ez zaidan gustatu kritikiko bezala presentatu izana, gaur hemen egin behar dudana kritika da, edo, behintzat, diagnosi baten bitartezko kritika.

Nire hitzaldi hau 1981. urtetik honantz kokatu nahi nuke. Urte honetan sortzen da Eusko Jaurlaritzaren Antzerti Zerbitzua, Komunitate Autonomoa deritzon lurraldean agintzen duen aginte politikoak sortutako zerbitzua. Eta baita talde profesionalen koordinakunde bat ere. Ordurako, lau urte daramatza lanean Euskal Antzerki Taldeen Biltzarreak. Eta, nere ustez, ondorengo urteetan eragin handia izango duen gertaera da «Antzerti»ren sorrera.

Mementu honetako egoera, honelakoa da Euskal Herrian: heziketa baten behar handia dago, azpiegitura oso kaxkarra dago eta, aurreko urteetatik datorren lehortearen ondorioz, nahikoa kaxkarra da egoera kulturala.

Hori antzerkiari begira, orokorki hartuta.

Euskal antzerkiak, gainera, badu beste gaitz bat. Amateurrak izatearen gaitza. Egoera horren aurrean, esan bezala, «Antzerti» izeneko zerbitzua sortzen da, teoriarik antzerkia lagundu behar

duen zerbitzua. Eta, oso kontrara, egoera hori aztertu beharrean, zerbitzu hau hutsetik hasiko da; hau da, egina dagoen guztia bota egingo du, ez duela ezertarako balio esanez; hitzez-hitz esango du, Euskal Herrian ez dagoela teatrorik eta, beraz, teatroa egiten hasi behar dela. Hori da urte haietako planteamendua.

Eta planteamendu hori bi lerro nagusitan gauzatuko da: alde batetik, eskola bat sortzea eta, bestetik, muntaia propio batzu egitea. Honekin, nire ustez, «Antzerti»k itxurak egiten ditu, hots: teilatutik hasten da etxea egiten, oinarrietatik hasi ordez: zer dagoen, non lan egin daitekeen ikusi beharrean, itxurak egiten ditu. Eta honetan pasa du hainbat urte, teilatua gaizki eginez, gainera, hainbatetan kritikatu izan den bezala.

Honatarako erabili izan dituen bi kontzeptuak, nere ustez, hauexek izan dira: kalitatea eta profesionalizazioa.

Kalitateari dagokionean, «Antzerti»ren kritika beti izan da, kalitate txarreko gauzak egiten zirela Euskal Herrian eta bazela garaia kalitate oneko gauzak egiteko. Nire ustez, honela erantzun behar zaio kritika horri: kalitatea ez dela elementu absolutu edo kontzeptu absolutu bat, baizik kontzeptu baldintzatua dela. Begiratu behar dena da, une bakoitzean, leku bakoitzean, zer esan nahi duen antzerki-obra batek, ze funtzio duen. Eta honen arabera neurtu behar da kalitatea.

Profesionalizazioa da beste erizpidea. Luze eztabaidatu behar-ko litzateke zer den profesional izatea, edozein lanbidetan eta antzerkian. Ikusi behar-ko genuke profesional izatea antzerkitik bizitzea ote den, honetan dirua ematea ote den, edo beste zerbaite den, horiek ere barruan daudelarik.

Bi problema horiek kontutan izanik, nik uste dut «Antzerti» beti ibili izan dela hemengo antzerki-mugidari edo antzerki-mugimenduari eragozpenak jartzen; beste bide batzu bilatu ditu eta bide horiek eraman dute, lehen esan bezala, antzerki-itxurak egitera. Antzerki-itxurak, zertarako? Nire ustez, inoiz nonbait esan ahal izateko: «guk ere Euskal Herrian badugu antzerkia». Hau da, «Antzerti» askoz gehiago interesatu da, antzerkia badugula esaten, antzerkia egiten baino, antzerkia egiteko baldintzak jartzen baino. Eta hori horrela da: mementu honetan ez dago Euskal Herrian zirkuitu egonkorrik, Komunitate Autonomoko hainbat hiriburutan ere ez dago teatro egonkorrik, antzerki-profesionalek ez dute bere obrak non eskainirik, eta, areago, ez dute diru-laguntzarik bere obrak behar bezala egiteko.

Bukatzeko, datu bat besterik ez dut aipatuko: «Antzerti»k egin duen azken muntaia, *Herio-Dantza* izeneko Strindberg-en obra da: presupostua, nik entzun dudanez, hamabost milioitakoa da. «Antzerti»ren presupostuetan, taldeei laguntzeko ematen den diru-laguntzaren kopurua ez da zifra horietara iristen.

Badabil jende bat kalitatea exigituz, profesionaltasuna exigituz, baina kontutan hartu gabe, hori exigitzeko funtsezko baldintza batzu jarri behar direla, oinarrian lan egin behar dela, hemendik urte batzutara teatro kalitateko eta profesionala lortu ahal izateko.

M.A.

Eusko Jaurlaritzaren antzerki-politika

Eugenio Arozena

Eusko Jaurlaritzak antzerkiaren arloan eman eta emateko dituen pausoak, laburki bada ere, adierazten saiatuko naiz.

Euskadin dauden antzerki-ekintzak elkartu, koordinatu eta babesteko eta antzerki-irakaskuntza eta -ikerketa aurrera eramateko, Eusko Jaurlaritzako Kultura Sailak, Martxoaren 21eko 49/1983 dekretuaz, Euskadiko Antzerti Zerbitzua sortzen du.

Nahiz eta dekretua 1983. urtean argitaratu, Jaurlaritza 1981etik hasi zen antzerkiari babesa ematen.

Datuak historiaz eta egoeraz

Lehen pausoak 1982. urtearen hasieran eman ziren, epe laburrera betetzeko zenbait baldintza jarriz eta zenbait arrazoitan oinarriturik.

Honela labur daitezke *oinarriak*: Kultura Sailak, antzerki-arduradun bezala, talde-espresio hau indartzeko ahaleginak egin behar ditu. Euskal gizartearen antzerki-kontzientzia handiagotuz doan eran, antzerki-bizitza handiagotu eta hobetu egingo da. Ez dut uste berrikuntza gogorrek ezartzeko une egokia denik; bestela, antzututako ekintza bakarrik lortuko bait genuke.

Baldintzak jarri aurretik, antzerkiaren *egoera* zertan zen jakiteko eta aurrera jotzeko, ikerketa bat egin zen; jasotako datuen eska-mau, 1982. urteko lehen hilabetei dagokie.

Talde erdaldun hauek ziharduten: «Akelarre», «Geroa», «Eterno Paraíso», «Cobaya», «Orain», «Karraka», «Bekereke», «Peter Roberts», «La Tarima», «T. Estudio Bilbao». Antzezleriak, berriz, 63 ziren.

Talde euskaldunak, «Kukubiltxo» eta «Maskarada» ziren, 8 antzezlarirekin.

Talde erdaldunek % 80 egiten zuten, eta euskaldunek % 20. Antzezlarietan, euskaldunek % 11 eta erdaldunek % 89.

Egoeraren azterketa hau, talde profesionali mugatua da. Honek ez du esan nahi, talde amateurrak kontutan hartzen ez zirenik. Hauek ezin ditugu ziurtasun osoz zenbatu. Talde amateur erdaldunak 15 bat dira; euskaldunak, berriz, 12: 8 EATBren partaide dira, eta 4 beren kasa dabilta.

Lehendik genuen euskal elkarte bakarra, «Euskal Antzerki Taldeen Biltzarrea» dugu. Elkarte honek euskara bakarra erabiltzen duten taldeak babesten ditu, eta Eusko Jaurlearitzak, hau kontutan izanik, bere laguntza eskaintzen dio.

Antzerkiaren kalitatea grafikoki adierazi behar bagenu, zera geneukake: Europan 9,5 puntukoa bada kalitatea, Espainian 7 puntukoa da; Katalunian, 7,5 puntukoa; Andaluzian, 5,5ekoa; Galizian, 5ekoa; eta Euskadin, 4,5 puntukoa.

Diru-laguntza honela banatu zen: euskaldunei 840.000 pta. eman zitzaizkien, eta erdaldunei, 13.018.000 pta.

Irtenbide bila

1981-82 urteko egoera ikusirik, agintariek, egoera honi irtenbideren bat aurkitzeko, galdera bati erantzun behar zioten: Antzerki Nazionala behar dugu? Ezin zaio herriari hau ezarri, ez kalitate-arrazoiarekin ez eta diruarenarekin. Honetarako pauso egokiena, herri-antzerkian oinarritzea da; zalantzarik gabe, hau bere esanahi osoan ulertuz.

Orain dela 90 urte, Antzerki Nazionalaren lehen urratsak eman zituen Sabino Aranak; bere esanahiaren ondorioa, hau izango li-

tzateke: «Euskal Herriaren arima eta eguzkiaren distirak sortzen duen giroa jarraituz, Herriak Antzerki Nazionala lortuko du».

Idea honetan oinarrituz, zenbait pauso eman behar dira; eta ezin eta egokiago, lehena Euskal Antzerki-eskola sortzen hastea da. Antzerki-irakaskuntzaren egoera, honela azal daiteke.

Lehenengoz, gure Herrian dauden eskola guztiak, bere filosofian, antzezlariaren heziketa egokia asetzeko eratuak daude. Praktikan, lan zail bihurtzen da, gaia nahikoa nahastua delako.

Antzezlaria, bere prestaketa osoarekin eta teknikaren menpetasunarekin, mota askotako pertsonaiak antzezteko gai da. Teknika, antzezen on baterako, oso alderdi garrantzitsua da; ehiztari bantentzat bi pieza ezin dituela modu berean lortu jakitea bezala.

Komunitate Autonomoan dauden eskolak, honako hauek dira: Antzerki Eskola de Basauri, Antzerki Eskola de Santurce, Taller de Teatro de Ermua, Escuela de Teatro de Vitoria.

Eskola hauetako antzezlari-heziketan ez da euskara erabiltzen, eta, gure helburu nagusia euskal antzerkia berpiztea denez, ez dituzte Kultura Sailaren nahiak betetzen.

Antzerki-ikasketak zabaltzearen, Donostia, Bilbo eta Gasteizen lehen mailako ikastaroak prestatzen dira eta Antzertin, bi urtetako goimailako ikastaroak. Nahiz eta nahigabe handiak sortu, Antzertiko ikasketak egiteko, euskaraz jakin beharra dago. Gai honetan amore emateak, min handia sor dezake gerora euskal antzerkian.

Antzertiko goimailako ikastaroak, honela banatzen dira: 9 hilabetez, eguneko 8 orduko klaseak. Ikasleei ikasketak erraztearen, diru-laguntzak eskaintzen zaizkie.

1983/84 urtean, Antzertiko lehen 13 antzezlariak atera ziren, 12 euskaraz antzezteko gai direnak eta erdaldun bat. Gure epe laburrerako asmoa, denak euskaldunak izatea bada ere, ondorio hau ona dela iruditzen zaigu. 1984/85 urtean beste antzezlariak amaituko dituzte ikasketak, eta honek euskarari buruz gogoeta bat egitea eskatzen digu.

Antzerti Eskolaren helburu nagusienaren aurrean, hots, antzezlari elebidunen heziketa, euskarari buruz ihardutea beharrezkotzat hartzen dugu. Lehen ondorio bezala, helburu honek euskararen eta erdararen ezagutza eta erabilpen egokia eskatzen du, bai hitzez eta bai idatziz. Hau da, Antzerti eskolako ikasketen amaie-

ran, antzezlariek prest egon beharko lukete, oztoporik gabe, euskaraz nahiz erdaraz emanaldiak egiteko.

Kontutan hartu behar da Antzerti Eskolak bi hizkuntzen sarkontasuna oinarritzat duela, eta, ondorioz, bere programazioan arlo hauek lantzea: fonetika, fonologia, deklamazioa, ahoskera, testu-interpretazioa, inprobisazioa, etab. Alderdi guzti hauek landu ezinak dira, hizkuntzen oinarritzko ezaguerarik gabe.

Honela, Antzerti Eskolan sartu nahi dutenak euskararen oinarriaz jabeturik egoteko baldintza eskatzen dugu hasieratik; batez ere, orian arteko ikasle gehienek, lehen eta bigarren urteetan, euskara ikasteko eskaerari jaramonik ez diotela egin ikusiz.

Lortu nahi den euskal antzerki-heziketak ikasle eta irakasleak euskaldunak izatea eskatzen du. Lehen aipatzen genuen helburua eta 1985eko egoera alderatu besterik ez dago, horretaz jabetzeko. Helburua, eskema honen bidez ikus daiteke argi, bi hizkuntzen presentziak erlazio hauek jarraitu beharko lituzkeenez:

	1983/84	1984/85	1985/86	1986/87	1987/88
euskara.....	3	6	7	8	9
erdara.....	7	4	2	2	1

Baina 1985ean dihardutenen artean, *erdal talde* hauek dauzkagu: «Geroa», «Tarima», «Karraka», «Trapu Zaharra», «T. Estudio Bilbo», «Cobaya», «Bekereke», «Porpol», «Eterno Paraíso», «Grupo Expresión de Trintxerpe», «Ttipi-Ttapa», «Zumbido», «Hordago», «La Traka». *Talde elebidun* hauek: «Ttantaka», «Tiritireros de Sebastopol», «Orain», «Peter Roberts». Esta *euskal taldeok*: «Kukubiltxo», «Maskarada», «Higa». Hots: 14 erdal talde, 87 antzezlarirekin; 4 talde elebidun, 16 antzezlarirekin, eta 3 euskal talde, 15 antzezlarirekin.

Konpainiei dagokienez, erdal konpainia bat daukagu (Maite Aguirre), lau konpainia elebidun (Joaquín M.ª Cueto, K. Badiola - C. Gallo, Idoia Sagarzazu, Akelarre), eta euskal konpainiarik ez. Guztira, 5 konpainia dira, 25 antzezlarirekin.

Antzerki-taldeei diru-laguntzak eskaintzen jarraitu da. Laguntzok, hiru bide izan dituzte: a) Diru-laguntzak, b) Beste Komunitateekiko harremanak, d) Herriz-herri. Honela banatu ziren 1984. urtean:

euskal taldeei emandako diru-laguntzak.....	7.795.000 pta.
euskal antzerkiaren zabalkunderako	5.000.000 pta.
erdal taldeei	6.550.000 pta.
euskarazko eta erdarazkoei.....	5.350.000 pta.
<i>Guztira:</i>	24.695.000 pta.

1985. urte honen hasieran, honela ikusten da antzerkiaren egoera. Lehen esan dudan bezala, talde profesionali gagozkiela.

Taldeak, 12 ziren 1981-82an; 1985ean, berriz, 26, konpainiak ere sartuta.

Antzezleriak, 71 ziren 1981-82an, eta 1985ean 143.

Kalitateari dagokionez, eboluzio hau seinalatuko genuke: Europan 10 puntukoa da; Espainian, 9koa; Katalunian, 9koa; Andaluzian, 6koa; Galizian, 5koa; eta Euskadin 6,5 puntukoa.

Antzertiren iharduna

Lau urte hauetan, Euskadiko Antzerti Zerbitzuak bi helburu nagusi bete ditu; bata, taldeei diru-laguntza eskainiz, horien iraupena mantentzea; eta, bestea, euskaldun antzezleriak sortzea. Bi helburuak osorik bete dira.

Eusko Jaurlaritzak, gogoeta hauen aurrean eta baldintza zuhurragoetan oinarriturik, beste jauzia ematea erabaki du. Iragandako lau urte hauetan, antzezleri euskaldunen eta erdaldunen arteko oreka lortu da.

Antzerti Eskolatik ateratzen ari diren ikasleak dinamika, modalitate berria sortzen ari dira, antzerki-konpainiak eratuz. Egitura-mota honek, orain arteko sendi mailako antzerki-taldeei, egitura-aldaketa eta gure inguruneko antzerki-baldintzetara inguratu beharra sentierazten die.

Epe ertainera jarriko diren zutabeak, honako hauek dira: Antzerki-taldeak, Heziketa, Antzerki-Programazioa, Antzertiteka, Argitarapenak.

1. Antzerki-taldeak

Antzerki-taldeetan, bi mundu ditugu: amateurra eta profesionaia; baina ez da erraza bien arteko bereizketa egitea, eta, horregatik, honela argitara da diru-laguntzetako baldintza: «Euskadin egoitza duten antzerki taldeak suztatu eta antzerki-antolaketa egiteko diru-laguntzetarako herri-lehiaketarako deia egiten da» (Ikus 1985.04.25eko Agindua, 1985.05.10eko *Euskal Herriko Agintaritzaren Aldizkaria*).

Bestalde, amateur-elkarteei, urteko ekintzen arabera eskainiko zaizkie diru-laguntzak.

Atal honetan, produkzio propioak sartzen ditugu. Eusko Jaurlaritzaren lehen asmoa ez da produkzio hauen programazioa egitea, baizik eta antzerki-taldeak eta -konpainiak indartzea. Hauen ekintzetan hutsuneak sortuko balira, hutsuneok betetzeko ahaleginak egingo dira; baina, sekula ez litzaieke talde eta konpainiei konpetentziarik egingo.

2. Heziketa

Antzerki-heziketa, hiru ataletan banatzen da: 1. Herri-tailerrak, 2. Euskal Antzerki Eskola, 3. Birziklapena.

2.1. Herri-tailerrak

Kultura Sailak, Antzerki Zerbitzuaren bidez, dauden herri-tailerrak indartu eta beste berri batzu sortu nahi ditu.

Zerbitzu hauen funtzio garrantzitsuena, bai ikuslegoaren heziketan eta bai ikuslegoaren lehen irakaskuntzan, antzerki-zaletasuna lantzea da.

Ikasleak ez ditu 15 urte baino gutxiago izan behar zentrura sartzeko unean, lehen mailan gidoia eta emanaldietarako antzezleku erabakiko bait da.

Adin zail honetan, ahal den hobekien antzeztu behar dutela ikuserazi behar zaie ikasleei. Ikasleak zirikatzen baditu, ikasleek sakonki lan egingo dute, beren neurrian behintzat.

Irakasleak ikasleen espresio dramatikoari bizirik eutsi behar dio, zenbait antzezleri beren bizitza osoan berezituak egon daite-

zen. Imaginazio-sorkuntza ez litzateke sekula moztu behar, oso ondo parekatzen bait da gidoi formalekin.

Lehen maila honetan, ikasleen interesa eragin beharko lukete, literaturaren, historiaren eta jantzien barne dramatikoak ikas dituzaten, eta, une berean, emanaldiak egiteko eta hitz egiteko erak eta mugimenduak hobetzeko aukera izan dezaten.

Era berean, komeni da agerraldi bakarreko obrak prestatzea, ikasleen arreta bereziki obren egoerara zuzentzeko; honela, muntaia egitea gai askotako klase bihurtzen da. Muntaia edozein unetan moztu daiteke, sor litekeen edozein gaiz edo pertsonaien alderdi onez edo hutsegiteez hitz egiteko.

Heziketa honen zati garrantzitsuena, zera izango litzateke: gorputzaren kontrol hobea lortzea eta, batez ere, norberaren konfidantza lortzea. Ezin dugu ahaztu, heziketa dramatikoaren teknika hutsak, norberaren mugimenduak eta energia aurrezte daka-rrrela. Hala ere, ikaslearen heziketa gehiago sakonduz, memoria, oharpena, norberaren konfidantza, lagun arteko izpiritua eta bizitzarekiko interesa potentziatzen da.

Ideien elkartzeak beste ikasketa askotarako bidea prestatzen du: horietan arruntenak, hizkuntzak, ogibide praktikoak (arotz, margolari, etab.), literatura, arteak jeneralean, zientzia eta ikasketa sozialak dira.

Lehen maila honen mundurako klaseak, honako hauek izan litezke:

- a) Agerraldirako sarrerek zehaztasuna behar dute; bestela, irristada, oztopoak etab. izaten dira, eta hauek haserreak sortzen dituzte.
- b) Oso antzezleri afizionatu gutxik dakite antzezlekuan ate bat ondo ireki eta ixten, eta bizitzaren zati handi bat ate garrantzitsuak ireki eta ixten ematen da.
- d) Beste gauza garrantzitsu bat, altzari eta pertsonekin istripurik ez egitea da.
- e) Arintasunez jaiki eta esertzea.
- f) Egokitasunez jaten eta katiluak pasatzen jakitea.
- g) Beste pertsonak nola jokatzeko duten ezagutzea, munduaren ikuspegia hobetzeko.

Maila honetan, obrak agerraldi bakarrekoak izan litezke, eta modu honetan:

1. *Libretoarekiko harremanak*: a) antzerki-obra-motak, b) antzerki-erak.
2. *Obraren barnea*: a) trama, b) gaia, d) karakterizazioa, e) giroa.
3. *Eraketa*: a) agerraldien banaketa, b) obraren elementuak.
4. *Literatur erak*: hizkuntzaren erabilpenak.
5. *Mugimendu eszenikoaren erabakia*: a) emanaldiaren asmoa, b) antzezlarien benetako ardurak.
6. *Azken zirriborroa azaltzea*: a) eszenografia, b) jantziak, d) argiak, e) atrezzoak.
7. *Moztea, banaketa eta lehen irakurketa*.
8. *Saioetatik emanaldira*: a) Zenbait bideren ikasketa, b) taldearen zuzendaritza, d) dekoratuekin ensaioak, e) ensaio orokorra.

Bigarren zatia, antzerki-ikasketak jarraitu nahi dituzten ikasle gutzietatik dagokie. Honetarako, esandako zentruetan «Antzerki Heziketaren Hasiera» izeneko ekintza egitea proposatzen da; modu honetara, goimailako eskolan sartzeko erraztasun gehiago izango dute. Eskatuko diren datuak, honako hauek dira:

- a) 17 urte edukitzea edota urte berean betetzea.
- b) Euskara jakitea (HABEko C maila).
- d) Sendagilearen ziurtagiria: medizina orokorrekoarena eta logopedarena.
- e) Gorputza: 1) heziketa fisikoazko praktikak, 2) gorputz-espresioa, 3) kreatibitatea.
- f) Kreatibitate eszenikoa eta inprobisazioa.
- g) Antzerkiaren historia.

Hasierako prestakuntza oinarritzakoa, modu honetara egitea proposatzen zaie tailerrei:

1. *Abotsa*: gorputz-ikasketa, ahoskera eta aho-garbitzeta. 2 orduko 36 klase: 72 ordu.

2. *Gorputza*: gorputza prestatzeko bideak, kreatibitatea, gorputzaren heziketa. 2 orduko 50 klase: 100 ordu.
 3. *Inprobisazioa*: 2 orduko 40 klase: 80 ordu.
 4. *Apaingarriak*. Ordubeteko 36 klase: 36 ordu.
 5. *Antzerkiaren historia*. Ordubeteko 18 klase: 18 ordu.
- Kurtsilo berezia*. 20 ordu.
- Guztira: 326 ordu.

2.2. Euskal Antzerki Eskola

«Euskal Antzerki Eskola» da Komunitate Autonomoan Arte Dramatikozko irakaskuntza teoriko-praktiko nagusia emango duen Zentrua, nola berarekin zerikusia duten alorretan hala esperimentatze eta ikertze-lanaren alor honetako praktikan; baita Arte Dramatikoaren garapena susta dezan beste zenbait gairen irakaskuntzarekin zerikusia duten antzerki-lanetan ere.

Eskolara sartzeko, nahitaezkoak dira honako baldintza hauek:

1. 17 urte betetik edukitzea.
2. Euskara jakitea (HABEko C maila).
3. Sarrerako azterketa gainditzea.
4. *Curriculum* bat, bi argazki, bi mediku-ziurtagiri: medizina orokorrekoa eta otorrinolaringologikoa.

Sarrerako azterketa, proba hauek osatzen dute: ahotsa, gorputza (gorputzaren heziketa), inprobisazioa, antzerkiaren historia.

Eskolara sartu nahi duen pertsonaren batek, nahiz eta euskara ez jakin, azterketa gaindituko balu, urte batez HABEn hizkuntza ikasteko aukera eta laguntza edukiko luke. Urtea igaro eta euskararen azterketa gaindituko balu, eskolara zuzenean sartuko litzateke.

Honako gaiok ematen dira eskolan:

Ahots Saila: Ahoskera/Irakurketa, Ahotsa/aho-teknikak, Kantua eta musika, Bertsolaritza.

Tailer Saila: Inprobisazioa eta kreatibitatea, praktika eszenikoak.

Gorputz Saila: Gorputz-heziketa, kreatibitatea, akrobazia, dantza.

Antzerkiaren Historia, Teoria estetikoak, Testu-azterketa.

2.3. Birziklapena

Taldeetan dabiltzan antzezlariei, zenbait ikasketa eskainiko zaie: antzezlaritza, zuzendaritza, luminoteknia, etab. Ikasketa hauek gure herrian nahiz kanpoan egingo dira; horretarako, Institutu edo Zentru Dramatikoeekin itunak egingo dira.

3. Antzerki-Programazioa

Gure asmoa, Euskadiko Herri-Antzokiak indartzea da eta honek, dagokion antzerki-eskaintza batean, lan sakona eskatzen du. Antzoki iraunkor hauek errealitate artistikoarekin lotzera joko dugu, kreatibitatea eta jendetza, emanaldiak eta ikuslegoa komunikazio etengabearen jarriz.

Antzerki-zirkuituan parte hartzeko programa egiten duten talde guztiei, gutxieneko *cachet* bat eskainiko zaie. Euskadiko Antzerti Zerbitzuak erabakiko du *cacheta*, honako puntu hauetan oinarriturik: Muntaiaren kostua, konpainiaren mantenua, egun bateko jira baten kostua, zenbait gastu.

Edozein motatako Entitateren batek ekonomikoki lagunduko balu, atera litezkeen onurek sarreraren kostua merkeagotuko luke; baina, jendearen begietan produktuaren maila ez beheratzearen, ezingo da kostua gutxitu, eta beste konpainien produkzioei ez zaie azpi-konpetentziarik egingo.

Muntaiak, Antzerti Zerbitzuaren eragintzarekin, Herri Zirkuitu Finkoaren programaketan sartu diren materialeen eta pertsonen baldintza berberetan antzeztua izan behar du, eta, elementuren bat aldatuko balitz, nahiz eta txikia izan, Euskadiko Antzerti Zerbitzuko Zuzendariak edo bere ordezkariak onartu beharko luke, elkarrekin hitz egin ondoren.

Antzerti Zerbitzuko Zuzendariak edo ordezkariak nahi izanez gero, muntaia barrutik ikus lezake eta, eskatutako maila estetikoak edukiko ez balu, programaziotik kanpora gera liteke.

Txarteldegiko prezioa lehen adierazitakoaren arabera aldatuko da, baina Euskadiko Antzerti Zerbitzuari dagokio jartzea.

Propaganda, Antzerti Zerbitzuak egingo du, antzokia kokaturik dagoen herriaren laguntzarekin.

Sarrerak, bere osotasunean, antzezten duen taldearentzako izango dira, baina kopuru honi «S.G.A.E.», «menores», etab. ei dagozkien gastuak kenduko zaizkio.

Baldintza hauek, Euskadiko antzerki-taldeentzako bakarrik balio dute.

4. Antzertiteka

Antzerti-munduaren barruan euskal kultura berpizteko dugun asmoetako bat, *Antzertiteka* bat sortzea da.

Antzerki-munduan dena egiteko dagoela esaten dutenek kontutan hartu behar dute, akatsik okerrena, ditugun apurrak, bere eskas eta urritasunean, behar bezala ez ezagutzean eta muzinez iraintzean datzala.

Egin beharko litzatekeen lehen gauza garrantzitsu bat, geure historiaz ondo jabetzea da. Geure sustraiak eta erroak, geure sena, geure euskal mamia ondo ezagutuz, norantz bidera gintezkeen erabaki ahal izango dugu; eta honetarako, euskal antzerkiaren liburutegi bat edukitzea ezinbestekoa dugu; gainera, bai Antzerti Eskolako ikasleen heziketarako, bai irakasleen prestakuntzarako eta bai edozein antzezlarirentzat, behar bezala lan egin dezaten, zeharo baliagarria izango zaigu Antzertiteka hau.

Hori sortzeko, plangintza bat jadanik martxan jarria dago; hauek dira bere asmoak:

- 1) Liburutegi publiko guztietan aurkitzen diren euskal antzerkiak biltzea.
- 2) Euskal antzerkiari buruz idatzi diren saio, artikulak eta lan guztiak biltzea.
- 3) Euskal antzerkiarekin zerikusirik duten esku-programak, argazkiak etab. biltzea.

Antzertiteka honen helburuetako bat, urte honen amaierarako 800 bat euskal antzerki-obraren bilduma egitea da.

5. Argitarapenak

Antzerti aldizkari txikiari dagokionez, orain arte urtean 8 ale argitara dira, antzerki-obrei zuzenduak; urte honetatik aurrera, 12 ale aterako dira. *Antzerti* bereziaren 4 ale ateratzen dira urtean, etxeko eta kanpoko informazioa bildu eta azalduz.

Antzertik orain arte argitara dituen obretan, hildako egile euskaldunenak dira 4 (gerra aurrekoenak 2 eta gerra ondokoena beste 2), bizi diren egile euskaldunenak 6 lan, itzulpenak beste 6, eta pastoral/astolasterrak/herritarrak 2 lan. Guztira, 18 ale.

Euskal Antzertia izeneko saio bat ere argitara du eta, une berean, erakusketa antolatu zen, biak Patri Urkizuren zuzendaritzapean.

Artxiboa osatzen ari gara, euskal antzerki, bideo eta antzerkiari buruzko liburuekin.

Azkenik: hemen azal dutakoa, Eusko Jaurlaritzak, orokorki, aurrera eraman nahi duenaren ardatza da.

E. A.

Euskal Antzerki Taldeen Biltzarrea eta bere asmoak

Martin Idiakez

Sorrera

Batasunak dakar indarra, dio esaldi zahar batek, eta hori kontutuan harturik, urteetan izan dute euskal taldeek elkartzeko asmoa. Zaila bait da, aurkitzen diren hainbat oztopo bakarka gainditzea. Bestalde, ispilu ziren garai hartan batuz, indartuz eta zabalduz zihoazen euskarari loturiko herri-mugimenduak (Ikastola, Gaueskola), gurea, alderantziz, nahikoa sakabanatua eta kalitatez behartsu zegoelarik.

Elkartze-asmo honetan, lehen urratsak Iparraldean eman zituzten, 1976an "Antzerkilarien Biltzarrea" sortuz. Honen ondorioz, bazen gogorik han batasun hori honantz zabaltzeko. Burutu gabeko joaldirik izan zen hemen aurretik eta 1976an "24 ordu euskaraz" en antolaketa bikaina zela medio, antzerkiari mahainguru bat izan zen, eta, ondoren, Iparraldekoek gehien bultzaturik, hasi ziren berriro bilerak. Eta alde bietan batzarre-piloa eginik, 1977ko maiatzaren 29an Urnietan jaio zen "Euskal Antzerki Taldeen Bil-

tzarrea”, 17 taldek osaturik. Hona araudiak sinatu zituzten taldeak: Iparraldeko 6 talderen izenean “Antzerkilarien Biltzarrea”, “Intxixu” (Oartzun), “Egi-billa” (Urnieta), “Ipar” gaur “Taupada” (Elgoibar), “Xaribari” (Donostia), “Ereintza” (Errenteria), “Kresala” (Ondarroa), “Goaz” (Deba), “Hereta” (Iruñea), “Goi-alde” (Mendexa), “Txotxongilo” (Donostia) eta “Buruntza” (Urnieta).

Genuen helburua garbi zegoen: “euskal kulturaren antzerkiak bete behar duen garrantzizko saila sendotzea eta bizkortzea”. Jende artean zegoen giroan, euskararen militantzia eta goraka zetorren ezker abertzalearen kutsua nabari ziren, baina ohartuak geunden antzerkiaren gaiari tinko erantzuteko, izugarritzko prestaketaren beharra zegoela.

Iparraldean, Pastoralak, Maskaradak eta beste hainbat antzerkiz kanpo, baserriari eta abertzaletasunari loturiko lanak ziren emanak: elkarrizketan finkatua zuten erabat muina, obrak nahikoa luzeak zirelarik. Hegoaldean baserri-, arrantzale- eta industri giroak daudenez, erantzuna beste abiada batean hasia zegoen: lan motzagoak, gorputza lantzea, argia fokoz erabiltzea, teknika hauetaz eta gehiagoz jabetzeko ikastaldiak; kale-antzerkia, haurrentzat helduek egin lanak, txotxongiloak; zenbait taldek, historia zaharrrak harturik, egindako ikerketa-lanak. Eta aipatu beharrekoa: erdal taldeen eskaintza gurea baino aurreratua goa.

Gauzak hala, eta antzerkia gehienbat taldeetatik bideratzen delarik, betekizun horietara egokitzeko zerbitzu-erakundetzat jotzen genuen Biltzarrea; era berean, Euskal Herri osora zabaldua zegoelarik, kultur arloan bederen euskaldunok harremanetan jartzeko lokarri izan behar zuen.

Orain arteko bidea

Elkartea eratu orduko, lehen premia antzezlariren prestaketa zela uste izanik, horri heldu genion. Berahala aipatu zen eskola baten beharra, baina ez genuen ideia handiegirik eskola horrek nola eta zertan finkatua behar zuen izan. Aurrera egin nahian, ordea, ikastaldiak eratzeari ekin genion inguruan zen irakasle-jendearekin. Hauek gehienetan ez ziren euskaldunak; hasteko gogoia zegoenez, kanpokorik ere izan zen gurekin. Prestaketa hauen osa-

garri, hainbat topaketa egin ziren azterketa mailan, antzerkia, hizkuntza, gizarte-motak etab. gaitzat hartuz.

Beste premia, taldeei emanaldiak lortzea zen. Gehienbat taldeek berek egiten zuten hau, herrietako kultur elkarteekin lankidetzan. Biltzarrearen lehen urteetako aipamena bukatzeko, esan dezadan pardaide izan ginela Lekeitioko Euskadi-Escandinabia topaketan eta Donostian Marzelino Soroari eginiko omenean, garai hartan genuen laguntza bakarra Gipuzkoako Foru Diputazioarena zelarik.

Eta badator alderdi politikoak erakundeetan sartzen diren unea, Jaurlaritza sortuz. Hauetara deitzen dituzte gure arteko zenbait lagun: Eugenio Arozena eta geroago Xabier Lete. Honela, Biltzarreak, beti ez bada ere, bertaratzeko bide samurragoak ditu. Gure ustez, ordu egokia zen hura, sail honetan sarturik geunden guztiokin hitz eginez, plangintza bat eratu eta euskal antzerkiari lehentasuna emanez, aurrera egiteko. Pauso onak izango ziratekeen: zeuden taldeak laguntza bikainez bultzatzea; zeuden formazio-bideak osatuz, behetik gora hastea; premia zegoen tokietan bide berriak sortzea eta, mailaz-maila ondo tinkotuz, eskola nagusi baten bidea lantzea. Baina, gure ustez, beste arrazonamendu politiko batzu aurretik jarritz, ez da horrelakorik gertatu eta handikeriaren bidetik jo zuten, ondo taxutu gabeko eta hainbat iskanbila izan duen "Antzerki" sortuz.

Giro honetan, EATBk, Jaurlaritzatik jasotako diru-laguntzari esker, lehen baino dedikazio handiagoko pertsona batzu ditu lanean, eta ekintzak gehitu egin dira. Nafarroan sartuz, 9 emanaldiko ekinaldia eratzen da. Iparraldean, hemengo laguntzarekin, Ikastaldiak antolatu dira. Gipuzkoako Diputazioarekin bat eginik, eta antzerkia ikastolara bideratu nahian, herrialdean bost monitore jartzen dira. Erakunde berarekin, eta haurrentzako hemengo lanak kanpokoekin parekatu nahian, "Haur Antzerkiaren Nazioarteko Topaketa" eratzen da Donostian.

Hurrengo datu aipagarria, Biltzarrean profesionalak sartzea dugu. Honek dinamika gehitzen du eta emanaldiak lortzera gehiago lotzen gara, Diputazioarekin Gipuzkoako 11 herritan 75 saioko zirkuitu moldatuz. Jaurlaritzaren laguntzak, guk eskaturiko neurrian ez, baina jarraitzen du, eta 2 zirkuitu gehiago antolatu dira, Nafarroan eta Iparraldean. Hemen ikastaldiekin jarraitzen dute, eta "Galarrotsak" Topaketa eratzen dute; baita Monzon antzerki-sariketa ere. UEUk eskaturik, ikasgai bezala lantzen da antzerkia, jendearen harrera ona duelarik. Aipatzekoa da, Nafarroan aurtent-

goarekin hirugarrenez daramagun zirkuiturako bertako Diputazioaren lehen aldiko laguntza. Herrialde honetan gure ekintzak finkatzean bertako Ikastolen Federazioarekin eginiko elkar-lana oso lagungarria izan dela esan behar dugu.

Erakunde ofizialekin honela lan egitea ez zaigu erraza, eta, gu-reari eutsi nahian, sortzen dira une larriak eta, are, etenak. Ez gabiltza buru-makur, baina ezin uka beti arriskugarri den dependentzian daudela gaur ere kultur ekintzak eta zaila zaigu beste hautapenik oraingoz. Ditugun ahalbideekin, ezinezkoa da, plangintza bikain batean oinarriturik, eskaera tinko bat egitea, zeren gauza asko lotu beharko bait lirateke eta gure neurri apaletik gehienetan saltoka azaldu behar bait ditugu gure nahiak. Erakundee-tan berdintsu dabilta: ez dute ikuspegi zehatzik, ez da nabari euskal antzerkiari lehenetasuna emateko asmorik, gauzak hasterako gehienetan urtearen azkenaldea hurbiltzen da; ez dute beren artean loturarik, bakoitza bere aldetik dabil; eta hau dena, jakina, antzerkiaren kaltetan doa.

Aurrera begira

Bada gaur jenderik, profesionalizatu eta lana serio eginez aurrera jarraitu nahi duenik. Beste batzu bide-erdian daude; gogo bizia dute antzerkia lanbidetzat hartzeko, baina gauden egoeran ez dira ausartzen. Eta multzo handiena, lehen bezala ari da, afizionatu bezala. Beraz, jendea eta gogoa badagoela, agerian dago; hemen behar dena, laguntzak egokitzea da, taldeen beharrak ondo aztertu ondoren, eta ez oraingo galgan: honenbeste diru dago banatzeko eta kitto. Gai honetan, erizpideak direla eta, badute taldeek zer esanik, baina horretarako beta eman behar, ez itxurak egiteko tartetxo bat.

Biltzarreak, erakunde bezala, azken urteetako ildotik egiten ditu laguntza-eskaerak:

1. Aspaldiko asmoa da, Euskal Herriaren luze-zabalean 40 bat herritako Euskal Zirkuitu Nazionala zabaltzea. Honetan bereziki kontutan hartuko dira: a) Antzokiak egokitzea; b) Emaldiak ordaintzea.

2. Biltzarreko taldeek elkar-lanean egin ditzaketen obrak: ikastaroak, hitzaldiak, artxiboak, bilerak, topaketak, erakundearen egoitza; beraz, Euskal Antzerkiaren Produkzio-Zentrua.
3. Hau dena aurrera eraman ahal izateko pertsonak ordaintzea.

Gurekiko, hori litzateke euskal antzerkia sendotu eta bizkortzeko oinarri tinkoa, eta, horrela, "Euskal Aztatzerki Taldeen Biltzarrea" k egoki beteko luke zerbitzu-funtzioa. Uste dugu, hau egitea borondate-arazoa dela, zeren Jaurlaritzak, Diputazioek eta Udaletxeek bai bait dute horretarako ahalmenik.

Eskaera hauetatik at, garaia heldu da, euskal antzerkia aurrera bultzatu nahi dugun guztion artean (honetaz zerbait hitz eginak gaude Jaurlaritzarekin), sailari dagokion azterketa sakon bat egiteko. Gaiak izan litezke: taldeak, obrak, idazleak, antzokiak, zirkuituak, ikusle-entzulegoa, komunikabideak, kritikoak, formazioa (eskola-tailerrak), kanpokoan ezagupidea... Honen ondoren, plangintza etorriko litzateke, eta laguntza eske nora jo behar den ikustea, Euskal Herrian gaur ditugun hiru aginte-guneetan.

Bukatzeko, gure helburua euskal kulturaren antzerkiak bere eremua ondo betetzea delarik, euskalduntze-prozesua bultzatzen ari diren erakunde, talde eta hainbat herri-mugimendurekin harremanetan eta elkar-lanean jarraitu behar dugu. Horretarako, indar hauek koordinatu eta bizkortzeko jaino zen eta horretan saiatzen den EKB erakundearen sartuak gaude.

M. I.

Elkarrizketa

Patri Urkizu: Orain, beraz, bai Iparraldeko berriak, bai "Antzerki" Zerbitzuaren alde on eta txarrak, akats eta asmoak aurkeztu ondoren, eta baita Euskal Antzerki Taldeen Biltzarrearen ere, mahaiko edonork xehetasunen bat argitu nahi badu edo entzulegoaren artean norbaitek argitasunik nahiko balu, oraintxe du une egokia.

Jendartetik (Jose Mari, "Intxixu"koa): Nahikoa harrিতuta gelditu naiz bi euskal talde bakarrik daudela esan duenean Eugeniok. Zenbat talde dauden ez dakit, baina bi baino gehiago badaudela, hori seguru dakit. Inexistente aurkitu dut nere burua. Pentsatzen dut, markatu egin beharko dela talde profesionalak direla horiek. Hori esatean, nik ez dakit zer egin nahi den: errealitatea baztertu? Ezin dezakegu hitz egin profesionalaz bakarrik, euskal taldeen artean gehienak amateurrek bait dira. Euskal teatroak lehen eta orain amateurekin funtzionatzen du. Baina amateurrek kontutan hartzen ez badira, nola esan daiteke euskal teatroa lagundu nahi dela? Zer gertatuko litzateke euskal talde bat edo bi existituko ez

balira? Ez al legoke orduan euskal teatrorik? Euskal teatroa bada-go, EATB ere hor dago, ez talde bat edo bi, eta, gainera, funtzio-natzen duten taldeak dira.

Beste puntu bat, antzezlariena. Antzezlari berriak aipatzean, "Antzerti" k sortuak bakarrik hartzen ditu aintzat Eugeniok. Baina, egia esan, euskal antzezlariarik gehienak talde amateur horietan daude. Hauek sortu dituzte gehienak, eta ez "Antzerti" k. Hori bai, diruz lagundu "Antzerti" k sortutakoei bakarrik laguntzen zaie, kalitate "europar" hori lor dezaten.

Eugenio Arozena: Barka, nik ez diot horri erantzungo. Martin Idiakezek erantzuna dio jadanik, adierazi bait du nola gauden etengabe harremanetan EATBrekin. Eusko Jaurlaritzak badaki talde horiek existitzen direla. Harritzekoa da galdera hori EATBko partaide batengandik etortzea. Hori bat.

Bigarren, esan behar dut talde profesionaletara mugatu izan naizela, ez besterik. "Antzerti" k zera bakarrik esaten du: 1981ean euskara zekiten zortzi antzezlari profesional zebiltzala. Eta 1985ean batezbeste 25 antzezlari dabiltzala taldeetan, 25 profesional eta euskaldun. "Antzerti" tik ateratzen direnak aparte dira, beste 20 bat.

Honela, Eusko Jaurlaritzaren politikari esker, desegin egin da antzezlarien artean zegoen desoreka. Gaur 45 bat antzezlari euskaldun daude, edozein erdal profesionalekin konparatzeko moduan. Eta hau, hein on batean, "Antzerti" tik ateratako antzezlariari esker da.

Jendartetik (Jose Mari): Hitz ustelak dira, "Antzerti" EATBrekin harremanetan dagoela esatea, talde horiek ez bait dira inon agertzen zifra ofizialetan, ez estatistiketan.

Beste gauza bat: EATBrekin harremanak baditu, bai; baina subentzioa justu-justu EATBk berak funtziona dezan da, ez euskal taldeek funtziona dezaten.

Patri Urkizu: Martin Idiakezek esan du, bere eskaeren artean dagoela plangintza askoz orokorrago bat, laguntzak gehitu beharra.

Ni honekin konforme nengoke. Baina uste oker bat zuzendu nahi nuke: laguntzak ez zaizkie "Antzerti" tik atera direnei bakarrik ematen. Kalifikazio-Batzorde batean egona naiz, eta badakit diruak nola banatu diren: iaz 24 milioi banatu baziren, ez ziren

“Antzerti”tik ateratakoentzat bakarrik izan; beste askori ere eman zitzaien.

Martin Idiakez: Nik garbi laga nahi nuke, zaila gertatzen dela erakundeekin era honetan jarraitzea. Eta guri bezala, beste sail batzuri.

Laguntza-kontuan, egin behar dena da, taldeen beharrak entzun lehenengo eta gero erabaki zenbat milioi behar diren laguntzarako. Gerta daiteke guk teatroari garrantzi handia ematea, baina dirua banatu behar dutenek garrantzi horren kontzientziarik ez izatea. Dena den, laguntzak eman aurretik, taldeei galdetu egin beharko litzaieke zer presupostu, zer behar dituzten.

Mikel Antza: Eugeniok esandako gauza askok harritu eta larritu naute, baina bat aipatuko dut. “Antzerti”k muntaiak egin dituela, hutsuneak betetzeko eta ez inori konpetentzia egiteko, esan du.

Oso larria iruditzen zait, hasteko, “Antzerti”k egin dituen muntaia guztiak hemengo taldeek ez dituzten errekurso ekonomikoekin eginak izatea. Hori konpetentzia egitea ez bada, zer da?

Hutsuneak betetzeaz, nik uste dut Euskal Herrian egiten den antzerkian hutsune asko dagoela, pilo bat: ez bakarrik antzerki grekoa, baizik eta Schakespeare, Brecht, Txekov, eta pilo bat. Eta, horien artean, euskal autoreak antzetztea. Hain zuzen ere, horixe da orain arte “Antzerti”k egin ez duena. Oso inportantea izango da Euripideren obra egitea (pare bat aldiz), edo Goldoni-renak, edo Strindberg-enak; baina “Antzerti”k bete ez duena da hutsunetik garrantzitsuena, hau da: Euskal Herriko autoreak antzetztea.

Eugenio Arozena: Hasteko, lehen Mikelek aipatu dituen zifra zoragarri batzu nik ez ditut ikusi; hau da, *Herio-Dantza* antolatzeke hamabost milioi genituela. Zoritxarrez, sei milioi bakarrik dira; eta esan beharra dago, sei milioi edozein talde profesionalak eskatzen dituela.

Bigarren, ez goazela taldeei konpetentzia egitera esatean, esan nahi dut, izan ohi direla emankizunetan espazio batzu, taldeek betetzen dituztenak; eta gu ez goazela espazio horiek kentzera. Eta diruarena: muntaia horietan erabili ohi den dirua ez da antzerki-taldee laguntzeko dirutzatik kendua. Bi gauzok ez lirateke nahasi behar. Toki guztietan, mundu osoan, bai sozialistetan eta ez hain sozialistetan, bai komunistetan eta ez direnetan, Gobernuak bere muntaia propio batzu izaten ditu beti, talde pribatuek bere medio propioekin egin ezin dutena eman ahal izateko. Nik behintzat ho-

nela ikusi dut alde guztietan. Honek ez du esan nahi beste biderik ez dagoenik. Arrazoi du, adibidez, euskal obrarik ez dugula jarri esatean. Egia da.

Patri Urkizu: Bai, egia da, euskal idazlerik ez dutela behar bezala antzokiratu. Baina, bestalde, mahaikide dudana D. Landart baten obrak maiztxo eman izan dira.

Nere ustetan, honetan dago arazo osoa: nola antolatzen, nola egituratzen den euskal antzerkia. Badira sari batzu, Eusko Jaurlaritzak eta beste erakundeek antolatuak, euskal idazleak promozionatzeko. Adibidez, "Barrutia saria" dago urtero, EATBk badu "Monzon saria", Euskaltzaindiak "Alzaga saria", eta Santurtziko Kontzejuak badu beste bat, eta Ondarroakoak ere bai. Beraz, badira bide batzu idazleak ateratzeko. Bada gero beste arazo bat: lan horiek nola antzokiratu, zeinen laguntzaz? Laguntza bat beharko lukete bai idazleek eta bai antzezlariek, euskal obrak behar bezala, duintasunez, antzokiratzeko. Hutsune bat ikusten da hor.

Bestetik, *Herio-Dantza*-n diru asko xahutu dela eta beste zenbait muntaiatan askoz ere gutxiago, aipatu da hemen. Hor ere badago herri guztietan egiten den politika. Katalunian, adibidez, Flotats-ek egin duen *Cyrano de Bergerac* delakoak 30 milioiko presupostua izan du. Hori ezin har dezakegu, noski, eredutzat. Baina badago arazo bat hemen. Mikel Antzak kalitatea erlatibo dela esan du hasieran; nik esango nuke, euskal antzerkiak bete behar dituen funtzio denak (ikuslegoa bereganatu, etab.) bete ahal izateko, duintasun handiko obrak presentatu behar dituela, ikuslegoa atseginez edukitzeak eta ez ihes eragitekoak.

Bada hor politika-arazo bat. Euskal antzerki-talde guztiek diru gehiago nahi dute. Eusko Jaurlaritzak badu bere programazioa, dirudienez, 1989-1990 arterainokoa. Orain egiten den politikarekin bat ez badator, izango du jendeak aukerarik, hauteskondeak datozenean, kultur politika hobea eta euskal antzerkia altxatzeko eredu hobea presentatzen dituzten taldeak aurrera ateratzeko.

Mikel Antza: Patri Urkizu moderatzaile bezala ari da... Eskatuko nioke, modera dadila bere moderatze-lan honetan, desmoderatuen bera bait da.

Asko poztu nau Kataluniako adibidea aipatzeak, hainbeste milioirekin, etab. Baina zuk ongi dakizu, Kataluniako egoera oso desberdina dela, katalanez egiten den antzerkiaren egoera oso desberdina dela. Beraz, ondo esan duzun bezala, ez dezagun hona ekar horrelako zifrarik.

Eugeniori esango nioke baietz, talde askok eskatzen dituztela sei milioi, baina talde guztiek ez dituztela sei milioi erabiltzen. Beste taldeek ezin badute, "Antzerti" k hartzen du bere gain bete-behar hori. Nik galdetzen dudana da, ea zergatik ez zaien ematen beste taldeei lan hori egiteko aukera. Hain zuzen ere, lan honetan-txe ari direnean.

Martin Idiakez: Presupostu-kontuan jarraituko dut nik. Ez zaigu egokia iruditzen, sail baten beharrak ezagutu gabe egitea presupostua. Eta sail honetako beharrak ondo ezagutzeko, sail honetako jendearekin hitz egin behar da. Hori ez da egiten. Eugeniori horixe galdetu nahi nioke: ez al dago formula hori aldatzerik, planak behetik gora egiterik?

Beste galdera bat ere egingo nioke: eskolak indartzea, tailer munizipalak indartzea, etab. oso interesantea da. Guk esperientzia txarra eduki genuen. Gogoan dut Elgoibarren bazeudela lokalak, eta Udaletxeko zenbait teatrozalek tailer edo eskola bat egin nahi izan zutela hor. Erakunde batzuk ere hartu zuten parte. Baina momentu batean isildu ziren, eta kitto. Ondarroan ere antzeko zerbaite gertatu zen. Puntu hori gehixeago argitzeko eskatuko nioke, oso interesgarritzat jotzen bait dugu bide hori.

Eugenio Arozena: Saiatuko naiz erantzuten, Mikel Antzarenetik hasita.

Taldeek diru-kopuru hori eskatzen dutela esatean, esan nahi dut, talde horiek egindako txostenetan hori gatzatzen dutela ager-tzen dela. Eta nik ez daukat zertan ez sinestu bere idazkietan esaten dutena. Gainera, orain arte Eusko Jaurlaritzak ez du muntaia lagundu. Hemendik aurrera bai.

Bestetik, zergatik ez dugun ematen euskal teatroa, eta. Beti neu erantzuten ez ibiltzearren, galdetu nahi nuke, ea badakiten teatro-emanaldiko zenbat inbertitzen duen Eusko Jaurlaritzak Komunitate Autonomoaren barruan. Gero erantzuteko uzten dut galdera.

Elgoibarko tailerra aipatu du Martinek. Badakien bezala, neu ibili nintzen hori aurrera ateratzen. Gero, beste erakunde batzutura pasa zen, aldakuntza politikoa izan zen Udalaren barruan, eta arazoa isilik gelditu zen. Eta ni neu bultzatzaile bat izanik eta "Antzerti" ra etortzean, hor gelditu zen, gure beste programa gelditu zen bezala. Guk Eusko Jaurlaritzatik bultzatzen genuen tailerra Deba Beheko Komunitateak egina zen: Elgoibar, Eibar, Plazentzia, Deba eta Mutriku. Eta ni egon nintzen garaian behintzat,

ezin ziren moldatu beren artean. Gasteiz, Bilbo eta Donostiako tailerra bezala antolatatu nahi genuen bat Deba Garaian.

Gure aldetik, Udal-tailer horiek, daudenak eta sortuko direnak, bultzatzera goaz.

Nik ere behetik gora egina nahi nuke plangintza, baina Euskal Herriko egitura politikoa egina dagoen eran, goitik behera egin behar dela ematen du. Behetik gora informazioa nola joan ohi den jakin nahi izanez gero, esan dezaket, eskatzen digutenean ematen diegula. Askotan ez dute guk nahi adina diru ematen; baina pentsatzekoa da beren arrazoiak izango dituztela, Parlamentuan diru mugatu honen banaketak egiteko garaian.

Eta gustatuko litzaidake orain, ezker-eskuineko batzuk erantzutea lehengo galderari: alegia, euskal teatroan zenbat inbertitzen duen Gobernuak emanaldiko.

Mikel Antza: Guk erantzun behar al diogu honi? Gobernuak jakingo du hori, ezta?

Eugenio Arozena: Bai, nik badakit, noski. Baina hainbeste kritika egin denez...

Zehatz-zehatz ez bada ere, iaz emanaldiko 36.000 pta. sartuko zituen Eusko Jaurlaritzak teatroan. Aparte, Aldundiek eta Udalek ematen dutena. Pentsatzen dut, ez dela aski gure beharretarako, baina diru-kopuru polita da.

Mikel Antza: Ez nuen datu horren berririk, eta gustatuko litzaidake zehaztasunez jakitea. Baina nik galdetuko nizuke, ea zuk bada-kizun antzerki-taldeek zenbat diru jartzen duten emanaldiko.

Eugenio Arozena: Ehunetik laurogei subentzionaturik daude, emanaldiko, talderik gehienak.

Martin Idiakenez: Deba Ibarreko proiektuaz zerbait esan nahi nuke. Erakundeek, Diputazioa zen orduan, ez zuten hitz egin nahi ere honetaz. Geroztik Jaurlaritzak ere ez dio heldu gaiari. Aukera on bat galdu zela uste dut, beraz. Bestalde, gu arazo honekin ibili ginen garaian behintzat, ez zen inongo iskanbilarik izan Udalen artean.

Presupostuak direla eta, beti ibiliko gara orain hemen gabiltzan bezala, presupostuak orain bezala egiten badira: norbaitek ezagutzen ditu datuak, besteok ez; diru gutxi dela iruditzen zaigu guri,

nahikoa dela uste du norbaitek. Beti bueltaka ibiliko gara, iskanbilan.

Jendartetik (Jose Mari): Euskal antzerki-taldeek zenbat diru jarzen duten galderari buruz, esan behar dut, Eugeniok badakiela hori: beren poltsikoan daukatena, eta beren lanetik ateratzen dutena. Eta subentzio famatu hori, nik ez dut inondik inora ikusi.

Eugenio Arozena: Nik ez dut arazoa pertsonalizatu nahi, baina ez dut uste 1984ean subentziorik eskatu zenutenik.

Eta eskerrik asko, zeren eta ondo bait dakizu kredito pertsonalekin zenbat muntaia egin ditugun elkarrekin. Zurekin eta atzean duzunarekin.

Jendartetik (Marian, "Maskarada"koa): Bai, baina orain dela bost urte, orain dela bi urte amateur bezala, eta orain gauza bera profesional bezala. Eta, hori, gainera, bi euskal talde profesional bakarririk gaudela Euskal Herri osoan.

Eugenio Arozena: Eskatua duzue dirua. Eta Patrik esan duen bezala, mahai bat dago hor erabakiak hartzeko. Ez ditut nik hartzen. Baina berdin dio. Jabetzen naiz alde honetaz. Nolanahi ere, pozgarritzat jotzen dut nik hori. Munduan toki bat bakarra ezagutzen dut nik, non teatro-mundua orekatua den: Finlandia. Zergatik? Langabezian ez omen dago antzezlaririk han. Eta hala eta guztiz ere, han ere protestak dira. Bizigarria da hori. Ez litzateke gauza atsegina izango teatro-taldeak Gobernuarekin ados etortzea.

Jendartetik (Marian): Galdera bat: duela bost urte euskarazko bi talde profesional baldin bazeuden, eta orain berdin jarraitzen badugu, hor zerbait falta da: instituzioen aldetik, "Antzerti"tik ateratzen diren aktore euskaldunen aldetik, edo... Edo zerbait dago sobran. Zerk giten du huts?

Patri Urkizu: Badira batzu, bi hizkuntzetan ematen dituztenak ere.

Eugenio Arozena: Ez du ezerk failatzen, arrazoi bategatik. "Antzerti"tik edo "Antzerti" ingurutik atera diren antzezleriak modalitate berri bat sortzen ari dira gaur Euskal Herrian: antzezleriaren halako saio bat ikusiz, gustokoa hartzen dute taldeek. Eta badakit badirela zenbait proiektu, antzezleri horiek aurkeztuak. "Maskarada"k berak hiruzpalau antzezleri izango ditu fijo, eta, horiek gain, kasu bakoitzean behar dituenak hartuko ditu obra baterako kontratuarekin. Mugimendu berri bat sortzen hasia da, Estatuko

beste zenbait tokitan ematen ari den bezala. Mugimendu beharrezkoa, nire ustez.

Jendartetik (Marian): "Maskarada" k hori egiten badu, arrazoi oso konkretuengatik da: Herri honetan ditugun laguntzekin ezin dugu plantilan hamar aktore eduki.

Eta datorren muntaiarako, adibidez, kreditu pertsonala eskatu behar dugu, eta kotxeak eta etxebizitzak enpeinatu, gero beste bi edo hiru kontratatu hartu ahal izateko.

Eugenio Arozena: Beste talde guztiek ere (Madrilen, Barcelonan, etab.) arrazoi beragatik egiten dute hori, zeren eta azpiegitura (zazpi furgoneta, eman dezagun) ezin bait da mantendu. Esaten badidazu teatroak ehunetik ehun subentzionatua behar duela, zurekin nago.

Jendartetik (Marian): Ehunetik ehun ez. Baina esaniezadazu zenbat laguntzen den, estatistiken arabera. Emanaldien % 80 laguntzen dela esaten badidazu, estatistikak berrikusi behar direla erantzungo dut.

Patri Urkizu: Hemen aipatu da, "Antzerti" k egin duena, zera izan dela: egina zegoena botatzea, "zankadila" jartzea... Bestalde, esan da antzezkizun bakoitzari 36.000 pta. eman izan zaiola. Katalunia, Espainia eta Finlandia ere aipatu dira. Eta Iparraldean, nola funtzionatzen du teatroak? Subentzio-arazoa nola dago Iparraldean?

Daniel Landart: Hemen bezala. Marianek aipatu duen horretan, profesionalak berdin egiten dute Baionan eta Frantzia guztian ere: talde bakoitzean bi edo hiru dira (zuzendaria, idazkaria, kontablea) eta gero antzerki arau hartzen dute jendea. Profesional bat, izan ere, hona dateke honelako antzerkirako, baina ez beste halakorako.

Jendartetik (Marian): Baina Euskal Herrian ez gara hamar edo hamabost, baizik bi bakarrik. Eta ezin gara bizi. Egia da hogeitamar talde profesionalak ez dutela bizitzerik, baina bi bakarrik gara.

Martin Idiakez: Nik ez dakit zergatik egin duen Patrik aldaketa hori. Zeren hemen egoera erabat desberdina bait da: hemen Jaurlaritza bat badago, lagunduko duela esaten duena, hainbeste milioi emango dituela, eta Iparraldean ez dago horrelakorik. Galdera nondik doan jakin nahi nuke, harrigarria gertatu bait zait aldaketa.

Daniel Landart: Erran behar da, Iparraldean ez dela talde profesionalik.

Patri Urkizu: Azpeitiko topaketetan baziren batzu bere burua profesionaltzat jotzen zutenak; etorri ziren Iparraldeko afizionatu-talde horiek eta, epaimahaiaren ustez kalitate hobea eskaini zutenez, haiei eman zitzaien saria.

Mikel Antza: Puntualizazio txiki bat: epaimahai *haren* ustez.

Jendartetik (Jose Mari): Diru-laguntzaren arazora nator atzera. Egia esan, guk ez dugu subentziorik eskatu. Ez eskatzea erabaki genuen, bagenekielako ez genuela lortuko. L. M. Bandres-ek esan-berria du, muntaiak subentzionatuko direla; talde profesionalen muntaiak, noski. Amateurra izaki, nola joango da "Intxixu" subentzio bila? Euskal teatroak, zoritxarrez, honela funtzionatzen du gaur egun, norberaren diruarekin. Eta ez aipa neri subentzio eta horrelakorik.

Eugenio Arozena: Eskertzen dizut esandakoa, ez dezan inork pentsa, hainbeste urtetan "Intxixu"ko zuzendari izan ondoren, "Antzerti"tik "Intxixu"ri diru asko ematen diodanik. Garbi gelditzen da orain, ez dizuedala deus laguntzen.

Nolanahi ere, M. Idiakezek gauza interesgarri bat esan du: halako topaketa bat, teatro profesionalaren eta amateurraren artean. Nik uste nuen, M. Antzak alde honetatik astinduko zuela. Uste dut, inportantea dela bakoitzak gizartearen aurrean dituen funtzioak aztertzea: talde amateur baten eta talde profesional baten funtzioa gizartearen baitan, eta gehiago euskal gizarte batean. EATBk hori egiten badu, mesede handia egingo dio Euskal Herriari, ez Eusko Jaurlaritzari.

Jendartetik (Jose Mari): Baina nola bete dezake funtzio hori, euskal antzerkia mantendu ezin badu? Euskal antzerki-taldeak mantentzea Administrazioari dagokio, ez EATBri.

Eugenio Arozena: Bi gauza esango nituzke. Bat, teatro amateurra bizitzea ala hiltzea, ez da diru-kontua. Exenplu bezala: Iparraldean iaz askoz ere mugimendu handiagoa zen Hegoaldean baino. Eta Iparraldean lau edo bost bider diru gutxiago hartu dute. Bi, Martinek esaten zuena arrazoizkoa da; alegia, behetik gora abiatuz egitea presupostuak. Oso liluragarria litzateke, eginez gero. Baina Biltzarreari laguntza ematen zaio. Ez behar adina, noski, beste inori ematen ez zaion bezala. Diru-banaketa hori modu orekatuan egiten saiatzen gara. Badakit ez dugula beti asmatuko. Diru gutxi dago, egon ere. Baina dirua eman, ematen da. Orain bertan ere harremanetan gaude.

Mikel Antza: Esan duzu, amateur-taldeak bizitzea ala hiltzea ez dela diru-kontua. Eta ziur ezetz. Iparraldean Hegoaldean baino mugimendu handiagoa egon dela ere esan duzu. Esan beharko litzateke Iparraldean ere egoera hori aldatu egin dela azken aldian. Egoera hori aldarazi duten datu konkretu batzu egon dira: heziketa, Galarrotsen ospaketa eta beste.

Eta bukatzeko: euskal antzerkia superbizi egingo da, dirua eduki zein ez; baina diruarekin aurrera joko du, eta hori da gaur egun nekez egiten duena.

Patri Urkizu: Ez dut igarletzan ibili nahi, euskal teatroak aurrera egingo duen ala ez, profesionala izango den ala ez, Zerbitzu bat edukiko duen ala ez. Nik uste dut, euskal antzerkiak Euskal Herriaren parte bezala beharko duela herri-mugimenduaren barruan funtzio batzu bete beharko dituela eta batez ere herri-projektu batean, egitasmo batean eta bereziki euskara geureganatzeko eta euskara zabaltzeko bide batean. Hori alde batetik.

Eta bestetik, Eusko Jaurlaritzak egiten duenaren eta ez duenaren dialektikan sartuz, Administrazioak presupostuak gehitzearen alde egongo nintzateke noski, eta taldeei entzunez, dudarik gabe. Honetarako, talde politikoek beren kultur proiektuak eta egitasmoak aurkezten dituztenean, hori dute mementu egokia alternatibak aurkezteko.

Gero, barne-kritika bat egin beharko litzateke, Eusko Jaurlaritzak bere dirua behar bezala eta egoki bana dezan.

Martin Idiakez: Eugenioren galdera bat: antzerkia eskolara eraman nahian, monitoreekin eta kanpaina bat egitea aipatu genuen lehen. Honetaz zer dagoen galdetu nahi nioke.

Eugenio Arozena: "Antzerti" Zerbitzu bezala, ez dago deus. Badi-rudi eskubide horiek Aldundietara pasatzen direla. Eta, bestalde, eskola barruko mugimendua Hezkuntza Sailak eramaten du.

Jendartetik: Zertarako bidaltzen duzue eskoletara *Antzerti* aldizkaria? Nire eskolan, kasurako, bazterturik gelditzen da.

Eugenio Arozena: Harrigarria da zure galdera. Nik uste, eskola gehienetan ematen da literatura dramatikoa. Zuenean ematen ez bada, zuen errua da. Orain ez da OHOrak bidaltzen *Antzerti*. BBB eta UBIRA bidaltzen dugu, horietan irakurri behar bait dute literatura dramatikoa; baina gaur, zoritxarrez, ez dute irakurtzen. Eta pena hartzen dut zuk hori esatean.

Jendartetik: Oraindik ez dakit zenbateko laguntza ematen diezuen talde afizionatuei.

Eugenio Arozena: Euskarazko taldeei, batezbeste, bost milioi eman zitzaizkien iaz; Biltzarreari, noski.

Lehen esan bezala, Biltzarreari, EATBri, laguntzen jarraituko dugu aurrerantzean ere. EATBk bere politika propioa du bere taldeekin. Biltzarreari emango diogu guk dirua; hori izango da taldeei dirua emateko kanala.

Patri Urkizu: Ondorio edo konklusio bezala, hemengoak ikusi ondoren, eskaera bat egingo nuke. Behin batean, ba omen ziren herri batean ez dakit zenbat antzerkizale, hemen bildurik gaude-nak baino gehiago; eta agintean zeudenak konturatu omen ziren oso garrantzitsua zela herria hezitzea eta hari plazer ematea eta herri-ohiturak behar bezalakoak izan zitezen saiatzea; eta hori nola egin pentsatzen hasi ziren, kontutan izanik, hizkuntza bera zutela Ipar eta Hegoaldekoek eta, gainera, Ipar-Hegoaldeetako loturak areagotzeko antzerkia zela biderik egokiena... Agintari horiei eskatuko nieke, helburu hori ez ahanzteko, eta gehitzeko hemen egin diren eskakizunak, batez ere taldeetatik egin direnak.

Mikel Antza: Epilogo bat jarriko nioke ipuin horri. Zuk esan duzun bezala, herri batean antzezleri edo antzerkizale asko zegoen eta agintariiek erabaki zuten antzerkia egitea. Nik esango nuke, herri horretan antzezleri asko zegoela, eta antzerkia egiten zutela; baina orduan agintariiek erabaki zutela zer antzerki komeni zitzairen herritarrei.

(Transkribatzailea: J. M. Torrealdai)

MESA REDONDA: EL TEATRO VASCO HOY
TABLE RONDE: LE THEATRE BASQUE AUJOURD'HUI

El ciclo se cierra con una mesa redonda sobre los problemas actuales del teatro vasco.

Bajo la dirección de Patri Urkizu, la mesa redonda se desarrolla en dos tiempos: en primer lugar, los ponentes dan lectura a su ponencia; seguidamente se procede al turno de intervenciones de la sala.

Daniel Landart diserta sobre los últimos veinte años del teatro en Iparralde y de modo especial sobre su propio quehacer cultural a través de la obra teatral.

Mikel Antza se centra prácticamente en la denuncia de la política teatral del Servicio del Gobierno Vasco, Antzerti, que en nombre del profesionalismo y de la calidad ha ignorado la existencia y aportación de los grupos.

Eugenio Arozena, en su calidad de Director de Antzerti, explica y explicita la política teatral del Gobierno Vasco, señalando el camino recorrido y los logros conseguidos.

Martín Idiákez, director de EATB, explica la filosofía, estructura y organización de esta Asociación que acoge a la mayoría de los grupos teatrales amateurs.

Tras la exposición de las ponencias se procede al diálogo que gira prácticamente en torno a la política cultural y de subvenciones del Gobierno Vasco.

Ce tour d'horizon sur le théâtre basque s'achève avec une table ronde sur les problèmes actuels du théâtre basque.

Sous la direction de Patri Urkizu, celle-ci se déroule en deux temps: tout d'abord, les invités donnent lecture de leur exposé; puis, vient le tour des interventions des personnes se trouvant dans la salle.

Daniel Landart disserte sur les dernières vingt années du théâtre en Iparralde et plus particulièrement sur son propre travail culturel dans l'oeuvre théâtrale.

L'exposé de Mikel Antza est pratiquement centré sur la dénonciation de la politique théâtrale du Service du Gouvernement Basque, Antzerti, qui au nom du professionalisme et de la qualité a ignoré l'existence et l'apport des groupes.

Eugenio Arozena, en tant que Directeur de Antzerti, explique et explicite la politique théâtrale du Gouvernement Basque, en signalant le chemin parcouru et les résultats obtenus.

Martin Idiákez, directeur de EATB, explique la philosophie, la structure et l'organisation de cette Association qui accueille la plupart des groupes de théâtre amateurs.

La présentation des exposés est suivie du dialogue qui tourne pratiquement autour de la politique culturelle et des subventions du Gouvernement Basque.

Amateurismoa versus Profesionalismoa? (edo arazo hau kokatzeko saioa)

Mikel Antza

Maiz, begien bistako zerak aipatzeak harropuzkeriaren edo inozotasunaren usaina hartzen badu ere, kasu zehatz honetan (amateurismoaren eta profesionalismoaren aferan) begien bistako horietako zenbait zera aipatzeari ekingo diot, noizbait aurrerabiderik lortuko badugu, arazo hau ingurune konkretu batean kokatu behar dela erizten bait dut.

Gisa horretara, oroiterazi behar da, adibide puntakoak jarriz, ez gaudela USAn, non high school deritzen eskoletako gazteek trebezia handiz eta medio guztiak eskutan dituztela, ikasturtearen amaierarako Brodway-n noizbait arrakastatsu gertatu ziren obra musikalak antolatzen dituzten. Kalitate txundigarritz muntatu ere, gerora, Hollywood edota aipatutako Brodway-n, beraietako onentsuenek errepikatuko bait dituzte, jarrera, kompetentzia eta inbidiak erreproduzitzen. Ez gaude, era berean, SESBn, non, berriki jakin dudanez, antzerki-talde amateur bat muntatzeko, sindikatuari dirua eskatu besterik ez dagoen; eta non konpainia «erregional» andana dagoen, hala nola antzerki-eskola ugari, programa eta ikasketa oso zehatz eta onuragarriekin (mihi- eta ezpain-gimnasia-tik hasi, antzerki-mota guztiei errepasoa eman, boxeo eta baita eskalada ere praktikatu, eta urtean hamar antzerki-obra errepresentatzera iritsi behar dute ikasleek).

Bering itsasoan topo egiten duten puntako adibide horiek alde batera utziz, gatozen, gure ikus-fokoa hurbilagotuz, Madrile edo Parisera, esaterako; edo, hobe, apur bat hurbilagotuz, Kataluniara, hainbatentzat eredu denera. Onartu behardo da, nekez konpara daitekeela Euskal Herriko egoera azken adibidearekin ere, eta konparatzekotan, aise aterako litzatekeela galtzaile. Katalunian, adibiderik hurbilenean, hizkuntzaren afera kitatua bait dute (hein handi batean); antzerki-ikerketaren mailan esperientzia biziki interesgarriak eskaini dituzte katalanek; orotarik aurki daiteke bertako antzeztaldeen errepertorioetan; eta ikuslego-arazo larriegirik ez dute, antzezleak hezitzerakoan ere gurean baino bide eta aukera gehiago dutelarik.

Hainbatentzat eredu kopiagarri litzatekeen hau (besterentzat Finlandia hotzekoa den bezala) alde batera utziko dugu, gure examina gainditzeko, kopiatzea zipitzik ere interesatzen ez zaigulako, gure arazoak aztertu eta gure estilo propioa lortzea baino; eta, horretarako, aurrenik, ikus dezagun zer-nolako kaligrafiaz ari garen lanean.

Zergatik da arazo amateurismoa?

Amateurismoaz mintzatzerakoan, zail izaten da zenbait ingurutan mespretxu-doinua ez antzematea. Doinu itsusi horren zergatia behin betirako libratzea ez litzateke, zinez, lan txarra izango. Behin betirako libratu gabe (lan txarra ez izateaz gain, lan itzela delako), zergati batzu aztertuko ditut ondoren, gure kaligrafiaren koalitate zenbait ere agerian geratuko direlakoan.

Urte askotan zehar, gure artean, amateurismoa, antzerki independente izen ohoragarriaren pean, antzerkia egiteko modu ia bakarra izan da (euskaraz behintzat, bakarra). Funtzio konkretu eta, zenbaiten ustetan, estrateatralekin, gainera (politika, diktadurari aurre egitea, etab.). Hala izanik ere, azken urteotan profesionalizatze joera estimagarria sumatu da inguruetan (despolitizazio batekin batera). Administrazio hurbilago batek bridak hartzearekin, gauza pil-pilean agertzen zaigu, Euskal Herrian antzerkiak behar larriak ditu eta; antzerkiar orokorki hori badiogu, zer esan euskaraz egiten den antzerkiar mintzatzerakoan?

Errenkadan, hauek lirateke betebeharrak horiek, nire eritziz (eta ziur, baten bat boligrafoan uzten dudala):

- Inguruko hizkuntzetan lan egiten duten antzerkigintzekiko harremanak argitzea.
- Ikerketa bultzatzea.
- Antzerkiaren historiako etapak erretzea (obra klasikoak, etab. errepresentatuz).
- Ikuslegoa erakartzea, kanpaina eta zirkuituen bidez.
- Formazioa taxutu eta bideak ezartzea, antzerkigintzaren arlo guztietan eta bakoitzean.
- Birrindua dagoen azpiegitura saneatzea (antzokiak, promozio-kanalak, etab.).

Arazoen armada beldurgarri horri aurre egiteko, euskal antzerkigintzak arma eskasak agertzen ditu: bi talde profesional besterik ez; talde amateur piloa, zeintzuren bizitza zalantzatsua eta aldizkakoa izan ohi den; euskal talde ia guztiak biltzen dituen EATB izeneko erakunde txiroa; eta borondate asko (beste armaren bat ahaztu izana, litekeena da).

«Antzerti» izeneko Eusko Jaurlaritzaren zerbitzu dramatikoak ahazten dudala pentsa zezakeen norbaitek; baina, ez: nahita ezarri dut «armetatik» aparte, ez dagoelako hain argi etsaiaren «sator» bat ez denik.

Azter dezagun «Antzerti»ren zeregina.

Inguruko hizkuntzetan diharduten antzerkigintzekiko harremanetan, gezurrezko faboritismo zaputzak haizatuz, giroa nahasi besterik ez du egin, gaztelaniaz egiten dutenen artean euskal antzerkia mimatua dagoelako ustea zabalduz, eta, bien bitartean, euskaraz ari direnei hiltzori mingarrian mantentzeko adinako laguntza emanez.

Ikerketari dagokionez, *top secret* lemapean omen dihardute, inork ez bait du inolako proiekturen berri.

Antzerkiaren historiaren garai desberdinetako antzezlanak errepresentatzeari buruz, lan hori kapritxo eta kasualitatearen eskutan utzita dagoela esan behar da; orain arte egindakoan (bi Euripide, Goldoni eta Strindberg) norbaitek logikaren bat bilatuko balu, erotuko litzateke.

Ezin esan daiteke ikuslegoa erakartzeko kanpaina itxurazkorik egin duenik. Zenbait eskolari antzerkia ikusteko aukera eman dio, baina inolako plangintzarik jarraitu gabe. Bestalde, berriki antola-

tu den zirkuitu autonomikoaren frakasoa aurrez iragar daiteke, hainbat talde, baldintza eskasak zirela eta, kanpoan geratu denez.

Formazioari dagokionez, iazko ikasturtea har daiteke «Antzer-ti» eskolaren adibidetzat: irakaslerik ez, plangintzarik ez, grebak, deskontentua. Eta ia gauza bera lau urtetan zehar errepikatu da.

Azpiegitura-kontutan gutxi aurreratu da: antzokiak egon daudenean, egoera tamalgarrian bait daude, eta egoera onean daudena erabiltzeko oztopo eta traba ugari.

Publikazioa da «Antzer-ti»ren fuertetariko bat, itxuraz; askorentzat meritu txalogarria da publikazio-martxa hori. Baina ikus dezagun zein helburu omen zituen hiruhilabetekariak, eta zer den. Sortu zenean, Arozena jaunak esan zuen, aldizkariaren helburuetako bat antzerki-taldeen arteko harremanetarako plaza bilakatzea zela. Argi dago hori horrela ez dela, aldizkari hori ez dela talde guztietara iristen, eta, zenbaitetan, Madrilako Ministerio de Culturaren manupean argitaratzen den *El Público*-n Euskal Herriko taldeen informazio gehiago aurki daitekeela. Antzerki-lanen publikazioa ere plan jakin bati jarraitu gabe egiten da; hau da, lanak iritsi ahala publikatzen dira, zaku batera botako balira bezala, eta zaku horretan denetik sar daiteke (txotxongilo, drama, pastoral nahiz mimorako testu), eta kantitatea da, dirudienez, gehien axola duena.

Zerrenda luza liteke, «Antzer-ti»ren diru-xahuketa lotsagarriaren adierazgarri gisa. Datorren urterako, 86rako, 106 milioitako kopurua egokitu zaie. Mirakulu batek (edota zenbait dimisiok erakarriko lukeen birplanteatze batek) lor dezake horietatik etorkizunerako zerbait zinez probetxagarria lortzea.

Eta zergatik eman «Antzer-ti»ri gisa honetako makilada? Euskal Herrian euskaraz egiten den antzerki gehientsua amateurra delako, talde amateurrez osatua delako, profesional-bokazioa duten talde amateurrez zenbaitetan, eta talde horiek bizkortu, azkartu eta lagundu beharrean, lorategi egokiak aurkitu ezinean dabiltzan profesional indibidualak ekoizteari ekiten diolako «Antzer-ti»k; aipatu taldeak eta horietako partaideak amateurismo mespretxatu eta bortxatu batera kondenatuz (subentzio-kontutan, formazio-kontutan, inkompatibilitateak asmatuz —ezin «Antzer-ti»n aritu eta talde bateko partaide izan—, etab.).

Arazo larriak ditu euskal antzerkiak; eta daukan armarik sendoena, amateurismoa besterik ez da. Horregatik da arazo amateurismoa. Ez da, noski, hilko euskal antzerkigintza: orain arte segitu

du, baita aurreratu ere, baina ez *behar* litzatekeen heinean; ez, baldintzak emanez gero, *ahal* izango lukeen heinean.

Zertarako profesionaldu euskal antzerkia?

Azken ataleko azken paragrafoarekin aditzera emana dut zein funtzio bete lezakeen euskal antzerkigintza profesional batek; hau da, gorago adierazitako behar gorriei erantzun urjentea ematen hastea: ikertu, gisa guztietako obrak muntatzen saiatu, ikuslegoa erakarri obra eta kanpaina egokien bidez (euskalduntzean ere laguntza ederra eman lezake antzerkingintzak).

Baina, horretarako, instituzio publikoek profesionaltze hori ahalazko egin beharko lukete: antzerki-ikuslegoa urria bada, euskaldun ikuslegoa are urriagoa delako, eta gabezia horrek laguntza berezi bat behar du (ez bait gaude egoera normal batean, eta behin eta berriz errepikatu behar da hori). Zirkuitu egokiak Euskal Herri osoan zehar sortu —edo hori egiteko ahalmena duenari, EATBri, bidea eman—, antzokiak egokitu, antzerki-obren produkzio- eta distribuzio-gastuen merkatzea, etabar luze bat.

Kontuz, baina! Profesionaltzea eskatzen dudanean, oso kontutan hartzen dut azken urteotako profesionaltze-trajektorია, zeinari, beste leku batean adierazi bezala (dependentsia sor dezake!), zinez arriskugarri bait deritzot. Azken urteotan lortze-bidean duguna, profesionaltze baldintzatua da, ez azpiegitura eta ez egoeraren aldaketa funtsezkoan oinarritua. Horrela, batzutan fikziozko profesionaltzea dugu, eta bestetan borondate handikoa. Egoera horrek, hala ere, sekulako desgastea dakarkie taldeei, superbizitza bilakatzen da helburu nagusi, eta horrela ez dago, ez egoki lan egiterik, ez behar larri horiei egoki erantzuterik.

Azken batean, aurrera jotzeko behar du profesionaldu euskal antzerkiak, baina profesionaltze hori gerora ere ziurtatuko den moduan lortu behar da; ahalmenak dituztenek horretarako bideak ezarri behar dituzte, protagonismo antzuak alde batera utziz.

Epe laburrera, epe luzera

Guzti honen atzetik, zalantzarik ez, nahikoa argi gelditu da ekonomia dagoela, eta, azken finean, politika. Galdera hauek egin

beharko lirateke ene ustez: Zer nahi dugu izan dadin euskal antzerkigintza bost urte barru? Eta hamar urte barru? Eta 2000. urtearen atarian? Eta nola lor, nahi dugun hori?

Bilera orokorrak behar dira, parte interesdun guztien artean; akordioak lortu, ahal bada; plangintzak egin; 106 milioi zertan erabili pentsatu (nahiz eta eskas izan), ez harri-kartoizko dekoratuetan, lehen haize-boladarekin eta lehen zaparradekin erori eta usteltzen direnetan, oinarri sendoko antzoki egoki baten eraikuntzan baino (baina jadanik hasia behar genuke).

Epe laburrera egiten duguna epe luzerako baliagarri izan dadin; bestela, han-hemenka landatutako oinarri ezdeus anitzegi izango dugu urte batzuren buruan, eta horietan txorien kakaz beteko diren estatua batzu besterik ezin ahal izango da ezarri, desastre hori egin dezaketenen estatua oharagarriak.

Konklusio gisara, gaurko euskal antzerki amateurrak biharko antzerki profesionalaren hazia izan beharko lukeela esan, hor da-goelako potentziala.

Guztiz bukatzeko, beste galdera bat: Zertarako teatroa? Agian, galdera horri erantzuten hasiz gero, gure xede eta helburuak betetzeko bideak ikustatuko ditugu, eta... Baina hori artikululuzeago baterako gaia dugu.

M.A. (1985.11.16)

GAI AK

Euskaldunen aberria euskara dela,
eta beste gauza batzu

Victor Hugo Euskal Herrian

Joxe Azurmendi

Pintxazo batek behartu ninduen lehenengo aldiz Besançon-en gaua pasatzera, uda beroan. Baina, hurrengo goizean, ahalik azkarrena bideari jarraitu beste ametsik ez nuen izan.

Handik urte batzutara, ordea, aukera hobea izango nuen hiria patxadan ezagutzeko. Kaleetan paseoan, Frantzian beti gertatzen dena, «etxe honetan jaio zen XY»ren bat maiz-maiz aurkitzen bait duzu, Besançon-go plazatxo egoki batean, «hara!» esan zuen Maitek, Victor Hugoren jaiotetxea ikusten da bapatean. Hemen jaio zen, beraz. Frantsesok ongi seinalatzen dituzte beren gloriak. Ongitxo ere: geroago, Nancy-ra primaderan etorri eta urrezko eta beltzezko plaza handitik afaltzera zoazela, «hemen Victor Hugoren aita jaio zen» beste kale batean aurkituz, gehiegiegitxo ez ote den, irudituko zaizu. «Eta non ote daude aitonaren, eta berraitonaren, etxe-hormako oroitarriak?». Ama beste muturrekoa zuen, nolana ere: «naquit d'un sang breton, ama alegia, eta lorrain à la fois», aitagatik hori, esaten du berak poesia batean.

Besançon Franko-Konterriko eskualdearen hiriburua da gaur, baina Victor Hugok berak «vieuille ville espagnole» zeritzon bere

sorterriari. Ez dut ezer espainolik inon ikusten, Granvelle jauregia edo ez bada behintzat. Baina Granvelletarrak ez ziren espainolak, Karlo V.aren politika inperialista espainolaren zerbitzari guztiz iaioak baziren ere. Biblioteka famatua ikustera noala, ez dakit nondik etorri zait burura, Karlo V.aren Kantzelari Kardinale Granvelteren aitortle eta predikaria, Madrilen, zein eta mistiko euskotar bat izan zela, Frai Diego Lizarrakoa, nafarra. Besançon-dik Lizarra eta Madrileraino, zenbat halako «espainol» munduan barrena, Inperioa eraikitzen!... Nafarroa ez zen konkistatu zaharra. Enperadorearen Gortean ordurako hainbat nafar aurkitzen dugu halere. Besançon burgundiarra, Habsburgo etxearena izana, 1678an etorri zen erresuma frantsesari itsastera. Historiaren xelebrea da. Horregatik iruditzen ote zitzaion oraindik espainola, ehun eta hogeitalau urte geroago jaiotako umeari?

Historiarentzat ehun eta hogeitalau ez da urte asko. Gutxiago, historiaren erromantiko batentzat. Paraje hau zergatik den Frantzia, ez Suitza, Alemania, edo ez dagoen, baina hementxe egon zitekeen edozein beste Estaturen bat, gogoeta zoroak eginez jarraitzen dugu paseoa kalean gora. Leku polita da solaserako eta ametsetarako. Erromatarren Porta Nigra bat hemen ere, Treveris-en bezala. Katuak, erromatarren hondakinak dauden edonon bezala. Vauban-en harresi sendo, bortitzak, Baionan eta bezala. Baina Victor Hugok ez du maite Vauban: «les chefs-d'oeuvre de Vauban gâtent les chefs-d'oeuvre du bon Dieu» idatziko du Baionan hain zuzen.

* * *

Victor Hugo 1811n lehenengo aldiz Baionara etorri zenean, ez zen, berak sinesterazi nahiko ligukeen zazpi urteko umea, bederratzitzi urteak ongitxo kunplitu zaizkion muttikoa baizik. Horrela esplikatzeko da Baionaren hain oroipen bixia izatea («Bayonne est pour moi un souvenir d'enfance»), bere lehenengo maitemin-birlorearen hemen loratu izan omena ere. Amarekin etorri zen, senar apartatuarekin bakeak egin nahita Madrilerara zihoala, Baionan hila-bete geratuz.

Joseph Léopold Sigisbert Hugo, poetaren aita, zurgin-semea bera, Jenerala zen Madrileko okupazio-tropa napoleondarrean. Nahikoa famatua, gerrilari espainolen kontrako bere erasoengatik. Sona eman diona, edo errazago gogoratzen zaiona, Italian Fra Dia-

voloren «bandido» kalabriarrak apurtu izana da. (Gerrilariak, bis-tan da, orduan ere bandidoak izaten ziren. Eta Victor Hugoren aita horrelakoak txikitzen zen espezialista).

Literatur historiaren bideak, haatik, beste batzu izaten dira eta Jeneralei burla egiteko bere modu kapritxosoak asmatzen ditu. Victor Hugo Besançon-en jaio zen urte berean, beste nobelista handi bat ere jaio zen mundura Villers-Cotterêts-en, Jeneral napo-leondar baten semea berau ere, eta ez zuen burutazio hoberik izan-go, Victor Hugoren aitak hondatutako bandido kalabriar horixe askatasun-borroka-ren sinbolo gisa goraltzea baino: Alexander Dumas aita, noski. Eta literatura baino gutxiago ez izateko, musi-kak berak ezin ukatu izan dio Parisen bandido kalabriarrari bere Auber-txoa, Verdi bat izatera iristen ez bada ere. Zeinek ezagutzen du gaur Joseph Léopold Sigisbert Hugo Jenerala, Siguenzako Konte izendatu eta ohoratua, herri pasmatuak Fra Diavolo deitzen zuen Michele Pezza triste bat glorioski garaitu zuena? Gure umeak berak, ordea, «Diavolo! Diavolo!» kantatzen entzunez dibertitzen dira oraindik.

Hernani bera, egia esateko, Parisen halako harramantzak sortu zituen —«la bataille d'Hernani»— gaur seguru asko erabat ahaz-tuta zegokeen, Verdiren operagatik ez balitz.

Eta txiste guztiaren pointe gaiztoa: Victor Hugok *Hernani* Pa-risen eskandalu artean inauguratu ezin zuen urte berean, ospatzen zuen txalo artean *Fra Diavolo*-k premiera. Historiaren xelebrea hori da.

Madrilera gindoazen, beraz, aitarekin bakeak egitera: Baiona, Irun, Donostia, Hernani. Gazte-denboran asko intrigatzen nin-duen Verdiren eta Victor Hugoren *Hernani* izen horrek: nondik aterea ote zuten? Bai, Gipuzkoako herriaren izenetik; baina obrak, gero, ez du herri horrekin zerikusirik. Nonbait, Madrilerantz he-mendik pasa zenean, izena gustatu egin zitzaion (doinutasun han-di, gozokoa omen da) eta bere drama iraultzaileko protagonista-rentzat hautatu zuen gero. Herri baten izena, Victor Hugoren fan-tasiak pertsonaia batena bihurtu du.

Eta «Gastibelza, l'homme à la carabine»? (hori ez bait du Mark Legassek asmatu!). «Guitare» poesia, *Les Rayons et les Ombres* baitan (XXII), fantasmada hutsa da, bere Antequera, Toledo, Kar-lomagno, Infante don Ruy eta erromantikoen saltsa espainol topi-ko guztiekin. Eta ez da bereziki biribila ere, neure kontzientziara-ko behintzat. Baina akabuaren akabua da ia, gero Victor Hugok

berak Miarritzeko neska bati kantu hori entzun nahi izatea («en patoisant quelque peu» badaezpada), kantazahar bat balitz bezala. Eta, hori da komeria, Victor Hugok azkenean lortu egin du, bere komentaristei oinarrian herri-kanta batetaz baliatu zela sinesteraztea. Nondik arraio sortu ote zuen, halere, «Gastibelza» izena? H. Gavel-ek «gazte beltza» izan zitekeela uste zuen. Pio Barojak Sagastibelza karlisten buruzagiarekin erlazionatzen du, eta Justo Garatek Barojari emango lioke arrazoia. Dena dela, Gastibelza pertsonaiak berak euskaldunaren itxura-arrastorik ez du, izena gorabehera, beste Hernani harekin gertatzen zen era berean.

Modu berdintsuan, modu nahikoa fantastikoan alegia, Victor Hugok askotan aipatzen ditu euskal izenak eta parajeak. *La légende des siècles*-en, adibidez, Orreaga-ingurukoak (*Roncevaux, val de Bastan*, pirinio mendiak), edo *Ibañchaval* bat VIII. mendeko Asturiasen, in *Petit Roi de Galice*. 1823ko *Mon Enfance* poesian, aipatzen ari garen umetako bidaia kontatuz, «je franchis le Bergare où mugit la tempête», oroitzen da (edo beti fantasiatu egiten du), eta geroxeago:

«L'Espagne me montrait ses couvents, ses bastilles;
Burgos, sa cathédrale aux gothiques aiguilles;
Irun, ses toits de bois; Vittoria, ses tours...»

Eta abar. Neu geratu naiz harrituta, gazte-denboran hartutako zenbat apunte neukan paper zaharren artean Victor Hugoren obretatik. Orain, berriro irakurtzean, ezin esan nezake haren poesiek zinez asko entusiasmatzen nautenik. Orduan, baina, Victor Hugoren deiadarra herri frantses tiranizatuari «Lazare! Lazare! Lazare! Lève toi!» (*Au peuple*, II, 3), Salvatore Mitxelenaekin erlazionatuz apuntatzen nuen, eta «Debout, vous qui dormez! — C'est l'ange Liberté, c'est le géant Lumière» (*Stella*), Miranderekin.

Dirudienez, garai hartan oraindik irakurri egiten genituen autore erromantikook. Euskal Herriko bigarren egonaldian berak idatzi zigunez, 1843an Espainiak («toujours arriérée») Rousseau irakurtzen zuen (Pasaiaiko bere ostatu-gelan ere Rousseau-ren obrak aurkituko ditu). Orain, aldiz, agian Jean-Jacques askorik ez da irakurtzen, Victor Hugo bera apenas irakurtzen omen da Frantzia bertan. Gaur ere, ordea, euskaldun preso batek, desterratu batek, seguraski ez lituzke gure denboran baino gutxiago ulertuko *Les Chatiments*: «On ne peut pas vivre sans pain, / On ne peut pas non plus vivre sans la patrie». Etsi-etsian, «on ne veut» esango nuke nik neuk. Baina agian zerbait zahartzen ari naizelako.

* * *

Mandolina eta panderetako Espainiaren irudiaren ondoan, Euskal Herriaren irudi topiko bat ere izan du literatura frantsesak. Voltaire-k espresatu omen zuen erakoa alegia, pirinioetan dantzan aritzen den herriarena¹. Victor Hugok deskribatu digun Euskal Herrian, ez dira guztiz falta honelakoen oihartzunak («A Pasages, on travaille, on dance et on chante»). Baina XIX. mendeak maiteago izan ditu bestelako topiko batzu: euskotar bandidoak eta kontrabandistak, esate baterako, Merimée eta Bizet edo, zuzen banabil, musikari Schubert-enganaino iristeko Alemanian (Erdi Aroko Santiago-erromesen antzera, bestealde).

Lagun artean askotan aipatzen da «parler (le français) comme un Basque espagnol» errefrau frantsesa, mintzaira arrotz baten arras gaizki mintzatzea adierazteko (eta segituan «basque» ala «vache» eztabaida sortzen da beti). Victor Hugok «courir comme un Basque» aipatzen du aspaldiko esaera frantses famatu gisa. Hone-taz besterik ezer ikusi izanik ez dut gogoan, behin Johannes Herbst-i irakurri niona baino; alegia, Iraultza Frantsesa arte, korrikalari famatuak izaten omen zirela euskaldunak. Korrikalari profesionalak, egunean 20 milia frantses ibiltzeko trebe, Herbst-ek miresmenez seinalatzen zuenez (baina zenbat ote da 20 milia frantses hori?). Bitxiki jantzirik, tafetan-gerriko luzea gerrian, kolorezko lumak, bolanteak, xingolak eta litsak, nagusiaren makila eskuan, zalgurdiarer aurretik ibiltzen omen ziren lasterka. Eta XVII. mendeko poeta baten testu hau zekarren, zeinena denezkorik gabe:

Précédant un carrosse et qui font faire place,
Automates courants et biscayens de race
Qu'on équipe à grands frais, portant visage humain,
Legers comme le vent, espèce d'homme enfin,
Qui conçoit, qui répond, qu'on dresse, qu'on élève,
Renvoyé s'il vieillit et remplacé s'il crève.

Ez dira orainago lasterkariak Orixeri inspiratzen zizkioten doinu homerikoak prezeski!

Victor Hugok sarri deskribatu duen gauza bat, jendea nola jantzita dagoen, da. Neska gazteak maiz ortuts agertzen dira (eta nesken hanka handiak obserbatzen ditu Gipuzkoan zein Nafarroan); hile txirikorda luzea bizkarrean behera, «à la mode du pays» (errepikatzen duen gauza bat da), bertsolariak esaten zuen painue-

lua, etab.; gizona: bi botoeko lebita urdina, etab.; kapela zabal handiak apaizek, puroa erretzen, tigreak baino jatunagoak eta argalagoak iltzeak baino. Zer jaten den, zer janzten, kaleak eta etxeak nolakoak diren, elizak, fondak, orain ehun eta berrogeitar urteko herri eta jendeen deskribapen-piloa. Eta bere oharkizun kuriosoak han-hemen: Iruñeko ardoa txarra da, esaterako (zahagi-gustua du, alegia!); errestiturazioak are txarragoak («Par pitié, bombardez les anciens édifices, ne les restaurez pas. La bombe n'est que brutale, les maçons classiques sont bêtes»).

Maliziazko oharkizun bat Nafarroako katea famatuari egiten dio («behiala Frantziako eskudoaren erdia betetzen zuena»). Katedraleko klaustroko kapera batean, Antso Azkarraren kateaz egindako burdinsareto bat aurkitzen du, eta Navas de Tolosa-ko hazainaren esplikazioa latinezko koarteto batean: «Je n'ai rien à répliquer à ce quatrain, apuntatzen du, sinon que le travail de la grille dénote le quatorzième siècle et point du tout le treizième». Victor Hugo ez dago Errege Antsoaren eta miramamolinararen kontuak sinesteko...

* * *

Napoleon III.ak Miarritze edo Maria Kristinak Donostia baino lehentxeago, XIX. mendean hasieran, oso modan jarri ziren Europako jende jauntxoaren artean alpinismoa eta uberuagak. Ingelesek, arazootan beti aurrelari, modaren furi-furian Cauterets balneario piriniarra jarri zuten. Aspaldian zen hau balneario famatua. XVI. mendean Margarita Nafarroakoak hemen idatzi zuen *Heptameron*-a. Baina gero, Parisen azpian hegoaldea ilunduz gero, ahaztuta geratu zen, joan den mendean ingelesei eskerrak berpiztu arte. Hango ugatsak eta mendi-harkaitzak eta haizkorriak eta zuloak ziren justu «le mal du siècle» sendatzeko izpiritu erromantikoek behar zutena. Eta Chateaubriand, Lamartine, Victor Hugo, H. Heine, Flaubert, George Sand, Baudelaire... literato bañistak samaldan datoz Piriniora.

Eta nola jendea orduan ez zen gaurko presa larriz bidaiatzen, horietako asko, Cauterets-en egon aurretik edo ondotik, inguruok bisitatzen ibiltzen ziren. Batzutan Euskal Herriaz oso informazio interesgarriak ere utzi dizkigute (gogoratzera noan Victor Hugoren hauexek ez dira besterik; eta gure Txaho bera, *Voyage en Na-*

varre, testuinguru literario honetan kokatzen da; H. Taine bezala, *Voyage aux Pyrénées*). H. Heinek, adibidez, hainbat euskal motibo sartuko du bere poesietan, eta ez Sir William-i bere gustua hamahiru mila Louis kostatzen omen zitzaion Faubourg Saint-Denis-eko dama galant hura bakarrik («Am Golf von Biscaya / Hat sie den Tag erblickt»). Ikustea dago *Atta Troll* osoa (1841): Orreaga, Don Karlo, Espartero, eta arkakusoak, mandolinak, tramoia ritual fantastiko guztia ezezik, han daukagu agoteen arazo soziala ere («In den Herzen der Baskesen / Würmelt heute noch der Abscheu / Vor Cagoten»). Heinek, alabaina, Cauterets Euskal Herrian zegoela, uste ez ote zuen, iruditzen zait. Dena dela, ez legoke gaizki, norbait animatuko balitz honelako datutxoak biltzera, denbora pasa. Ahaztu gabe, euskara bera bastante modan jarriko zuen Humboldt-en lana ere 1821ekoa izan zela. Giro bat dago, beraz, mendearen lehen erdian, Euskal Herriaren inguruan.

Giro horretan heldu zen, 1843ko uztail-abuztuetan, Victor Hugo bigarren aldiz Euskal Herrira, 41 urterekin orain. Heldu baino lehen jada, Bordeletik Baionara bidean, gure historia modernoko konstante batekin topo egingo du: exilatu politikoeekin. Esparteroren gobernu kili-kolo dago, albaramendu berriak bistatzen dira, eta «bideak espainolez betetzen ziren, oinez, zaldiz, zalgurdiz, andanaka nahiz banaka». Handik aurrera, makina bat halako ikusi beharko du iparraldean, gerra karlisten txikizioa ikusi beharko duen moduan hegoaldean. Oraindik ez da zaharra lehenengo karlistada.

«Gerra honek bazter guztietan utzi ditu bere trazak. Naturarik ederrenaren erdian eta kulturarik ederrenaren erdian orobat, zure gerriraino altxatzen diren tomate-baratzeen artean, uzta bakoitzeko goldea bi aldiz pasatzen den artasoroen artean, bapatean etxe bat ikusten duzu kristalik gabe, ate gabe, teilatu gabe, bizilagunik gabe. Zer da hori? Begiratzen duzu, begira. Hormarrietan sutearen trazak. Zeinek erre du etxe hori? Karlistek. Bide-buelta bat. Eta horra beste bat hortxe. Zeinek erre du hau? Kristinoek. Hernani eta Donostia artean, bidean ikusten nituen hondakinak zenbatzea pentsatu nuen. Bost minututan hamazazpi banituen kontatuak. Amore eman nuen».

[Eta borobilki sententziatuz:] «Les nations en guerre connaissent le droit des gens, les partis l'ignorent».

«1833tik 1839rako gerra hori basatia eta biolentoa izan da». Donostiatik irteeran bertan, hiru konbentu erreta: bat kristinoek, bi karlistek. Pasaian etxe-mordoa karlistek kiskalita. Edonora jo-

an, beti estampa bera. «Les deux tiers des villages sont ruinés par les carlistes, à moins que ce ne soit par les cristinos».

Karlistenganako nahikoa sinpatia handia erakusten du, halere («Helio était un héros», «Zumalakarregui était un vrai Basque», etab.). Don Karloren Gortea, aldiz, ez du batere maite, haren inguru deboto, klerikala bereziki («influentzia klerikal» horrekin borrokan agertzen digu Zumalakarregi, «¡al diablo los frayles!» errepikatuz). «¿Qué piensa Ud. de don Carlos?», galdetu zion gaztelaniaz kapitain karlista ohi bati: «Il me répondit en français: *C'est un imbécile*».

* * *

Karlismoaren barruan, elkarrekin ongiegi ez omen zetozen bi alderdi bereizten ditu: erregezaleena edo Gortea, eta «fueristena». Zumalakarregi espreski fuerista bezala azaltzen da, karlismoaren egiazko indarra fuerista horiek zirela aitortuz.

Baina zer dira «fuerista» horiek? Nola erdibitzen da alderdi armatu bat —karlista— berriro beste bi alderditan? Zer jende-modu da fuerista-jende euskaldun hau? Non gaude, gero?

«Je suis en Espagne», idazten du Victor Hugok abuztuaren 2an Donostiara iristean. Eta pasarte frantses dexente sartu badut orain arte, apropos ari nintzen, hemendik aurrera frantsesa parra-parra sartu nahi nuke eta. «Ceci est, jarraitzen du, un pays de poètes et de contrebandiers. La nature est magnifique; sauvage comme il la faut aux rêveurs, âpre comme il la faut aux voleurs. Une montagne au milieu de la mer. La trace des bombes sur toutes les maisons, la trace des tempêtes sur tous les rochers, la trace des puces sur tous les chemins; voilà Saint-Sébastien».

Bai? Egiaz Espainia ote da lurralde hau? («Mais suis-je bien ici en Espagne?»). Nik ez dakit Victor Hugok Txaho ezagutuko ote zuen, baina lur honen edo jende honen berezitasunari poliki erreparatu ziola zalantzarik ez dago. Laster sumatuko du: hau ez da Espainia. «Saint-Sébastien tient à l'Espagne comme l'Espagne tient à l'Europe, par une langue de terre. C'est une presque île dans la presque île; et ici encore, comme dans une foule d'autres choses, l'aspect physique est la figure de l'état moral. *On est à peine espagnol à Saint-Sébastien; on est basque.* — On parle bien un peu de castillan, mais on parle surtout *basquence*...»

Donostiak, orduan, 15 mila arima inguru izango zuen. Euskal Herrian ibili ahala, gero eta gehiago markatuko digu herri honen berezitasuna, originaltasuna. Bidasoa pasatzerakoan, oraindik «semble faire la frontière de deux langues comme de deux pays et garder la neutralité entre le français et l'espagnol», idatziko du bere agendan (uztailaren 29). Gero Irun, Hondarribia, Astigarraga, Donostia, Hernani, Tolosa ezagutuko ditu. «Sous le côté des moeurs, toutes ces villes-ci, en deça comme au-delà, Bayonne comme Saint-Sébastien, Oloron comme Tolosa, ne sont que des pays mixtes. On y sent les remous des peuples qui se mêlent. Ce sont des embouchures des fleuves. *Ce n'est ni France, ni Espagne; ni mer, ni rivière*».

Ohar berdintsuak idatziz jarraituko du Pasaian («Chez qui est-on quand on est à Pasages?... Est-on en Suisse ou en Castille?»), eta oharkizun berdinak behin eta berriro, bidean topatu ahala aipatzen dituen jendeez, hizkuntzari zoli ohartzuz bereberki («La langue espagnole, idazten du behin Donostian, est ici une étrangère comme la langue française»).

Espainiara etorri uste zuen, baina hau ez Frantzia eta ez Espainia atera zaio. Muga-herri bat da, eta bere izatea, bisitari harritarren begietan, ez bat eta ez bestea izate horixe da. Diferentea da, bestelakoa da. Bera da, eta bera izatea «muga-herri misto bat» izatean datza. Edonondik edonorako bideak, jendeak, hizkuntzak, ohiturak, gurutzatzen dira hemen. Giza paisaje etengabe aldakor bat da historian, mila aurpegi desberdinez, baina tinko iraunez bere nortasunean, berez mugikor izatea duen nortasun irme horretanxe. Iruñera iristean berriro idatziko du: «Ceci est bien la vraie Espagne». Ez da denbora asko pasako hemen ere, berriro bere ohizko oharretara itzultzeko: «Ville vasconne selon les uns avec le nom antique de Pompelon; ville romaine selon les autres avec Pompée pour fondateur. Pampelune est aujourd'hui la cité navarraise dont la maison d'Evreux a fait une ville gothique, dont la maison d'Autriche a fait une ville castillane, et dont le soleil fait presque une ville d'Orient». Ez, Victor Hugoki Euskal Herrian ezin du ezer espainol edo frantses jator gisa definitu. Beste zerbaít da.

Jeneral napoleondarraren semeari ez zaio ezkututzen, are burgesia European herriok Estatuaren baitan zukutzen ari zen mementutu justuan, herri «berezi»ontzat ez zegoela etorkizunik. Ikusten zuen, ikusi, Estatuek irentsi egingo zituztela. Baina begira nola agertzen duen berak historia guzti hori, aldi berean lehen karlista-

daren bere interpretazio biziki entzungarria ematen digula. Bere luze osoan aldatuko dut pasartea:

Sans doute cette unité vascongada tend à décroître et finira par disparaître. Les grands Etats doivent absorber les petits; c'est la loi de l'histoire et de la nature. Mais il est remarquable que cette unité, si chétive en apparence, ait résisté si longtemps. La France a pris un revers des Pyrénées, l'Espagne a pris l'autre; ni la France ni l'Espagne n'ont pu désagréger le groupe basque. Sous l'histoire nouvelle qui s'y superpose depuis quatre siècles, il est encore parfaitement visible comme un cratère sous un lac.

Jamais la loi d'adhésion moléculaire sous laquelle se forment les nations n'a plus énergiquement lutté contre les mille causes de toutes sortes qui dissolvent et recomposent ces grandes formations naturelles. Je voudrais, soit dit en passant, que les faiseurs d'histoire et les faiseurs de traités étudiassent un peu plus qu'ils n'en ont l'habitude cette mystérieuse chimie selon laquelle se fait et se défait l'humanité.

Cette unité basque amène des résultats étranges. Ainsi le Guipuzcoa est un vieux pays de communes. L'antique esprit républicain d'Andorre et de Bagnères s'est répandu depuis un siècle dans les monts Jaitzquivel, qui sont en quelque façon le Jura des Pyrénées. Ici l'on vivait sous une charte, tandis que la France était sous la monarchie absolue très chétienne et l'Espagne sous la monarchie absolue catholique. Ici, depuis un temps immémorial, le peuple élit l'alcade, et l'alcade gouverne le peuple. L'alcade est maire, l'alcade est juge, et il appartient au peuple. Le curé appartient au pape. Que reste-t-il au roi? le soldat. Mais, si c'est un soldat castillan, le peuple le rejettera; si c'est un soldat basque, le curé et l'alcade auront son cœur, le roi n'aura que son uniforme.

Au premier abord, il semblerait qu'une nation pareille était admirablement préparée pour recevoir les nouveautés françaises. Erreur. Les vieilles libertés craignent la liberté nouvelle. Le peuple basque l'a bien prouvé.

Au commencement de ce siècle, les Cortès, qui faisaient à tout propos, et souvent d'ailleurs à propos, de traductions de la constituante, décrétèrent l'unité espagnole. L'unité basque se révolta. L'unité basque, acculée à ses montagnes, entreprit la guerre du Nord contre le Midi. Le jour où le trône rompit avec les Cortès, c'est dans le Guipuzcoa que la royauté effrayée et traquée se réfugia. Le pays des droits, la nation des fueros cria: *Viva el rey neto!* L'antique liberté basque fit cause commune contre l'esprit révolutionnaire avec l'antique monarchie des Espagnes et des Indes.

Et sous cette contradiction apparente il y avait une logique profonde et un instinct vrai. Les révolutions — insistons sur ceci — ne

traitent pas moins durement les anciennes libertés que les anciens pouvoirs. Elles remettent tout à neuf, et refont tout sur une grande échelle; car elles travaillent pour l'avenir, et elles prennent dès à présent la mesure de l'Europe future. De là ces immenses généralisations qui sont, pour ainsi dire, les cadres des nations de l'avenir et qui s'approprient si difficilement aux vieux peuples, et qui tiennent si peu compte des vieilles mœurs, des vieilles lois, des vieilles coutumes, des vieilles franchises, des vieilles frontières, des vieux idiomes, des vieux empiétements, des vieux nœuds que toutes les choses font, des vieux principes, des vieux systèmes, des vieux faits.

Dans la langue révolutionnaire, les vieux principes s'appellent *préjugés*, les vieux faits s'appellent *abus*. Cela est tout à la fois vrai et faux. Quelles qu'elles soient, républicaines ou monarchiques, les sociétés vieilles se remplissent d'abus, comme les vieux hommes de rides et les vieux édifices de ruines; mais il faudrait distinguer, arracher la ronce et respecter l'édifice, arracher l'abus et respecter l'Etat. C'est ce que les révolutions ne savent, ne veulent ou ne peuvent faire. Distinguer, choisir, élaguer, elles ont bien le temps vraiment! elles ne viennent pas pour sarcler le champ, mais pour faire trembler la terre.

Une révolution n'est pas un jardinier; c'est le souffle de Dieu.

Elle passe une première fois, tout s'écroule; elle passe une seconde fois, tout renaît.

Les révolutions donc malmènent le passé. Tout ce qui a un passé les craint. Aux yeux des révolutions, l'antique roi d'Espagne était un abus, l'antique alcade basque en était un autre. Les deux abus ont senti le péril et se sont ligüés contre l'ennemi commun; le roi s'est appuyé sur l'alcade. Et voilà comment il s'est fait qu'au grand étonnement de ceux qui ne voient que les surfaces des choses, la vieille république guipuzcoane a lutté pour le vieux despotisme castillan contre la constitution de 1812.

Ceci, du reste, n'est pas sans analogie avec le fait de la Vendée. La Bretagne était un pays d'Etats et de franchises. Le jour où la République une et indivisible fut décrétée, La Bretagne sentit confusément que l'unité bretonne allait se perdre dans la grande unité française; elle se leva comme un seul homme pour défendre le passé et lutter pour le roi de France contre la Convention nationale.

Les anciens peuples qui combattent de la sorte sont trop faibles pour descendre en plaine et livrer des batailles rangées aux races nouvelles, aux idées nouvelles, aux armées nouvelles; ils appellent la nature à leur aide; ils font la guerre de bruyères, la guerre de montagnes, la guerre du désert. La Vendée fit la guerre de bruyères; le Guipuzcoa fit la guerre de montagnes; l'Afrique fait la guerre du désert.

* * *

«EUSKARA EUSKALDUNEN ABERRIA DA»

Lehen karlistadaren interpretazioaz eztabaida asko egon da. Bego. Baina aurtengo udaberrian, hain zuzen, Autodeterminazio-ari buruzko Kongresua zela eta, istiluak sortu dira berriro euskal aberriaz, euskaraz, euskal kulturaz, Savater zela medio. Zer da, guretzat, euskara, euskal kultura?

Onaindiak nobela baten itzulpenaren aurkezpena egiten zuela eta Madrilen, telediarriok haren berri ematerakoan, gauean (pixka bat denok lotsatu ginen), «egia al da euskaldunentzat hizkuntza beren aberria dela?», edo horrelako zerbait, galdetu zion interbistatzaileak. Galdera nahikoa zitala da, gure testuinguruan, eta ez dut gogoratzen nola erantzun zuen; baina gogoan geratu zait, franko airoso atera zela. Bai, euskara aberri bat da, erantzuteko ausardia izan zuen, nabarmenki erantzun «arrazionalago» eta «ilustratuago» bat probokatu nahi zion interbistatzaileari.

Ez naiz orain guzti horietaz gogoratzen, Victor Hugori buruz idazten ari naizelako; alderantziz, guzti horiek gertatzen ari zirenean, ni beti Victor Hugorekin gogoratzen nintzen. Haren pasarte sonatu batzurekin. Inoiz irakurri izan ditudan esaldi gogoangarrienetakoak bait dauzka puntu horretaz.

Victor Hugo kanpotarra zen, arrotza zen Euskal Herrian. Bertakoak egingo lukeen baino agian hobeto, laster egin zuen esperientzia, hitz batzu euskaraz hitz eginez gero, jendeak, lehen fidakitzak, zein adiskideki hartzen zuen (Orain ez dakit nola izango den, baina esperientzia hori mila aldiz egiten zen lehen). Victor Hugok ezin hobeki adierazten du: «Dites un mot basque à un montagnard dans la montagne; avant ce mot, vous étiez à peine un homme pour lui; vous voilà son frère».

Baina beste hau zen, zoragarria, aipatzera nindoana. Herri euskaldunaren berezitasuna, ez espainol eta ez frantsestasuna, azpimarratu eta, bere gogoeta batean honela jarraitzen du:

Aspect singulier d'ailleurs et digne d'étude. J'ajoute qu'ici un lien secret et profond, et que rien n'a pu rompre, unit, même en dépit des traités, ces frontières diplomatiques, même en dépit des Pyrénées, ces frontières naturelles, tous les membres de la mystérieuse famille basque. Le vieux mot *Navarre* n'est pas un mot. On

naît basque, on parle basque, on vit basque et l'on meurt basque. La langue basque est une patrie, j'ai presque dit une religion.

Ez dugu iruzkin batekin dena lardaskatuko; aski izango da berriro irakurtzea (A!, eta 1843koa da).

* * *

Eskurtso txiki bat, orain, bidean.

Seguruena erromantiko batek bakarrik esan zezakeen hain poli-
liki. Baina hizkuntza/aberriaren ideia, hobe konstatazioa, askoz
lehenagokoa da nolabait. Eta, beti Adan eta Ebarekin ez hasteko,
grekoak eta, Gorgia bat esaterako, utzi egingo ditugu. Nahi due-
nak Herodoto baitan ikus dezake halere (VIII, 144), nola sentitzen
zuten greko izenaren harrotasuna eta hizkuntz aberkidetasuna, V.
mendean jadanik k.a.

Ez da berria, ez. Aro Modernoaren hastapenetako teoriko so-
zialak, edo politikoak nahiago bada, ohartuta zeuden hizkuntzaren
esanahi honekin. Horregatik, Printzeak konkista ditzakeen herriei
buruz Machiavellik egiten dituen berezkuntzetan, aurrenekoa ho-
rixer da: hizkuntza berdineko ala diferentekoa den konkistatzeko
herria. Hizkuntza berdinekoak, behin konkistatu izanez gero, aise
mantentzen omen dira menpean. Adibideak ematen ditu. «Pero
cuando se conquistan Estados en distinta provincia, con distintas
lenguas, costumbres y leyes, nacen grandes dificultades para rete-
nerlas».

(Parentesi artean, kasik anekdota gisa, zera gehituko nuke: ba-
dira «Napoleonen oharrak Printzearen irakurketari» ohi deritzen
apunte batzu, guri berdin zaizkigunak harexenak izan ala inguruko
beste norbaitenak, izpiritu konkistazale berdinenak dira eta. Na-
poleonen Italia konkistatzeko asmoak agertuz, honelaxe komenta-
tzen du aipatu dugun Machiavelliren esaldia: «Prescribiré allí [Ita-
lian] el uso de la lengua francesa, empezando por el Piamonte, que
es la provincia más cercana a Francia. Para introducir las costum-
bres de un pueblo en otro extranjero nada resulta más eficaz que
acreditar allí su lengua»).

Zalantza gabe Machiavellik ezagutzen zuen Dante, *De vulgari
eloquentia* (Lib. I, 1. eta 18-19. kap.), non, XIV. mendean hasie-

retan, italiararen batasuna garbi-garbi Penintsula politikoki bateratzeko ideiarekin lotzen bait da.

Petrarca utzi egingo dugu. Aberria izan ezezik, hizkuntzak aberria egin egiten du.

Begira Thomas More-ren *Utopia*-n ere nola hasten den gizarte ideal baterako baldintzen azalpena: «Uhartea 54 hiritan banatuta dago (...), zeharo berdinak beren mintzairan...»

Machiavellik 1513an idazten zuen, Thomas More-k hiru urte geroago. Mende horretan bertan hasi zaizkigun euskal autoreek, halaber, hizkuntzaren kontzientzia sozial garbia erakusten dute, Etxeparek, Leizarragak, nahiz Garibaik (autore espainolak, Nebrija eta, ez aipatzeko). Aitorpen nahikoa esanahitsua dauka, zentzu honetan, Lizentziatu Andres Pozakoak (1587): «los de esta provincia (...: euskaldunak) no se avenían ni avienen bien en su patria [Ya podía ser la causa de tan diferente término, que en sus tierras... se hallan algo angostos y apretados]; fuera de ella es mucho de notar lo que se honran, aman y ayudan, y esto sin otra ni más conocencia, salvo de ser *compatriotas de la lengua vascongada*». Zer duda, hizkuntza aberria da.

Alderantzikoa lapidarioki konstatatzen du Hobbes-ek *Leviathan*-en (1651): «Los *extraños*, esto es, hombres (...) *que no hablan la misma lengua*, se subestiman habitualmente unos a otros».

Jakina, honek denak ez du inor mugituko, lehendik mugituta ez badago, euskaraz, euskal kulturaz eta honelakoez axolatzera. Norbaitek esan lezake, esan, bera ez dela txikikeria horietaz arduratzen, interesatzen zaiona (bere aberri kulturala) Goethe dela, beste ez dakit zein, eta Kant. Litekeena da. Oso litekeena da, ordea, interesatzen omen zaion Kant hori, esate baterako, Kanten zati bat besterik ez izatea.

Izan ere, haren irakurleak ezin ahaztu izaten duena bait da, Kanten beraren aitortza, nola berak ere garai batean ez omen zituen aintzakotzat hartzen arazo filosofiko eta zientifiko gorenak besterik, gutxiengo gutxiren kultura espezializatua alegia, eta nola Rousseau-k erakutsi zion apreziatzen, kultura egiaz gorena herriarena eta gizadi xehearena dela, eta han behar dituela filosofiak oinak hartu, goirik ez bait gabea.

Ez dago zergatik sinplifikazioetan erori. Egon daiteke bat Kant ez bakarrik interesaturik, edo kultur produzitzaile «altu»ez bakarrik: edozeinen eskubidezko jokabidea da. Jokabidea bera ez da

jokabide kantianoa izango, halere. Eta Kantez interesatu bakarrik ez, baina Kant irakurri ere egiten badu, agian ohartuko da noizbait.

* * *

Aukeran kantianoagoa bait litzateke, horrela hitz egiterik baldin balego, Victor Hugok egin duen moduan herriko jendeaz, kulturaz, etxegintzaz, janariez, janzkeraz, ohiturez, lanerako moldeaz, interesatzea. Herri batek gogokoenak dituen margoez, esate baterako. Zeintzu direla, uste duzu, atzera geure arlora etortzeko, «euskal koloreak»? Zuri-gorri-berdea, ezta?

«Du reste, irakur dakioke Victor Hugori, la jeune laveuse est plein de grâce avec son jupon rouge et son corset bleu, les deux couleurs favorites des Basques». Justo Garateri utziko diogu iruzkina: «Creo tenía razón Victor Hugo cuando decía que el rojo y el azul eran [Iraganaldia berak azpimarratzen zuen] los colores favoritos de los vascos, pues la sustitución del azul por el verde sólo data de Sabino Arana. Prueba mi aserto una bandera marítima de los vascos (...). Es una cruz espada roja en fondo azul. Y aún hace poco sostenía el célebre pintor Ignacio Zuloaga (que tiene voto en cuestión de colores en mi opinión) que el azul y el rojo eran los colores vascos».

Osagarri gisa, interesgarria izan daiteke hemen, ehun urte eta piko lehenagoko Santiago-erromes baten Irungo nesken deskribapena (Maniér, 1726): «Vimos en seguida una cantidad de muchachas y mujeres provistas de tan gran belleza con sus cabellos en trenzas, corsés azules y rojos, muy bien hechos, caras más lindas de lo que se puede imaginar», etab. Jantzien koloreez gehiago interesatzen denak, ikustea dauka *Vascos y trajes* liburu zoragarria, M. Elena Arizmendi Amielena.

Victor Hugo gaztelaniaz elkarrizketatu da neska gona-gorri eta gonauntz-urdin lisibajotzailearekin, solasaldia euskaraz hasi eta gero. Zenbat euskara zekien Victor Hugok?

Danièle Lamarque, iazko Hugoren berrargitaratzaileak, euskara ikastera iritsi zela, uste du, jakitera alegia. Gavel-ek, haatik (ez bide zuen biziki maite), «il savait, dio, un peu d'espagnol (très peu, d'ailleurs), et quelques mots de basque». Baina Victor Hugok be-

rak behin eta berriro idatzi du bere bidai oharretan: «je parle basque et espagnol à Pepita»; «je lui répons en basque médiocre»; «je lui ai dit: *Guiltza*»; «je lui ai dit d'un air grave: *Jaincoa berorrerequin*», etab. Dena dela, transkribatu dituen euskarazko hitz eta esaldietatik ia ez dago bat bakarra zuzen. H. Gavelek, Mme. Guillaumie-Reicher-ek eta J. Garatek beren buruhausteak izan dituzte gero, trakeskeria haietatik euskal testu zuzenak ateratzen. Badago, baina, orain arte inork argitu ezin izan duen testutxo bat. Soluzioa aurkitzen dion gure irakurleari, sari handirik ez diogu agintzen, baina bai galanta satisfakzioa. Ea, ba:

Un des pâtres vient de s'approcher de moi; je l'ai regardé fixement; ils s'est enfui en criant: —Ahuatlacouata! ahuatlacouata!

Zer da, beraz?

* * *

Aurten da ehun urte Victor Hugo Parisen hil zela, primaderako lore berrien hilean. Joandako Gabonetan —gogoratzen duzu nolako hotza egiten zuen— Victor Hugoren irudiz eta propagandaz josirik zeuden metroko geltoki-hormak Parisen. Horrela enteratu nintzen, ehunurteko ospaketak hasiak zituztela. Gero haren edo hari buruzko obraz beteta ikusi ditugu Frantzian nonnahi liburu-dendak urtean zehar. Gure artean ere oroitzapenak ez dira falta izan, aldizkarietan eta egunkarietan, telebistan bertan, nahiz eta Euskal Herrian (Pasaian, esate baterako) ez dudan uste urteburuari jaramon handirik egin zaionik. Pasaia, Victor Hugo bizi izan zen etxea han dagoelako, aipatzen dut propio. Victor Hugok gure herriaz eta herriez dioenak mereziko bait zukeen omenalditxo bat.

Egiaz, «c'est un pays extraordinaire» gure haxe! Baina beste zentzu batean. Txarragoan. Halere, 76an gogoratu ez bazen, nola partitu zen handik berrehun urte lehenago Lafayette bat Ameriketara, iraultza modernoetako abentura handien untziratuz, zer dela eta beharko luke historia galdutako gure herri honek 85ean, etxean bizitzen eduki zuen poeta batez gogoratu?

Euskal kulturak egiaz bere baitatxoan itxia eta endogeno hutsa izan nahi badu, ez gaitu harritu behar gero, zenbait jendek aspergarria aurkitzea eta ur handiagoen egarria sentitzea, kultura «uni-bertsalean». Kultura isolaturik ez dago. Denak daude elkarrekin lotuta kulturak, gizadia dagoen bezalaxe. Eta historian bezalaxe

kulturaren, hari mehe-mehez elkarrekin korapilatuta ageri dira gertaera militarrek, literarioak, musikalak, urrungoak eta bertakoak, itxuraz arrotzenak; *Heptameron*-a eta Cauterets-eko moda, erromantikoak eta *Hernani*, Kalabriako bandidoak eta nobelista, dramaturgo, poeta handi baten aita, eta karlistadak. Dena dago haririk bitxienez sare handi batean ehunduta. Eta sare horretan gaude gu ere, euskaldunok, geure kulturarekin eta historiarekin. Euskal kultura ez da Pello Errota bakarrik.

Badakit, ehunurteko oroitzapenez eta barre egiten dela orain. Baina seguruenik, ehunurteak beste edozein bezain abagadune egokiak dira gogoratzeko, bestela egiten ez dugunean behintzat.

* * *

Jaio, 1802an jaio zen Victor Hugo. Haren bizitza luze guztia, distirazko karrera bat izan zen, «haurtzaro sublime» batetik ponperiazko Estatu-hiletaraino. Famatua zen, Euskal Herrira etorri zenerako. Akademikoa jadanik, dramaturgo gisa ospatuak zituen bere garaipen handiak, *Hernani* (1830) eta, hain zuzen Rousseau irakurriz bururatu omen zitzaion *Ruy Blas* (1838), antzerki erromantikoaren gailurrak. Oso gaztetatik zen poeta laureatua, eta nobelaren ere ordurako emana zuen *Notre-Dame de Paris*, gutxienez zinematik irakurleak ezagutuko duena (filmazio bietan gure atentzioa Quasimodok eramaten duelarik, Notre-Dameko kanpajole bizkar-konkor trauskilaren jokatzaile biek, alegia). Ongi nabaritzen da hiruretan —hasierako balada eta odetan nabari zitzaion modura— «mendearen gaitza», hots, 1793 eta 1814 artean hazitako belaunaldiaren galdutasun-egoera, mundu berri-berri bat harro jaikitzen ikusi eguzkia bezala argian gora, eta, bapatean, ez berri eta ez zahar, mundurik batere gabe geratzeko oinen azpian, ez iraganik eta ez etorkizunik, desenkantuz eta melankoliaz, gizanditasunik inon ezin sumatuz Ekialdean baino (Grezian) edo Erdi Aroan. Napoleon ondoko Europa zahar errestauratuak eman du berea. Iraultzetarako ez du asko behar.

Nolabait ere, bere bizitzako une gurutzal batean etorri zitzaizgun hona Victor Hugo. Ambizio politikoz betetako literatoa, sozialista sentimenduz eta sentimenduz halaber monarkiko legitimista, Napoleonen nostalgikoa eta gizadiaren errepublika unibertsal baten utopikoa. Pariseko borroka nahaspilatsuen ondoren,

behar-beharrezkoa zuen atsedenaldi bat. Uztailean eta abuztuan ederki hatsartu bazuen, haatik, Juliette Drouet-ekin (bere status sozialak amorantea ezkutatu beharrik ez izatea permititzen dio), poliki-poliki etxerantz pozik doala, ostatu batean axolagabeki albistaria irakurriz, alaba zaharrena Leopoldine nola Seinan ito zaion, ikasten du. Zur eta lur geratzen da, jota. Baina zorigaitzak ez dira hor amaitzen: sartua dago Victor Hugoren bizitzan txori gaizto beltza. Bi urte geroago Juliette-ren alaba Claire ere hil egingen da. Zer harria familian!

Desesperatuta, Victor Hugok politikari ekin dio; pena familia-
rrak ahanzteko, esaten dutenez. Urteotako haren interbentzioak abertzale poloniarren alde, herio-zigorraren aurka, etab., alde batera utz ditzakegu. Gero eta gehiago, prozesu politikoak oposizio-
ra eraman du, azkenean, Louis-Napoleonekin zeharo konfrontaturik, erbestera ihes egin behar izateraino, hemeretzi urtetarako. Baina utz ditzagun komeriok oraingoz.

Béranger (1780-1857) ez da oso ezaguna gure artean. Kantuaren borroka politikoetarako arma izugarri bihurtzaile honek, XIX. mendearen lehen partean, poeta herritar handiaren sekulako fama zuen Frantzian. Orain ulertzen ez dena da, Euskal Herrian (denok ezagutu dugu Monzonen kantuen arrakasta), nola ez den gehiago estimatzen genero militante-literario hori, fenomeno literario herritar gisa (gure herri-literaturaz harrotzen bait gara). Gutxiago ulertzen dut, nola gure kantariak eta poetek abandonatu edo egin duten sorbide hori, hain jatorra, bestalde, bertsolariaren gure herrian. Ez ote da aski «artistiko»? Victor Hugok, Jersey uharteko bere desterruan lehenengo (hortik dator «jertse»aren izena) eta Guernsey-koan gero, nahiz poeta landua eta akademikoa izan ordurarte, kantu politiko-satirikoari heldu zion, forma guztiz xume eta aire ezagunen gainean herri-kantak onduz Napoleon III.aren aurka, Béranger-en erara. Kantu horiek Frantzia guztian abesten zituen oposizioak. Béranger hori, berriz, poeta zinez herritar bat izan zen, txiroa, nahikoa bohemioa, gure artean Iparragirre izango den modura (urretxuarrak ez ote zuen Frantzian ezagutu kantu politikoaren tradizio hau?). Miseria gorrian bizi zela, emigratzea pentsatuz, Béranger gazteak bere kanta batzu bidali zizkion Luziano Bonaparte Printzeari. Kantuon balioa ikusirik, Luziano Bonapartek Institutuko bere pentsioa pasa zion, desterrura irten aurretik (Luziano ez zen konpontzen anaiarekin). Laguntza horrekin abiatzen da Béranger-en karrera, kantuaren asmatzailearena borroka politiko modernoetarako arma gisa. (Eta Luziano

Bonaparte hori gure Luis Luziano Printzearen aita zen: esaten genuena, historian dena bitxikienik elkar-korapilatua datorkigula).

Béranger-ek «le peuple, c'est ma Muse», esaten zuen; Victor Hugori «la Muse Indignation»ek inspiraten omen zizkion bere kantua Napoleon III.aren aurka. Biak dira poeta politikoak. Garai bihurrikatu honetan gehien-gehienak ziren politikoak, poetak eta idazleak, berek halaxe nahita nahiz ezinbestean (horrelako zer-bait gertatzen zaigu aspaldion Euskadin, uste dudanez). Politikoak ziren jadanik, Charles Nodier-en inguruan, Besançon-en sortua berau ere, Arsenal-eko saloian biltzen hasi ziren gazteak, erromantikoen lehenengo zenakulua Parisen. Bost urte geroago Victor Hugoren inguruan bildu dena izango da bigarrena: zenakulu zalapartari hau buru-belarri murgildu da politikan, hainbat aldizkari eta noizbehinkari sortuz, eritzi publikoan zuzenean eragiteko ahalmen baino gogo gehiagoz izan bada ere. Dena den, beren arteetik sortu da Leroux-en *Le Globe*, ideia saint-simonisten forua, franko aipatua literatura politikoan, edozein eskuliburuk «sozialismo» hitzaren barreiatzaile bezala munduan seinalatzen duena. Hantxe zebilen Th. Gautier ere, Tarbes-ko semea, alde guztietatik lotsagabekeria eta sasoa gordin-gordin zeriola, inmoralista deklaratu Nietzsche baino askoz lehen («ce qui est beau physiquement est bien, tout ce qui est laid est mal»). 1835ean berak bilduko zuen zenakuluaren intentzio propioa izango da «épater le bourgeois», klasiko bihurtu den beren espresio eta aitortzaren arabera.

Kaskoi hau ere, modaren arabera, hemen ibili zitzaigula, esan beharrik ba ote daukat honez gero? *Voyage en Espagne*-ren autore da prosaz eta *España*-rena poesiaz. Bere begien aurreritiziko bistarekin, Irunen sartu zenerako hango etxadien tankera arabikolari garbi antzeman omen zion. Bitxi samarra: «en efecto, esan genezake E. Mitxelenarekin (J. Garate), los moros no se conocieron allí hasta 1936». Baina edonon mairuak ikusten ez ziren makalak V. Hugo, Heine, etab. ere. Orduko poeten lizentzia libreetako bat hori izango zen, apika.

Poetaren orain nagusitzen den kontzeptu erromantikoan, apaiz eta profeta bat da hura, argikusle bat, bestek ezin ikusi dutena dakusana bere bi begiekin, mandatua dakarrena, Arestik esango zukeenez; herriaren gidari bat. Poetak, bere burua honela ulertuz (Victor Hugoz ari gara), buruzagi-bokazio altu bat sentitzen du, zigortzaile- eta salbatzaile-bokazioa, eskuin ala ezker, gizadiaren irakasle-bokazioa. Diren gizakiaren pena guztiez penatzen da eta itxaropen guztiez da inor baino alaikiago alaitzen. Problema guz-

tietan hobeto daki ezein senadore eta ministrarik baino; borroka guztietan berak dio egia. Zeren eta poeta, beste ezeren gainetik, «gizon egia maitatzen duena» bait da beti; gupida gabe egia bakarrik aldarrikatzen duena lau haizetara, harri-potorrezko egiak eta egia hutsak, egiaren irakaslea bera da... Profetaren *allure* horiekin (ikus bedi *Fonction du poète*), Victor Hugok literatura politiko-polemiko txit baliozkoa sortu zuen erbestealdian, inork ukatuko ez liokeena; baina, balio literarioa aparte, haren zenbait «ideiak» beste zenbait jenderi merezi izan zion balorazioa, Veuillot-ek laburtasun labur bezain mespretxu ozpinez adierazi zuen: «Jocrisse à Pathmos» (Hugoren beraren «mon esprit de Patmos connu le saint délire» haren burlaz, noski: *Action des grâces*). Politikotara sartzen den poetak, ezin ebitatuko ditu etsai politikoak.

Poeta poeta da. Ez da gutxi, eta ez da dena. Ez da derrigor, esate baterako, teoriko politiko ona. Analista ona. Historian edo jakituna. Mila gauza ez da. Orduan, artista batek, munduko eskultorerik onenak, ez dauka zergatik ezer jakin eta zer irakatsi nahi izan euskara batuaz. Munduko antropologorik onenak ez dauka zergatik, ikastolari buruz ezer esaten hasi, eta lau txaldankeria bota *ex cathedra*, bere autoritate guztiarekin, egiaz ezer ez baldin badaki. Munduko poetarik onenak ez dauka zergatik bere burua teoriko politiko eta maisutara sartu. Nola eta ez dituen haserre guztiak bere buruaren gainean apropos bildu nahi behintzat.

Literatura-piloa dago Victor Hugoren harrokeria politikoaz, edo haizekeriaz hobe. Izan ere, ez zen kamutsa: erreparorik ez zuen, bere burua Mont Blanc-ekin alderatzeko, inguruko beste gailur guztien garaile eta babesle, alegia; edo mundua jasotzen duen Atlantea-rekin parekatzeko bere nortasuna. Uste osoa zuen bere ikuspideen balioan. Gero, garai bateko kritikoak aihertsuki krudeldu dira errepublikano patriarkal eta anarkista burges, gizatiar honen ideia, edo ametsargi, edo eldarnioekin. Laino zikinek estali zuten behingoan Victor Hugoren izarra: zatarkeriak baino ez zegoen hartaz esaterik, obligazio bilakatu zen denek hura mespretxatzea, eta kito. Victor Hugo ahazpenaren kondenaioan geratu zen. Claudel eta surrealistikak etorri arte berreskuratzerara.

Eta orain?... Honelako esperientziek ateak zabal-zabal irekitzen dizkigute gogoeta batzutarako. Aresti komunista zela, Mirande faxista zela... Eta zer? Poetak eta literatoak ziren aurren-aurrenik.

Ez ditzagun paperak nahas. Hemen bi problema dago, gutxienez: bat, poeta baten interbentzio politikoak nola *hartu*, publikoak-

ren aldetik. Oso poeta on bat izan daiteke teoriko eskasa, politiko are eskasagoa edo azkenean saltsero hutsa. Bateko handitasunak ez dio bestekoa garantizatzen, ezta azkeneko eskasiak aurreko handia ezabatzen ere. Bata bada, bestea ez da, inor ez da dena eta ez dago besterik. Matematiko handiak izan ditzake oso eritzi kaskarrak erlijioaz, teologo handiak hanka sar dezake ekonomiaz, ekonomistak poesiaz. Gure poeta ibil daiteke bere uestez ikaragarriko axanpa eta arramantzak politikan egiten. Baina egiaz engainatzen dena, bera baino, ez den buruzagi eta teorikotzat hartu nahi duen publikoa izaten da, arloak eta paperak nahasteagatik.

Beraz, ukatu egingo al diogu erabat poetari, Victor Hugok nahi zuen herriaren irakasle eta gizadiaren faro izate hori? Ez ote da, ba, egia, K. Mitxelenak poetaren dohain harrigarri bezala aitortzen zuena: «ikasi gabe daki eta begiratu gabe begi argiz ikusten du»? Inor eta ezer mitifikatu gabe, baina ez dago zertan deus ukatu. Bigarrenik, hortakoz, poetaren «ideiak» eta interbentzioak (politikoak, etab.) beren egiazko balioaren arabera *baloratzen* jakitea dago.

Norbaitek Arestiren aspaldiko *Poesia eta euskal poesia* artikulua alde honetatik aztertzen badu, miresgarri samarra irudituko zaio, zein gutxi bereizten zituen pentsamendua, sentimendua, emozioa. Eta ez da gertaten batere oharkabea, espreski ari da horrelaxe («pentsamentua, badirudi anatomiaren funtzio bat dela»). Ez dut uste, Aresti oso oker zebilenik (beretzat, jakina: beharbada, irakurle filosofo bat molesto sentituko da). Eta inportantea da irakurleok ere poetaren gauzak horrelaxe baloratzen ikastea.

Antzeko beste hainbat eskarmenturen ondoren, kritiko frantsesek aspaldion ez dizute problemarik egiten, Victor Hugoren arazoa modu horretan esplikatzeke. Haientzat ez da gaur goizekoa. Begira nola epaitzen zuen Lanson-ek, jadanik (barka, hain autore polemikoarekin etortzea), kurioa bait da konparazio baterako baikere (hain antzinakoarekin, gainera), ikus dezagun, oraindik non gabiltzan gu: teoriko handirik ez zen izango, baina «V. Hugo, komentatzen zuen Lanson-ek, *éprouve* fortement les problèmes qu'il médite. Après tout c'est un poète, non pas un philosophe. Son affaire n'est pas d'apporter des idées claires, des formules exactes, des solutions sûres. Il suffit qu'il tienne la curiosité en éveil sur de grands problèmes, qu'il entretienne des doutes, des inquiétudes, des désirs. *Une idée abstraitement insuffisante, jarratzen du xehatzen, peut déterminer un sentiment efficace* [azpimarratu hau nerea da]. Et voilà par où l'oeuvre de V. Hugo

est excellent et supérieur: à défaut d'*idées* nettes, il a des *tendances* énergiques, et il *agite* en nous certains angoisses sociales et métaphisiques». Victor Hugok ez du definitzen, ez du demostratzen. Poetak ez du definitzen, demostratzen. Argi zehatza baino, haren hitza sua da, «*discours* imprécis sans doute, mais *visions* improvisées et lucides d'un idéal obsédant».

Okerrena zera da: beharbada, autorea hil eta gero bakarrik komenta litezke gauzak horrela.

* * *

«La política, madre fecunda de desengaños, no tuvo a bien describir la curva de las opiniones de Hugo», idatzi zuen Kanpionek.

Ahaztua bait daukagu (hori ere!), baina Victor Hugo hil eta bi hilabeteko orduko, gure historilari erromantiko handi, kontserbakoiak arrapaladan liburutxo bat bukatzen zuen Iruñean, segituan Tolosan argitaratzeko: «*Victor Hugo*, por Arturo Campión, Eusebio López 1885». Liburutxo hau ia ezezaguna da gaur (Obra Guztien bilduma berri dotorean ere ez dute sartu). Eta konprenitzen da: «se han impreso 100 ejemplares numerados», abisatzen zaigu liburua ireki orduko. Donostiako Udalaren Bibliotekako ale hau, XXXIV.a, Kanpionen eskuizkribuzko eskaintza batekin dago: «A mi queridísimo amigo el laureado poeta euskaro D. Antonio Arzac. Su apasionado Arturo Campión». Arzak hori Biblioteka honetakoxe arduraduna zen hain zuzen, haren biografian oraintxe ikasten dudanez.

Zer dio, ba, Kanpionek? Ez dituela batere maite «komunisten adiskide» honen ideiak, zer esanik ez dago. «Las opiniones políticas pusieron a tan peregrino ingenio lo que ponen en los más vulgares: una luz en la mano y una venda en los ojos». Kanpion ere kastako idazlea da, indarra du.

Gaur, beharbada, ez litzateke tonu onekoa izango, demokraziaren kontra, progresoaren kontra («es una gran cosa: hace andar hacia atrás»), filosofiaren kontra, baina *cante* flamenkoaren kontra ere bai, nahi baduzu, eta iraultzaren eta jendeteria iraultzaileen kontra («txusma» hutsa), halako frankotasun ausartez ageriki es-

presatzea. Krutwig aparte, behintzat. Kanpionek ez dizu lotsarik izaten, bere integritismoaren potentzia guztiarekin edozeri erasotzeko, eraso behar duenean («ingenio encanallado», «eunuco de la plebe cosmopolita»...). Eta ez du orduantxe gaizkiena idazten.

Halere, hutsegite politikoeak barkagarri dirudite: poeta baino ez zen, eta poeta bezala bikaina iruditzen zaio Kanpioni («el poeta estaba forrado de un filósofo humanitario»; «no era un verdadero filósofo político, ni un estadista, sino un poeta republicano que concebía la historia como un poema»). Erljioarengatik izan ez balitz! Zeren, hemen, Kanpionen zelo makabear guztia berriro sustan pizten bait da. Eta hemen ez dago barkaziorik. Egia da, Victor Hugo ez zela inoiz «la vulgaridad y la ruindad de espíritu que presupone el ateísmo» hartaraino amildu; baina haren deismoak, haren isuriak eta lehiak panteismorantz, haren irainek Aita Santuari eta burlek Pariseko artxapezpikuari, hileta zibilak azkenik («grotesca mascarada»), ez dute inolako justifikaziorik ametitzen. Ez dute ametitzen.

Den bezalako integrista porrokatu honek Victor Hugo zuzen samar irakurtzerik ez zeukala, pentsatuko duzu. Ez, ba. Zuzen baino zuzenago irakurri du, Kanpion ez bait da alferrik bera ere izpiritu bero, zabaleko gizona. *A priori* banuen susmoa, funtsean gustatu egin behar zitzaiola Victor Hugo, burrunbazko estilo boroibil eta zirti-zartari handiduna bai, baina barnean izpiritu gartsu guztiz bortitzekoa, irudimen eta sentimen historiko txit finekoa batez ere. Ez naiz engainatu. Zenbait heterodoxorekiko onginahia aitortzen duen Menéndez Pelayoren aipu batekin irekitzen du Kanpionek liburutxo, horrela, berari zer gertatzen zitzaion adieraziz, ondorengo azterketak laster erakusten duen legez. Kanpionek ongi aztertu du Victor Hugo, alderdi formal eta estilistikoetan ere, nire sorpresarako (besterik da, gero, akats literarioak berak, erlijio katolikotik aldentzearen ondorio moduan esplikatu nahi izatea: «por faltarle la base inmovible de la verdad católica»). Balorazioan, aldiz, profeta gertatu dela, aitortu behar: «Su obra no es adecuada a su genio; esa inmensa construcción, puesta hoy sobre las nubes, se ha de venir abajo, y pronto; entonces se recogerán fragmentos soberbios, sin par, y fragmentos detestables que será preciso hundir en cal viva. Lo selecto será deslumbrador». Batez ere guztiz ongi erreparatu dio Victor Hugoren hizkuntz maisutasunari, antitesi tximistatsuen magoari. «¡Oh mágico, falaz, sublime y absurdo ensartador de palabras!». Poetaren tresnak, hitzak dira. «Hitzaren medioz ihardukitzen dena, hura da poeta», Arestik. Hugok berak:

Sombre peuple, les mots vont et viennent en nous,
les mots sont les passants mystérieux de l'âme.

Irakurlea filosofizalea baldin bada, agian ikusita dauka, Ogden-Richards-en *El significado del significado* liburuan, «El poder de las palabras» kapitulua, Victor Hugoren aipu batekin hasten dela hain zuzen: «hitza, zuzen uler bedi, izaki bizia da... hitza Logos da (Verbe), eta Logosa Jainkoa da». Beraz, hitza darabilen poetaren tresna da, azkenean, Jainkoa. Apaiza ere baino gehiago, poeta magoa da. «Entre la actitud del primitivo egipcio y la del poeta moderno, komentatzen dute Ogden-Richards-ek, parecería a primera vista no haber sino una pequeña diferencia». Hugok sentitu eta maisukiro sortu duen hitzaren magia hori oso ongi atzeman du gure historilari sentikor eta bera ere hitzaren artistak.

Kanpionek Hugorekin funtsean konpartitzen ez duena, honen bizitzari eta gizadiari buruzko optimismoa da. Bizitzaren filosofia iluna erakusten digu hor Kanpionek: «La vida es triste. No vale rebatir este pesimismo con nuestro apego a ella, ni con las satisfacciones que nos proporciona de cuando en cuando (...). Sí, la vida es triste». Erljioak bakarrik ematen dio zentzua eta handitasuna: «De no ser un medio de alcanzar un fin extrahumano, de no ser una iniciación, una prueba, la existencia carece de solemnidad, de significado, de valor intrínseco».

* * *

Orain balkoitik arratsaldeari begira nago, Pasaia Donibaneko Victor Hugo astebete bizi izan zen etxean. Kale Nagusia, 59. Bate-lera politik ibiltzen ziren tokian, itsasuntziak pasatzen dira. Ura- ren bestaldean, agian San Pedro egongo da berdin samar oraindik, Hugoren Pasaia Zaharra, bestela inguru guztia eraikita dago gaur, fabrikaz eta etxadiz kargatuta. Ilunabarra bakean dago, halere, badian.

Erljioa. Pasea zen lehenengo karlistada eta antiklerikalismoa- ren sua hasita zegoen euskal herrisketako sasiak hartzen. Victor Hugo, ez noski Kanpion bezala, baina bere modura ez zuen uzten kezkatu gabe: «(...) Je me suis senti dans l'âme une pitié infinie pour ces pauvres enfants à qui la religion va manquer avant qu'on leur ait donné la civilisation». Eta Lezoko elizan: «Triste église (...), tu avais cru vaincre Satan, et tu es vaincue par Voltaire!». Eliza

da tristea, ala bizitza da?, galdetuko genieke biei gustora. Baina berdintsu izango da, zer erantzungo luketen, bien arteko elkarrizketa bat imajinatzeak bere grazia izango balu ere.

Gauzak hainbat aldatu dira bitartean. Galdu egin dira galdera horiek, denborak eramanda. Honez gero Victor Hugo bizi izan zen etxea bera museoa da. Fermin Olaskoagak erakusten digu. Berriturik eta eraberriturik dago, baina, apopiloak utzi digun deskribapen zehatzari jarraituz gero, zuzen-zuzen bisita liteke oraindik, han eta hemen inoizko bizien fantasmak irudikatuz, etxeoandrea, bi alabak eta neskamea, Iñaxia, eta ilobatxoa. Zurubi beltza gora, korridorea, sukaldea ezkerretara, eskuinean aurrera-xeago egongela handia, Victor Hugoren logela, balkoi ikusgarria. Balkoietan geratu gara solasean, txalupak nola etorri datozen eta dihoazen berehalaxe Pasaia batetik bestera pasaiariekin, begira.

Zoragarria da, benetan. Agian ez zuen Victor Hugok ezer exajeratzen, edertasun hau Suitzan edo Italian balego, mundu guztiak famatuko zukeela, idaztean.

Zerak harritu ninduen, Kanpionen *Victor Hugo* irakurri nuen: inon ez zituela ezertarako aipatzen haren egon eta ibilaldiak Euskal Herrian. Komentatzen ari naizen bidai oharrok ez, ezin ezagun zitzakeen (Hugo hil eta gero argitara bait ziren, 1890ean). Alabaina, hemen ibilia zitzaigunaren berririk ere ez ote zuen? Ez du ematen. Gainera, ez dezagula pentsa, oharrok publikatu eta gero ere, jendea hemen haiengatik behingoan arretatu zenik. Orain polita da herrian Victor Hugoren etxe bat edukitzea, baina oker ez izan ditudan materialeok, inor ez zen deus axolatu, frantses bat etorri eta Victor Hugoren etxea seinalatu zuen arte. Tipo bitxi bat zen frantses hori (bitxia, zerbait esatearren), Paul Déroulède zeritzona eta Parisen sortua, politikoa eta idazlea, poeta ere bazena bere modura (Victor Hugoren modura behintzat ez), poetaren anitz modu dago eta. Xobinista bat.

Déroulède-k gerra franko-prusiarrean eta Pariseko Komunaren zampaketan parte hartu zuen. Poesia edo kantu politikoaren tradizioari jarraiki, *Chants du soldat* (1872) eta *Nouveaux chants du soldat* (1875) publikatu zituen, txit herrikoi bihurtu zirenak, abesti patriotiko edo patrioteroak. «Dreyfus afera» leherturik, Déroulède eta Patrioten Liga, erakunde eskuin-eskuindarra, berak sortutakoa lagun batzurekin, antisemita gartsu eta ekintsu azaldu ziren (Zolaren buruz-buru: «J'accuse»). Boulanger Jeneral antirre-publikanoaren mugimendu errebantxistari atxeki zitzaion gero,

beti eskuineko muturretik. Clemenceau-rekin duelatu beharra izan zuen hurrengo, Diputatuen Ganbarako bere interbentzio trumoi-tsu bat medio. Azkenik, hauteskunde demokratikoak irabaztera ere heldu ziren, heldu, baina Jeneralak, bere aldeleen albaramen- duek ikaraturik Bruselara ihes egin eta, Marguerite amorantea bertan behera hil zitzaioarik, haren hilobiaren gainean berak ere bere buruaz beste egin zuenean (1899: erromantikoen mendea ez da guztiz amaitu), nora gabe geratu ziren Pariseko boulangistak. Atxiloketak eta auziak laster hasi ziren, Déroulède bera 1900ean erbesteratua izan bait zen, Errepublikaren aurka konplotatzeagatik. Horrelaxe heldu zitzaigun, bi urte geroago, Victor Hugoren etxearen deskubritzailea!

Haren etxea ikusten gabiltza orain, Olaskoaga Jauna, cicerone arruntak ez bezala, ederki ematen ari zaigun azalpenetatik, ideia- ren bat asmatu nahi eta ezinda ni neu artikulu bedeinkaturako. Sartu eta behean bisitarien sinadurak. Kolonen Santa Mariaren erreprodukzioa omen ote den sotoa. Galanta. Grabatuak hormetan. Baliotsuak dira, bai. Eskuineko txokoan bateleren kasketeak. Album bat mahai gainean... Askok, eta ezer ez. Atzera gora noa: hemen ez dut nire lanerako ideiarik inon ikusten. Portzelanak, sukalde zaharreen (urdira eta urrea Pasaiaiko portzelanetan ere). Egongelara berriro. Piano desafinatu bat (eztakitnor, Stuttgart). Grabatuak nonnahi. Lafayette. Korridorean. Ate atzean gehiago. Eskuineko logelan, leiho ondoan, Jose Joakin Ferrer. Hugok aipatzen duen laugarren atea falta dela, ohartzen naiz. Zergatik ahazten dugu beti Ferrer hori? Ingeleseztan eta frantseseztan idatzi zuelako? Oraintsu, hainbat jakitun ilustratu aipatu eta, horixe ahaztu nuen neuk ere. Bitartean badiako argiak biztu dira inguru guztian. Ideia bat da, inon pizten ez dena. Etsi egin beharko dut.

(Jose Antoniok, aldamenetik, kontsolatu nahirik: «Hi, Ferrer hori zera izango huen: «Gure Pasaya, bai Pasaya, esaten dik gure aitak, eta aitona zenari ikasi omen zioan esaten: Santiyo-Santane- tan, / gu'e Perrerrek Jáinkuai osasunik ematen ba'yo / heriosako sesenak, / bi sesen belsak / eta hirugarrena belsa'ua / eta argi gusi- tan leyuak»... Umore pixka bat ez letorke gaizki. Baina: «Ferrer asko egon duk Pasaian. Hori bera, hiruzpalau anaia bahituen, de- nak oso jende jauna»). Gaur alferrik da.

Dena den, hemen egon huen gure gizona. Hemendixe begira- tuko zian. Hemen ibiliko zitzaioan Juliette koketerian. (Zergatik ez ote du behin ere aipatzen?). Balkoi honetan edo, arituko huen bere idazkiak eta marrazkiak egiten... Eta haren kritikiko-biografoek

diotenez, haren eboluzioan inportantea izan omen huen hemengo egonaldia. «L'expérience personnelle qui alimente et informe cette évolution est certainement le voyage (...), zeritzok Seebacher-ek esate baterako. En 1843, le voyage aux Pyrénées, retour à l'enfance, produit les textes les plus aigus de notre littérature descriptive, la métaphysique de la négativité et du renversement y devient comme naturelle dans sa plénitude». Alabaina gaur hemendik beste norabait aldegin bide dago; ikusi, grabatuetan ikusten dugu, beti hieratikoki geuri beha, baina entzun ez da Victor Hugorik inondik entzuten. Dena polita, materialerik franko ere bai, gehiegi, baina ez dakit esaterik ba ote daukadan, neure gustura jarrita ez dago. Gauza galdu pilo baten gordelekua, isilik dago etxea, barrutik. Hasi eta bukatu gabe utzita. Victor Hugoren izpiritua zalantza gabe kalera joan da. Edo oraindik ez da kaletik etxera etorri. Ez dute ekarri.

* * *

Dagoeneko iluna ari du kaleotan. Ilun gozo, geldi bat. Etxera joan beharko dugu. Alaia da, tristea da, bizitza? Seguruenik ezer ez, eta nobelaren bat izango da. Segun gero nola idazten den, alai ala triste.

Historia bezalatsu. Orain, harriok bapatean isilik eta errezelati neuri begira jarri balitzaizkit bezala da, deskonfiatu egingo balira bezala nirekin. Badakite ondo berritsu ibiltzen, nahi dutenean. Bagindoazen behin lagunekin afaltzera, edozein egun batean, ezeren axola gabe, eta «horra Victor Hugoren etxea» esan zuen norbaitek. Seinalapen bat irakurtzen zen zubi-horman, ez dakit euskaraz ala erdaraz, aspalditxo da, uste dut egurrean zegoela. Gaur etorri naitzenean, kenduta zegoen. Orduan, gogoratzen naiz, etxea ikusi eta mila hari-puntta, mila istorio, alde guztietatik munda bat zetorkigun denoi burura, dena korapilatuta, txirikordatuta, bilakaera historikoaren oinarri gabeko arrazoiak dena sarean biltzen zuela. Victor Hugoren hemengo egonaldia, eta Verdiren opera, eta nazionalismo italiarraren supiztea musikarekin; Orreagako gudua, eta Humiladeroko oroitarri-izkribua, eta azkenean Euskadi osoa ezer ez dela Nafarroa besterik, baina betidanik hemen egon direla askakoiak, eta Pasaiaiko eskudoa bera frantsesa omen dela; «beti muga-herri bat izan gara eta horixe gara»; eta Lafayette, eta iraultzak beti kanpotik ukitu bakarrik egiten gaituela, eta ordua dela egin

egiteko; eta karlistak ere bandidotzat hartu zituztela, baina Orreagakoak ere bai, eta hori beti berdin izango dela, irabazi arte; eta, zer ez? Etxe hauxe da, beraz. Gure hango esan beharrak, ba! Mila filosofia eta mila anekdota gogoratzen zuen bakoitzak, eta harlandu fin hauetatik, arratsaldean, hamaika mila aspaldiko istorio ari zitzaigun keinuka eta zeinuka, isildu ezinda. «Liburu bat idatz liteke kale hauetan, edozertaz, edozein etxek bere barruan biltzen duen mundu guztiaren historiaz, nahi izanez gero», majo animatuta geunden geu ere. «Kale hauetan historia bizirik dago». Atea itxita zegoen, ordea, eta jarraitu egin behar. Beste batean etorriko naiz, patxada gehiagorekin, pentsatu zenuen orduan. «Maiterekin etorriko naiz, berak daki harriekin hitz egiten».

Artikulu bat eskatu didatela eta, papera eta boligrafoarekin etorri naiz gaur. Presaka. Esku arteko lanak lehenbailehen bukatu eta, oso atzeratua nabil, betikoa, segituan heldu behar diot Victor Hugoren lanari, ikastaroa hasi baino lehen. Bestela gaizki ibiliko naiz. Victor Hugoren Pasaiaiko marrazkiak ere ekarri ditut badaezpada. Olaskoaga Jaunarekin hitzarmendutako seiak etorri arte, berriro kale-bazterrok errepatatzen ditut. Lotsatu egingo balira bezala, ordea, uzkur daude, ez dute hitz egin nahi. «Herriko plaza», «humiladeroa», obligatzen dut neure burua apuntatzera, ea nondibait ideiak abiatzen diren. Alfer-alferrik. Nondik hasiko dut artikulua? Honela, esan nahiko nukeen ideia inportanteren bat, gero bestearrekin janzteko, ez daukat, egia aitortu behar badut, Victor Hugori buruz. Lehenago, nahikoa gaztea nintzela, oroitzen naiz gogokoa nuela irakurtzea. Beharbada frantsesa praktikatzeko irakurgai bezala geneukalako, Hatier-en edizio merkeetan. Geroago, Besançon-en haren sortetxea ikusi genuenean, oporretako ohi-turari jarraituz, berriro irakurri nuen pixka bat, baina ia ez zidan gauza handirik esaten. Inondik ere, urteekin kanbiatuz joaten gara. Urteekin dena kanbiatzen da. Victor Hugoren etxeko zubian bertan, haren marrazkiarekin alderatu oraingo Santo Kristoaren irudia, eta ez dauka zerikusirik. Dena kanbiatua dago. Zergatik ez hortixe hasi artikulua?

«Denborarekin dena kanbiatzen da». Bai, horrekintxe hasiko dut. Beti larri, ahalik azkarrena bideari jarraitu beste ametsik ez dugu, eta ez gara ohartzen, alfer-alferrik gabiltzala beti presaka, denbora harrapatu nahian, azkenean beti berak harrapatu eta eramaten gaituela. Denborak ez du presarik. Zer da ehun urte historiarentzat! Berdin-berdin izango da beste edonoiz idatzita gauzak berriro pentsatu ondoren, ehunurtegarrenik gabe ere.

Etorriko naiz beste batean hau dena hobeto ikustera. Patxada gehiagorekin.

J. A.

- 1 Voltaire-k euskaldunei buruz esana omen den horrek aspaldian intrigatu nau, leku batetik bestera mila aipaera-modu desberdinetan aurkitzen bait da, h. d., ideia berarekin beti, baina hitzak beti diferente. E. Mitxelena, *Viajeros extranjerros en Vasconia*, Buenos Aires, 1942, 157. or., honela dakar: «Voltaire llama a los vascos “un pequeño pueblo que brinca y baila en lo alto de los Pirineos”, en “La Princesa de Babilonia”, según Ramón Berraondo (RIEV, t. XIX, pág. 393). Aipatu aldizkarian «Martin de Anguiozar»ek izenpetzen du. Komatxo arteko modu sinpatiko (?) horretantxe behintzat, ez dut aurkitzen Voltaire-k hori inon idatzi duenik. Lauzpabost aldiz aipatzen ditu Voltaire-k euskaldunak istorio horretan. Baina ez dakit testuok nola hartu beharko diren, kontu eginez *La Princesse de Babylone* guztiaren tankera apropos anakronikoa, fantastiko-groteskoa, ohitura barbaroen (oraindik «argitu» gabekoen) satirizatzea, hain zuzen. Beste ezer baino gehiago, isekak eta trufak iruditzen zaizkit neri. Nahikoa garbi dago, nolana ere, Voltaire-k halaber euskaldunak eta espainolak ipuin honetan kontrajarri egiten dituela. Euskaldun menditarrak alai, dantzariak dira; ordekako espainolak ilun, hitsak. «Quand Amazan fut au pied des Pyrénées, les magistrats et les druides du pays lui firent danser malgré lui un tambourin (zer dira «druida» horiek? Voltaire-k askotan izen horrekin jesuitak eta elizjende oskurantistenak adierazi ohi bait ditu); mais sitôt qu’il eut franchi les Pyrénées, il ne vit plus de gaieté et de joie. S’il entendit quelques chansons de loin à loin, elles étaient toutes sur un ton triste: les habitants marchaient gravement avec des grains enfilés et un poignard à leur ceinture. La nation, vêtue de noir, semblait être en deuil». Geroago, armada bat osatu behar gerrarako eta, Betikako erregeak laguntza eskaintzen du, baina euskaldun mertzenari gehiago hartzea gomendatuz: «Je puis vous aider de deux mille hommes très sobres et très braves; il ne tiendra qu’à vous d’en engager autant chez les peuples qui demeurent, ou plutôt qui sautent au pied des Pyrénées, et qu’on appelle *Vasques* ou *Vascons*. Envoyez un de vos guerriers sur une licorne avec quelques diamants: il n’y a point de Vascon qui ne quitte le castel, c’est-à-dire la chaudière de son père, pour vous servir. Ils sont infatigables, courageux et plaignants; vous en serez très satisfait». Berehalaxe iristen dira mertzenariak (beren tankeretan gorago egindako kontrastea jarraituz): «Bientôt une troupe fière et joyeuse de Vascons arriva en dansant un tambourin; l’autre troupe fière et sérieuse de Béticois était prête» (nire azpim.). Gudurako orduan, espainolak harroak badira, euskaldunak harroagoak dira eta ez dute espainolekin batera gudukatu nahi, berak bakarrik baizik: ««Les deux mille Espagnols qu’Amazan avait amenés avec lui dirent (...) qu’il suffisait d’eux pour cette expédition. — Les Vascons dirent qu’ils en avaient bien fait d’autres; qu’ils battraient tout seuls les Egyptiens, les Indiens et les Scythes, et qu’ils ne voulaient marcher avec les Espagnols qu’à condition que ceux-ci seraient à l’arrière-garde». Amazanek aise garaitzen du «avec ses Espagnols, ses Vascons et ses licorns». Hau da «*La Princesse de Babylone*-n euskaldunei buruz esaten dena.

Voltaire-k *Le taureau blanc*-en ere aipatzen ditu «les tambours de basque» (X. kap.), eta *Candide ou l'optimisme*-n «biscayen» bat, Inkisizioak kiskali egiten duena Coimbran, amabitxia esposatzeagatik (VI. eta VIII. kap.). Beraz, Voltaire-k bere eszenategiak dekoratzeko aipatu ditu euskaldunak, eta funtzio horrekinxe onplegatu ditu kasu bakoitzean. Ez naiz gogoratzen Voltaire-k euskaldunak bestela inon gehiago aipatzen dituenik.

Erromantizismotik Ilustraziora pasa garenez, hitz bi Rousseau-ri buruz. *Du Contrat Social*-eko (IV. lib., I. kap.) esaldia, Euskal Herriaz dela esan ohi zaiguna eta Gernikako Arbola aipatzen omen duena, ez zait inola ere zalantza gabekoa iruditzen derrigor gutaz denik (ik., alderantziz, E. Mitxelena, aip. lib., 162-163): «Quand on voit chez le plus heureux peuple du monde des troupes de paysans régler les affaires de l'État sous un chêne et se conduire toujours sagement...» Japoniatik herri germanikoetaraino, artearen edo haritzaren esanahi sakratu-politikoa oso zabaldurik egon da, «chêne» hori derrigor haritzera eta justu gure Gernikakora mugatu nahi izateko. «Munduko herririk zoriontsuena» edo antzeko esaldiak, berriz, Rousseau-k, jeneralean, Geneva-ri edo Suitzako kantoiei erreferitzeko erabili ohi ditu: ik., adibidez, *Discours sur l'origine et les fondements de l'inégalité parmi les hommes*, Genevako Errepublikari Eskaintza; edo aipaturiko pasarte horretan ere haietaz diharduela pentsatzeko adina arrazoi eman lezakeen kantoï horien deskribapena in *Projet de Constitution pour la Corse*. La Pléiade-ko argitaratzaileek ere hitz horiekin Suitzako kantoï laborariei egiten zaiela, uste dute, erreferentzia (*Oeuvres Complètes*, III, 1964, or. 1491). Berdin Mauro Armiñoren itzulpen espainolak (1982, 106 or.), honek Pléiaderi jarraiki noski. Zerk, ordea, arrazoi eman lezakeen, testu horretan propio Euskal Herria adierazten denik pentsatzeko, ez dut ezer ezagutzen Rousseau-ren obra osoan. Bestela (Altunarenak aparte), inon jasota ikusi ez dudana Rousseau-ren testu bat, euskaldunak aipatzen dituen, *Emilio*-n dator (II. lib.). Orrazkera higienikoaz ari dela, zera dio: «Y si por limpieza o porque no se les enreden los cabellos, les ponéis un gorro de noche [umeei, alegia], debe ser claro y semejante a la redecilla con que los vascos se recogen el cabello».

Gabriel Aresti, euskal biola eta mailuaren sortzaile bipilaren oroitzapenetan, umilki, bere heriotzaren (ezen ez desagertzearen) hamargarren urteurrenean, 1985eko ekainak 5, arrastirian.

Gabriel Arestiren oroitzapenetan

Jose Austin Arrieta

Lagunok:

Gabriel Aresti Segurolari buruz mintzatzera ausartze hau, non eta hemen, noiz eta gaur, inoiz egin dudan ausartkeriarik buruga-beenatariko bat iruditzen zait, zuen aurrean plazaratzen bait naiz, haren pertsona ezagutu eta maitatu zenuten eta haren obra nik baino askoz ere sakonkiago dastatua eta aztertua duzuen hainbat adiskide, lankide eta are ahaideren aurrean. Eta, gainera, egunaren oroitzapenaren zama astun hau, barne-muinetarainoko hotzikararen eragile, gaurtxe, hain oker, hil bait zen Gabriel, duela hamar urte. Barrendari, intruso, sentitzen naiz, benetan. Zin degizuet nire boz-dardara hau ez dela inondik ere halako pose estudiatu bat, halako baliabide erretoriko bat.

Izan ere, zer esan dezaket nik Euskal Herriko poetarik beharbada bizi zelarik arbuiatuenaren eta hil ondoren goretienaren inguruan? Zer esan dezaket dagoeneko esana ez dagoenik, eta panegirikotasun hutsalean, aseptikotasun akademizistan edota glosismo hermetiko zein eruditoan jausi barik? Bide bakarra gelditzen zai-

dala uste dut: zintzasunarena, sintzerotasunarena, nahiz eta jakin badakidan bide hori ez dela kaminoa edo galtzada, estrata edo senda erpina baizik, eta egon ere, ezker-eskuin, anekdotismoaren eta topikoaren amildegiaik daudela.

Berrirakurria dut egun hauetan Gabrielen obra poetikoa, 1976. urtean argitara ziren bi tomo haietan bildurik dauden poema guztiak. Lehendik azpimarratuak nituen ahapaldi, bertso eta hitz asko, baita lehen erreparatu gabeko beste asko ere, berrazpimarratu ditut, paperetara aldatu ditut, oharrak eta irazkintxo impresionistak egin ditut; hamaika folio bete dut gisa horretara. Baina guzti horrek ez dit ezertarako balio orain, ez bada nire gainezkatuta ego-tearen sentsazioa areagotzeko: ez bait dago, inola ere, hain obra zabal eta sakonaren berri —edo, Unibertsitatean esango luketen bezala, «ezaugarri poetiko funtsezko nagusien» berri— honelako mahainguru baten denbora-mugen baitan ematerik. Eta, gainera, badakit, hona etortzeko hain hisiatuki ihardun zenidaten antolatzailleok behintzat, ez duzuela niregandik hori nahi, galdera zehatz bat egin bait zenidaten, besteak beste; hauxe: «zein da Gabrielen obrak zurean izan duen eragina?» Eta nire erantzuna, tupustekoa eta bihotzetikoa, ezin izan daiteke garbi eta sinpleagoa, bi partetan partitua baldin bada ere: a) edo lehen partea: nik ez dut obrarik; Gabrielelek idatzi zuenaren laurdena idaztera hel nadinean, orduan hasi ahal izango naiz obra bat badudala esaten, eta b) edo bigarren partea: egin ditudan saio poetiko labur eta kaxkarrei dagokienez, Gabriel Arestiren epigono xume deklaritzen naiz. Beraz, ez dut ezer gehiago esatekorik puntu horretaz.

Baina galdera horri beste hari-mutur batetik erantzuten saiatuko naiz, alderdi orokorrago eta dudarik gabe niretzat interesgarriago eta zuentzat ere aspergarri gertatuko ez dela espero dudan batetik. Gabriel Aresti poeta, dramaturgo, narratzaile, itzultzaile, hizkuntzalari, kultur sustatzaile eta akuilatzaile: ezin alderdi guztiak batera besarkatu, inondik ere. Haren obra —poetikoa soilki— egun hauetan berrirakurtzerakoan, nire gogoan nabarien isladatu den inpresioa zein den aipatuko dizuet: egiaztatzea nola gizon honek markaturiko erritmoa izan zen —baita pertsonalki ezagutu ez genuenontzat ere— euskal kulturaren munduan edo ingurune-tan mugitzen ginen gure belaunaldiko jende guztiaren akuilu. Badakit ez naizela ezer berririk esaten ari. Baina, edozein modutara ere, halako zirrara sakon bat eragin dit niri neuri, zenbait urtetako ahaztura edo itzalaldi baten ondoren, berriro horretaz ohartzek. Arestiren orrialdeetara itsatsirik berraurkitu bait ditut neure bizi-

tza propioaren zatiak han-hemenka, gure euskal eremu latz lora-mendi bihurtu-nahi honetan Arestiren poema-ildoetan ereinitako beste hainbeste hazi bailira, batzu ernatuak, betetzu hareaz berriro estaliak, beste batzu, gure gatazka maiz zentzugabeen poderioz, alferrik galduak eta ustelduak. Eta oroitzeari, birbizitzeko modua ohi den oroitzeari ekin diot. Nire —eta gure— bizitzaren zenbat estratu, erdi-ahantzi erdi-bizi, poetaren hitzen inguruan kiribilkatu-rik! Hor dakusat, *Harri eta Herri*-ko poemengainean oldartua, 17-18 urteko mutil gazte bat, amodio- eta justizi gose, «beti paratuko naiz gizonaren alde»ren danbatekoak inarrosia, «Nire aitaren etxea» euskal erresistentziaren himno bihurtuko zenaren gainean negarrez, edo «Sibonetik Kubanakañera» doan goajiroarekiko indibiaz —ez, noski, arroz-arenkea jaten zuelako, Ninarekin oheratzearen bekatu burgesa kometitzen zukeelako baizik—; hor dakusat, lehen aldiz Juan Mari Lekuona poeta eta maisuaren ahotik bilbotarra omen zèn eta euskaldun berria omen zèn beste poeta honen bertsoak aditu zituèn gazte hura, «poeta naizen ezker / eztut zerurik espero» edota «ni naiz naizena / ez naiz ezer ezpada / naizena» perpausak betiko grabaturik gelditu zitzaizkion gaztea. Badakusat baita ere —nola ez—, herriko jaietako prozesio-manietan «Egun da Santi Mamiña» kantari doan koadrila edo, Mikel Laboaren ahots kinkun baina sarkorra dela bide, «Apur dezagun katea» buruz ikasten duen 20 urte inguruko gazte huraxe bera. Eta badakusat, irribarre amoltsu batez oroitzen naizelarik, Seminarioan «presencia de Dios»en teknika mnemoteknikoari esker, Arestiren «Pater Noster»aren teknika poetikoa aplikatzeko aparteko eragozpenik eduki ez zuèn gazte hura, egunean hainbat bider «amerikano baztartak» Indotxinako arrozadietan hiltzen ari ziratekeèn haur eta andreez amorrarioz eta erneguz gogoratzen zena. Arestiri zor diot nik neuk —eta gure arteko zenbatek!— poesiaren aurkikunde, amodioarena bezain zirrargarria den hori. Baina orduan ez nuen ulertzen, ezin nuen ulertu, beste hainbat gauza, hala nola: «Antigoalean / profetak / harrika / hiltzen zituzten / Gaur egunean / arbuioz / desamodioz / eta desprezioz / ...»

Nola ulertuko zuen, bada, gazte idealista batek horrelako gauzarik, ezpada, gehienez ere, topiko literario huts legez? Beste honako hau bezala: «Gizonen ahotik ez / handik eztut egarik biltzen / Handik / iraina / atzipa / eta enganamentua / dut biltzen».

Baina denok dakigu hura ez zela Gabrielengan literatura «hutsa», edo, hobeto esanda, literatura zela, benetako literatura, bizitza ere bazelako.

Euskalduntasunaren hautapena, horixe bai ulertzen genuela: «Zergatik metitu ote naiz / halako enplegu txar batean? / Zergatik sartu ote nituen / sudurrak / hain kirats txarreko / zer-egin honetan? / Baina zergatik? / Ez nintzen ni ederki bizi / Bilboko hirian / gaztelaniaz / hispanidadean? / Baina ez / Nire leinuaren / ezagugarria da / Ur lasterraren kontra iher egiten dugu».

Baina ez noa, ahal dela, haren poema gehiago errepikatuzera, horrek aldendu egingo bait ninduke esaten hasi naizenetik. Jarrai dezadan, beraz, neure berrirakurketarekin.

Beste garai batzu etorri ziren: berak esan bezala, lehenik protestatu, gero kontestatu, eta azkenik detestatu egiten zuen poeta hura alderdi guztietatik erasotua izan zen, edo berak erasotzen zuen lehenik, ez dakit. Eta ez dit axolarik. Bakar-bakarrik, zera egiaztatu eta aitortu: zeinen errazki bihurtzen garen, Herri honetan, derrepente, ardiak otso, eta alderantziz, eta nola, borroka ideologikoaren etiketaren pean sarritan maiseaketa eta kotileoa besterik izan ohi ez dena dela medio, kapaz garen Gabriel bezalako abertzale bat basatiki laidoztatzeko. Eta berariaz, eta erabat kontzienteki, esan dut «abertzale» hitza, zeren eta, dudazkoa baldin bada ere Aresti ados egotea «Euskotarren Aberria Euskadi da» perpausarekin, batere dudarik ez bait dago «Euskaldunen Aberria Euskara dela» beti defendatu zuela heriosugar, bere «pluma»rekin, bere odolarekin, bere milaka ordutako lanarekin, eta, azkenik, bere heriotza goiztiar tamalgarriarekin. Ez noa oraingoz arazo honetan gehiago barrentzera, ez bait zait oso zilegi iruditzen, nahiz eta tentazio bortitza gertatu guztiontzat, gaur egun non kokatuko ote litzatekeen eta gisa horretako elukubraziotan aritzea: ez dakit Yassir Arafat, Abu Musa ala Georges Habasche-ren taldekoa izango ote zatekeen, baina ziur naiz, hori bai, gure Sabra eta Txatila hauetan jasaten ari garen setio odoltsu honen aurrean ez zela isilik geldituko, eta bere aitaren etxea defendatuko zuela oren gainetik.

Eta itzalaldia etorri zen, beharbada ez haren lagun minen zirkuluetan, baina bai beste askorengan. Arbuioa: nik neuk ere —sintzerotasuna agindu dizuet lehentxeago— boligrafo-marra kolerasuz daukat tatxatuta liburuan Gabrielen zenbait bertso, bat bereziki, «espainola izateko Espainiako lau hizkuntzak jakin behar direla» edo dioena. Urte batzu pasa ondoren, ordea, berriro itzuli nintzen maisuaren izkribuetara: irakurri nuen haren «Maldan Behera», haren «Zuzenbide Debekatua», haren «Bizkaitarra»k, lehendik ezagutzen ez nituen obrak guztiok, eta txunditu nintzen.

Ehun urte segidotan Arantzazura erromes joanda ere, ezin izango diogu gizon honi gure kulturaren alde egin zuen lanaren eta ordainetan jaso zuen gure destainaren pagua kitatu. Beste Aresti bat zen hura, *Harri eta Herri, Euskal Harria, Harrizko Herri Hau* eta *Azken Harria* tragikoan ageri den Aresti ez bezalakoa, itxuraz behintzat. Zenbait zirkunstantziarengatik —nire gustu literarioen aldaketa, neurri batean gure poesiaren esparruan gertatua den simbolismorako eta nolabaiteko hermetismorako joera etab. direla medio—, bolada luze samar bat ere pasatua dut, Arestiren 2. etapako poesi molde profetikoa, gaitzetsi ez bada ere, gutxietsi edo, egin izan dudana: «Harri»en saga horretan anekdotismo dexente, errazkeria formal apur bat ere bai, zegoela iruditu izan zaidana. Gaur egun gauzak beste era batera ikusten ditudala uste dut, 1. eta 2. etapetako haren produkzio osoa jarraian irakurri eta gero: bada-gu koherentzia sakon bat, motiboen errepikapen eta bilakaera bat. Aresti Jano bihurtua da enetzat, bi aurpegidun jaingo jakintsua: aurpegi bata barne-munduari eta bestea kanpo-munduari begira dituen, baina biak bat eta bera izanik.

Zenbat altxor preziatu, zenbat lurpeko ur-lats garden dagoen oraindik aurkitzeke Arestiren obra gaitz (adjektiboaren bi zentzuetan: handi eta zail) horretan, «Maldan Behera» deritzan horretan! Erregu bat euskaldun unibertsitarietara, batez ere Euskal Filologia ikasten ari diren gazteei: azter, sakon, iker, bilbotar erresumin, bihozkor eta handi honen obra. Arimako paisaia irudikatu eta antzaldatzen duen obra nagusi hau, amets, joran eta are lokamutsetako pausaje —peregrinazio— osoa aurkezten digun obra hau: eremu latzean Gabrielelek odolarekin, arranoaren eta sugearen eta arrainaren erraiekin eraikitako «arbola bakarreko hariztu» horretatik jalgirik burutzen duen bidaia poetiko —eta erreal, poesia erreallitatea bait da: barne-errealitatea— harrigarri eta kementsu hori.

Ez naiz gehiago luzatuko. Ohar deslotu hauei Gabrielen beraren hitzekin nahi nieke bukaera eman. Bi poema-zati irakurririko ditut, bata *Harrizko Herri hau* liburuan berak Agustin Ibarrolari eskainia, «Hiru urte luze» deritzana, guk orain berari esan genie-zaiokeena, urte-kopurua 10era aldatuz bada ere; eta ondoren «Kapitain pilotu» poemaren zati bat:

«Hamar urte luze / eta zu gabe / Bilbao asko tristatu da / Saguxarren hegaldaketa eten-gabekoak / gertatu dituzu / kale-artean eta / plazarik plaza; / altzipresa / irudi dizu / Don Diegok; / Gure errekek ere / isilean negar egiteko kurajea eduki dizu / behingotz. / Hamar uda motz / eta hamar negu luze / orritu ondoren / Bilbaok / (sobera poztu gabe, / baina tristura bat utzirik), / esan behar dauzku: / laguna - Gabriel - laguna».

Ohore zuri, zeure hitza beti bete zenuen Kapitain pilotu horri:

«Nik / Kapitain pilotu / honek / ez nuen inoiz abandonatu / hondatzen zen / ontzia / eta orain / etse zaharraren teilatuaren / azpian / iraunen dut. / Latin itsasora atera gabe / Nire etsea / mendi artean ainguratu zen / ontzi zaharra / nafar haritza / kantabres teila / euskal harria / zure surtan ererik / hiltzen banaiz ere».

Zinez, Gabriel, zuk ere Axularrek bezala:

«Begi bat utzi zenuen
Gorbeia mendiaren gainean
eta bihotza
gure barrenean»

J.A.A.

JAKIN

EUSKAL ANTZERKIA (1876-1985)

Victor Hugo, 100 urte

Gabriel Aresti, 10 urte

Urria
Kbendua

37

1985

JAKIN

Ategorrieta hiribidea, 23, 1. esk. – 20013 Donostia
Tel.: (943) 27 17 13